

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη: πολιτιστική αξία,
επισκεψιμότητα και προοπτικές βελτίωσης.»

Ιωάννης Κοντίσης
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Παρασκευή Κερτεμελίδου
Αθήνα, Μάιος 2026

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς όλους όσοι συνέβαλαν, με οποιονδήποτε τρόπο, στην πραγματοποίησή της.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Παρασκευή Κερτεμελίδου, για την πολύτιμη καθοδήγηση, τις εύστοχες παρατηρήσεις και τη συνεχή υποστήριξή της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας.

Θερμά ευχαριστώ τον Παναγιώτη Κουνάδη για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, καθώς και για την πρόθυμη παραχώρηση πολύτιμων πληροφοριών σχετικά με την ιστορία και το περιεχόμενο του Αρχείου Κουνάδη. Ευχαριστώ επίσης τον Λεονάρδο Κουνάδη και τον Νίκο Διονυσόπουλο για τη συνεργασία τους, τις συνεντεύξεις και τα στοιχεία που μου παρείχαν, τα οποία συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωση της έρευνας.

Ευχαριστώ θερμά τις Διευθύνσεις, τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές του Πειραματικού Μουσικού Γυμνασίου–Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Σχολείου Ιλίου για τη συμμετοχή τους στην έρευνα και την πολύτιμη συμβολή τους στη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων.

© Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2026

Η παρούσα Εργασία καθώς και τα αποτελέσματα αυτής, αποτελούν συνιδιοκτησία του ΕΑΠ και του φοιτητή Ιωάννη Κοντίτση, ο καθένας από τους οποίους έχει το δικαίωμα ανεξάρτητης χρήσης, αναπαραγωγής και αναδιανομής τους (στο σύνολο ή τμηματικά) για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, σε κάθε περίπτωση αναφέροντας τον τίτλο και το συγγραφέα της Εργασίας καθώς και το όνομα του ΕΑΠ όπου εκπονήθηκε.

Ιωάννη Κοντίτση, «Η ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη : πολιτιστική αξία, επισκεψιμότητα και προοπτικές βελτίωσης»

«Η ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη: πολιτιστική αξία,
επισκεψιμότητα και προοπτικές βελτίωσης.»

Ιωάννης Κοντίτσης

Εικ.1 Αρχική σελίδα του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη Παναγιώτης Κουνάδης και Λεονάρδος Κουνάδης, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας:

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Παρασκευή Κερτεμελίδου

Συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια:

Αιμιλία Ροφούζου

Περιεχόμενα

Περίληψη	10
Abstract	12
Εισαγωγή	14
ΜΕΡΟΣ Α' – ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	16
Κεφάλαιο 1ο	16
Μεθοδολογία της Έρευνας	16
1.1 Ερευνητική προσέγγιση	16
1.2 Συλλογή και Ανάλυση Δεδομένων	17
1.3 Διεξαγωγή συνεντεύξεων	19
1.4 Δεοντολογία της Έρευνας	19
Κεφάλαιο 2ο	21
Από τις ιδιωτικές συλλογές της Αρχαιότητας στο σύγχρονο μουσείο	21
2.1 Ιστορική αναδρομή	21
2.2 Οι νέες τεχνολογίες στα Μουσεία	22
2.3 Οφέλη και Προκλήσεις της Ψηφιακής Τεχνολογίας στα Μουσεία	24
2.4 Εφαρμογές ψηφιακών τεχνολογιών σε σύγχρονα μουσεία	24
2.5 Το Εικονικό Μουσείο	25
2.6 Μουσείο, Σχολείο και ψηφιακή τεχνολογία	26
Κεφάλαιο 3ο	28
Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και το Ρεμπέτικο	28
3.1 Η Ελληνική Μουσική στον κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς	28
3.2 Ο Παναγιώτης Κουνάδης	30
3.3 Το Ρεμπέτικο και ο Παναγιώτης Κουνάδης	30

3.4	Απόψεις για το Ρεμπέτικο και μια ομιλία του Μάνου Χατζιδάκι	32
	Η δισκογραφία των 78 στροφών	34
	και οι εταιρείες ηχογράφησης του ελληνικού τραγουδιού	34
4.1	Οι δισκογραφικές εταιρείες παραγωγής εκτός Ελλάδας	34
4.2	Οι Ελληνικές δισκογραφικές εταιρείες παραγωγής	34
4.3	Η Columbia	35
4.4	Παρτιτούρες και μουσικοί εκδοτικοί οίκοι	36
	ΜΕΡΟΣ Β' – ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΚΟΥΝΑΔΗ	38
	Κεφάλαιο 5ο	38
	Η ιστορία και οι συλλογές του Αρχείου Κουνάδη	38
5.1	Η συγκρότηση της συλλογής	39
5.2	Η επιστημονική αξία του Αρχείου Κουνάδη	39
5.3	Ηχητικό υλικό	40
5.4	Έντυπο Υλικό	41
5.5	Οπτικό και Οπτικοακουστικό Υλικό	41
5.6	Μηχανήματα Εγγραφής και Αναπαραγωγής Ήχου	42
5.7	Μουσικά Όργανα, αρχεία και δωρεές	42
	Κεφάλαιο 6ο	43
	Οι δραστηριότητές του Αρχείου Κουνάδη	43
6.1	Δισκογραφικές, ραδιοφωνικές & τηλεοπτικές παραγωγές	43
6.2	Εκπαιδευτικό έργο	44
6.3	Εκδόσεις - Δημοσιεύσεις	44
6.4	Συμμετοχή σε συνέδρια, εκθέσεις, ερευνητικά προγράμματα	44
6.5	Διοργάνωση – καλλιτεχνική επιμέλεια εκδηλώσεων	45

6.6	Συνεργασίες με ερευνητικά Κέντρα και Πανεπιστήμια	45
Κεφάλαιο 7ο		47
Το Εικονικό Μουσείο		47
7.1	Ψηφιακή συλλογή	49
7.2	Περιεχόμενα του Εικονικού Μουσείου	50
7.3	Η σημασία της δισκογραφίας των 78 στροφών	51
7.4	Ανάπτυξη και χρηματοδότηση του Αρχείου Κουνάδη	52
7.5	Θεματική Εξερεύνηση	52
7.5.1	Μουσικά Είδη	53
7.5.2	Αστικό Λαϊκό Τραγούδι	54
7.5.3	Α(μανές)	55
7.5.4	Δημοτικό Τραγούδι	55
7.5.4.1	Δημοτικό Τραγούδι	56
7.5.4.2	Λόγια Διασκευή Δημοτικού Τραγουδιού	56
7.5.4.3	Δημοτικοφανές	56
7.5.5	Ελαφρό Τραγούδι	57
7.5.5.1	Επτανησιακή και Αθηναϊκή Καντάδα – Αθηναϊκό Τραγούδι	58
7.5.5.2	Μουσική και Παραστατικές Τέχνες	58
7.5.5.3	Κινηματογράφος	59
7.5.5.4	Το Επιθεωρησιακό Τραγούδι	59
7.5.5.5	Οπερέτα	60
7.5.5.6	Θέατρο Σκιών	61
7.5.5.6.1	Λυρικό Θέατρο στην Ελλάδα	62
7.5.5.7	Διεθνές Ρεπερτόριο	63
7.5.5.7.1	Έλληνες τραγουδιστές σε ξένο ρεπερτόριο	64

7.5.5.7.2 Λόγια Μουσική	64
7.5.5.7.3 Πατριωτικό Τραγούδι	65
7.5.5.8 Εμβατήρια	66
7.5.5.9 Εκκλησιαστική Μουσική	66
7.5.6 Κοσμοπολιτισμός στην Ελληνική Ιστορική Δισκογραφία	67
7.5.7 Εξωτισμός στα Ελληνόφωνα Ρεπερτόρια	68
7.6 Ψηφιακές ιστορίες	69
7.6.1 Δρόμοι παράλληλοι με την ιστορία	69
7.6.1.1 Μετανάστευση	69
7.6.2 Η Μετανάστευση στην Αμερική	70
7.7 Εικονική περιήγηση	71
7.8 Παιχνίδια	72
7.9 Εκπαιδευτική πύλη - Μουσικά μαθήματα	72
Κεφάλαιο 8ο	73
Επισκεψιμότητα και διαδικτυακή παρουσία του Αρχείου	73
8.1 Στοιχεία επισκεψιμότητας του αρχείου	73
8.2 Επίσκεψη στο Πειραματικό Μουσικό Λύκειο Παλλήνης και στο Μουσικό Λύκειο Ιλίου	76
8.3 Η άποψη των μαθητών του Πειραματικού Μουσικού Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Λυκείου Ιλίου	78
8.4 Ανάλυση των αποτελεσμάτων της άποψης των μαθητών του Πειραματικού Μουσικού Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Λυκείου Ιλίου	85
8.4.1 Στοιχεία της έρευνας	85
8.4.2 Προϋπάρχουσα γνώση των μαθητών για το Αρχείο Κουνάδη	86
8.4.3 Αξιολόγηση του Αρχείου Κουνάδη	86

8.4.4	Η σχέση των μαθητών με το ρεμπέτικο	88
8.4.5	Η αξία των ιδιωτικών συλλογών	89
8.4.6	Ψηφιοποίηση	89
8.4.7	Άυλη πολιτιστική κληρονομιά	89
8.4.8	Εκπαιδευτική αξιοποίηση	90
8.4.9	Ψηφιακά τεκμήρια	90
8.4.10	Γενικά συμπεράσματα	91
Κεφάλαιο 9ο		93
Προτάσεις βελτίωσης και μελλοντικές προοπτικές		93
9.1	Εισαγωγή	93
9.2	Αναβάθμιση της ψηφιακής πλατφόρμας	94
9.3	Εκπαιδευτική αξιοποίηση	95
9.4	Ενίσχυση της επιστημονικής διάστασης	95
9.5	Αξιοποίηση νέων τεχνολογιών	96
9.6	Προβολή και διάχυση	98
9.7	Δημιουργία φυσικού μουσείου	98
9.8	Ανάλυση Swot του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη	100
Κεφάλαιο 10ο		100
10.1	Ανακεφαλαίωση της έρευνας	100
10.2	Συνολικά συμπεράσματα	101
10.3	Περιορισμοί της έρευνας	103
10.4	Προοπτικές για μελλοντική έρευνα	104
Βιβλιογραφία		105

Περίληψη

Οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες έχουν μετασχηματίσει τον τρόπο με τον οποίο τα μουσεία και οι πολιτιστικοί οργανισμοί διαχειρίζονται, διατηρούν και προβάλλουν την πολιτιστική κληρονομιά. Μέσω εικονικών εκθέσεων, ψηφιακών συλλογών και διαδραστικών εφαρμογών, οι πολιτιστικοί οργανισμοί αποκτούν τη δυνατότητα να προσεγγίζουν ευρύτερα και περισσότερο διαφοροποιημένα κοινά, ενισχύοντας τον εκπαιδευτικό τους ρόλο και τη συμμετοχή των χρηστών.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τον ρόλο των νέων τεχνολογιών στη σύγχρονη μουσειακή πρακτική, με έμφαση στο Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη ως παράδειγμα ψηφιακής διατήρησης και προβολής της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στους νέους και ειδικότερα στους μαθητές των Μουσικών Σχολείων, οι οποίοι αποτελούν μια ομάδα με αυξημένο ενδιαφέρον για την ιστορία, την εξέλιξη και τη διάδοση της μουσικής δημιουργίας. Η μελέτη διερευνά τον βαθμό στον οποίο το Αρχείο Κουνάδη μπορεί να λειτουργήσει ως εκπαιδευτικό εργαλείο, συμβάλλοντας στη γνωριμία των μαθητών με την ελληνική μουσική παράδοση και ιδιαίτερα με τη δισκογραφία των 78 στροφών (περ. 1896–1960).

Για τη διερεύνηση του θέματος πραγματοποιήθηκε ποσοτική έρευνα με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου σε 143 μαθητές του Πειραματικού Μουσικού Γυμνασίου–Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Σχολείου Ιλίου. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι μαθητές αξιολογούν ιδιαίτερα θετικά το Αρχείο Κουνάδη ως εργαλείο μουσικής εκπαίδευσης, αναγνωρίζουν τη σημασία της ψηφιοποίησης για τη διατήρηση της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς και εκδηλώνουν έντονο ενδιαφέρον για την αξιοποίησή του στη διδακτική διαδικασία. Παράλληλα, αναδείχθηκε περιορισμένη εξοικείωση με βασικές έννοιες, όπως η άυλη πολιτιστική κληρονομιά και ο ρόλος των ιδιωτικών συλλογών, γεγονός που υπογραμμίζει την ανάγκη ενίσχυσης της σχετικής εκπαίδευσης.

Η εργασία ολοκληρώνεται με προτάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη και εκπαιδευτική αξιοποίηση του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, με στόχο την αποτελεσματικότερη προσέγγιση των νέων, τη διεύρυνση της πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά και την ενίσχυση της συμμετοχής τους στη διατήρηση της μουσικής μνήμης.

Λέξεις κλειδιά

- Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη
- Δισκογραφία 78 στροφών
- Πολιτιστική κληρονομιά
- Άυλη πολιτιστική κληρονομιά
- Μουσική εκπαίδευση
- Μουσικά Σχολεία
- Ψηφιακά μουσεία
- Νέες τεχνολογίες
- Πολιτιστική μνήμη
- Βιωματική μάθηση

Abstract

New digital technologies have transformed the ways in which museums and cultural institutions manage, preserve, and promote cultural heritage. Through virtual exhibitions, digital collections, and interactive applications, cultural organizations are now able to reach broader and more diverse audiences, strengthening their educational role while enhancing user engagement and participation.

This master's thesis examines the role of new technologies in contemporary museum practice, focusing on the Kounadis Archive Virtual Museum as a case study of the digital preservation and promotion of Greece's musical heritage. Particular emphasis is placed on young people, especially students attending Music Schools, who represent a group with a strong interest in the history, development, and dissemination of musical creation. The study investigates the extent to which the Kounadis Archive Virtual Museum can function as an educational tool, contributing to students' understanding of the Greek musical tradition, with particular emphasis on the 78-rpm discography (c. 1896–1960).

To investigate the research objectives, a quantitative study was conducted using a structured questionnaire administered to 143 students from the Experimental Music Middle and High School of Pallini and the Music School of Ilion. The findings indicate that students evaluate the Kounadis Archive Virtual Museum very positively as a music education resource. They recognize the importance of digitization for preserving Greece's musical cultural heritage and express strong interest in incorporating the museum into the educational process. At the same time, the findings reveal a limited familiarity with key concepts, such as intangible cultural heritage and the role of private collections, highlighting the need to strengthen education in these areas.

The thesis concludes with recommendations for the further development and educational utilization of the Kounadis Archive Virtual Museum. These recommendations aim to improve young people's engagement, broaden access to cultural heritage, and encourage their active participation in preserving Greece's musical memory.

Keywords

- Kounadis Archive Virtual Museum
- 78-rpm Discography
- Cultural Heritage
- Intangible Cultural Heritage
- Music Education
- Music Schools
- Digital Museums
- New Technologies
- Cultural Memory
- Experiential Learning

Εισαγωγή

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, τα μουσεία και τα πολιτιστικά αρχεία αποτελούν βασικούς φορείς διατήρησης, τεκμηρίωσης και διάδοσης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η ανάπτυξη των ψηφιακών τεχνολογιών έχει μετασχηματίσει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο το κοινό προσεγγίζει τον πολιτισμό, δημιουργώντας νέες δυνατότητες πρόσβασης, αλληλεπίδρασης και μάθησης (Νικονάνου,2024, σ.17). Τα εικονικά μουσεία αξιοποιούν τις ψηφιακές τεχνολογίες, καθιστώντας το πολιτιστικό υλικό ευρύτερα προσβάσιμο, υπερβαίνοντας γεωγραφικούς και χρονικούς περιορισμούς. (Νικονάνου,2024 ,σ.17).

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών για τη διατήρηση, την προβολή και την εκπαιδευτική αξιοποίηση της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τις δυνατότητες που προσφέρουν οι τεχνολογίες αυτές, με επίκεντρο το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη (Μπαντιμαρούδης,2011, σ. 83).

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διερεύνηση των δυνατοτήτων που προσφέρει ως εκπαιδευτικό εργαλείο για τη διατήρηση και ανάδειξη της ελληνικής μουσικής παράδοσης. Παράλληλα, διερευνάται η συμβολή των εικονικών μουσείων στη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως αυτή ορίζεται από την UNESCO¹, καθώς και οι δυνατότητες που προσφέρουν για την εκπαίδευση, την έρευνα και τη διά βίου μάθηση.

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στη διερεύνηση των δυνατοτήτων του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη ως εκπαιδευτικού εργαλείου για τους νέους και ιδιαίτερα για τους μαθητές των Μουσικών Σχολείων. Εξετάζεται κατά πόσο η πρόσβαση σε ψηφιοποιημένο αρχειακό υλικό μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση της ελληνικής μουσικής ιστορίας, στην ανάπτυξη της μουσικής παιδείας και στην ενίσχυση της πολιτιστικής συνείδησης των μαθητών. Παράλληλα, αξιολογούνται η επισκεψιμότητα και η ψηφιακή απήχηση του Εικονικού Μουσείου, καθώς και οι προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης και αξιοποίησής του.

¹ Το Άρθρο 2 της Σύμβασης της UNESCO (2003) ορίζει την άυλη πολιτιστική κληρονομιά ως τις ζωντανές εκφράσεις, γνώσεις και δεξιότητες που αναγνωρίζονται από τις κοινότητες και μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά. Καθορίζει πέντε τομείς εκδήλωσης από προφορικές παραδόσεις έως τις παραδοσιακές χειροτεχνίες και θέτει ως προϋπόθεση τη συμβατότητα με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Από το <https://ich.unesco.org/en/convention>

Για τη διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων πραγματοποιήθηκε ποσοτική έρευνα σε 143 μαθητές Πειραματικού Μουσικού Γυμνασίου–Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Σχολείου Ιλίου. Παράλληλα, αξιοποιήθηκαν στοιχεία επισκεψιμότητας του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, καθώς και συνεντεύξεις και πληροφορίες που παραχωρήθηκαν από τους υπεύθυνους του Αρχείου, προκειμένου να αποτυπωθεί συνολικά η λειτουργία, η απήχηση και η εκπαιδευτική δυναμική της ψηφιακής πλατφόρμας.

Η εργασία οργανώνεται σε δέκα κεφάλαια. Αρχικά παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας. Στη συνέχεια εξετάζονται η εξέλιξη των μουσείων, η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στη μουσειακή πρακτική και η σχέση μουσείου, σχολείου και εικονικών μουσείων. Ακολουθεί η παρουσίαση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, της δισκογραφίας των 78 στροφών και της συμβολής του Παναγιώτη Κουνάδη στη διάσωση και ανάδειξη της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς. Στη συνέχεια παρουσιάζονται η δομή, το περιεχόμενο και οι δράσεις του Αρχείου Κουνάδη, αναλύονται τα στοιχεία της επισκεψιμότητάς του και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Τέλος, διατυπώνονται προτάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη του Αρχείου και παρουσιάζονται τα γενικά συμπεράσματα, οι περιορισμοί της έρευνας και οι προοπτικές για μελλοντική έρευνα.

ΜΕΡΟΣ Α' – ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Κεφάλαιο 1ο

Μεθοδολογία της Έρευνας

Η μεθοδολογία αποτελεί βασικό στοιχείο κάθε επιστημονικής έρευνας, καθώς καθορίζει το πλαίσιο για τη συλλογή, την επεξεργασία και την ερμηνεία των δεδομένων. Η επιλογή της κατάλληλης ερευνητικής προσέγγισης συμβάλλει στην εγκυρότητα και αξιοπιστία των αποτελεσμάτων, εξασφαλίζοντας τη συστηματική διερεύνηση του υπό μελέτη φαινομένου. Σύμφωνα με τον Babbie (2018, σ.49), η επιστημονική έρευνα αποτελεί μια συστηματική διαδικασία αναζήτησης και επαλήθευσης της γνώσης μέσω εμπειρικών δεδομένων .

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξετάζεται η συμβολή του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη στη διατήρηση και διάδοση της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και η εκπαιδευτική αξιοποίησή του από μαθητές Μουσικών Σχολείων. Για τον σκοπό αυτό υιοθετήθηκε ερευνητικός σχεδιασμός που συνδυάζει τη θεωρητική προσέγγιση του θέματος με την εμπειρική διερεύνηση των απόψεων των μαθητών.

1.1 Ερευνητική προσέγγιση

Η έρευνα επιχειρεί μια αναλυτική προσέγγιση του τρόπου με τον οποίο τα εικονικά μουσεία και ειδικότερα το Αρχείο Κουνάδη μπορούν να συμβάλουν στη διατήρηση, προβολή και εκπαιδευτική αξιοποίηση της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Η μελέτη εστιάζει ιδιαίτερα στη δισκογραφία των 78 στροφών και στη σχέση της νέας γενιάς με τα ιστορικά μουσικά τεκμήρια που διασώζονται μέσω της ψηφιοποίησης.

Υιοθετείται η μεικτή ερευνητική προσέγγιση (mixed methods), η οποία συνδυάζει ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα. Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας κρίθηκε κατάλληλη, καθώς επιτρέπει τη συνδυαστική αξιοποίηση διαφορετικών τύπων δεδομένων, συμβάλλοντας στην πληρέστερη κατανόηση του υπό διερεύνηση φαινομένου συνδυάζοντας ποιοτικά και ποσοτικά ευρήματα (Creswell & Creswell, 2018, σ.14–18 και Black, 2018, σ.255-279). Η προσέγγιση αυτή θεωρείται ιδιαίτερα χρήσιμη σε εκπαιδευτικές και κοινωνικές έρευνες, όπου

επιδιώκεται τόσο η καταγραφή στάσεων και αντιλήψεων όσο και η ερμηνεία των εμπειριών των συμμετεχόντων (Babbie,2018, σ.83 & Οικονόμου,2003, σ.331-358).

Αρχικά πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση ελληνόγλωσσων και ξενόγλωσσων πηγών που αφορούν τη μουσειολογία, τα εικονικά μουσεία, την άυλη πολιτιστική κληρονομιά και τη μουσική δισκογραφία των 78 στροφών. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε μελέτη περίπτωσης του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, με έμφαση στη δομή, το περιεχόμενο, τη λειτουργικότητα, την προσβασιμότητα και τις εκπαιδευτικές δυνατότητες που προσφέρει.

Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Σε ποιο βαθμό οι μαθητές των Μουσικών Σχολείων γνωρίζουν το Αρχείο Κουνάδη;
- Ποιες είναι οι γνώσεις τους σχετικά με τη δισκογραφία των 78 στροφών και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά;
- Πώς αξιολογούν το περιεχόμενο και τη λειτουργικότητα του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη;
- Μπορεί το Εικονικό Μουσείο να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό εκπαιδευτικό εργαλείο στη μουσική εκπαίδευση;
- Ποιες βελτιώσεις προτείνουν για την περαιτέρω ανάπτυξη και αξιοποίησή του;

Στόχος της έρευνας είναι η ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εικόνας της σχέσης των νέων με την ελληνική μουσική πολιτιστική κληρονομιά και η διερεύνηση του βαθμού στον οποίο τα εικονικά μουσεία μπορούν να συμβάλουν στη μουσική εκπαίδευση και στη διατήρηση της συλλογικής πολιτιστικής μνήμης (Λασκαράτος,2021, σ.57-61). Με βάση την παραπάνω μεθοδολογική προσέγγιση, σχεδιάστηκε η διαδικασία συλλογής των δεδομένων, η οποία παρουσιάζεται στις επόμενες ενότητες.

1.2 Συλλογή και Ανάλυση Δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών ερευνητικών εργαλείων. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο για τη διερεύνηση των γνώσεων, στάσεων και αντιλήψεων των μαθητών Λυκείου που φοιτούσαν στα Μουσικά Σχολεία Παλλήνης και Ιλίου (Παρασκευόπουλος,1993).

Τα δύο σχολεία επιλέχθηκαν λόγω της μακρόχρονης λειτουργίας τους και της άμεσης συνάφειας του μαθητικού τους πληθυσμού με το αντικείμενο της έρευνας,

καθώς οι μαθητές τους ασχολούνται συστηματικά με τη μουσική εκπαίδευση. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με πρόσωπα που συνδέονται άμεσα με τη δημιουργία, τη λειτουργία και την ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη.

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν συνολικά 143 μαθητές, εκ των οποίων 63 φοιτούσαν στο Μουσικό Σχολείο Παλλήνης και 80 στο Μουσικό Σχολείο Ιλίου. Η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της δειγματοληψίας ευκολίας (convenience sampling) (Creswell, 2009, σ.155), η οποία χρησιμοποιείται συχνά στις κοινωνικές και εκπαιδευτικές έρευνες όταν υπάρχουν χρονικοί ή οργανωτικοί περιορισμοί. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το δείγμα αποτέλεσαν μαθητές στους οποίους υπήρχε άμεση εκπαιδευτική πρόσβαση.

Όπως επισημαίνει ο Babbie (2018, σ.231), η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στη χρήση διαθέσιμου πληθυσμού και επιλέγεται κυρίως όταν υφίστανται αντικειμενικοί περιορισμοί χρόνου, πόρων ή αυστηρών διοικητικών αδειών πρόσβασης σε σχολικές μονάδες. Η επιλογή του συγκεκριμένου δείγματος κρίθηκε κατάλληλη, καθώς η έρευνα αποσκοπούσε στην καταγραφή των απόψεων μαθητών μουσικών σχολείων σχετικά με το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη και όχι στη γενίκευση των αποτελεσμάτων στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού. Τα ευρήματα της έρευνας δύναται να αξιοποιηθούν για την περαιτέρω ανάπτυξη και εκπαιδευτική αξιοποίηση του Εικονικού Αρχείου Κουνάδη.

Οι περισσότερες ερωτήσεις ήταν κλειστού τύπου και βασίστηκαν στην πενταβάθμια κλίμακα Likert, ενώ συμπεριλήφθηκαν επίσης ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής και σύντομης απάντησης (Babbie, 2018, σ.456). Λόγω της απαγόρευσης χρήσης κινητών τηλεφώνων στις σχολικές μονάδες². Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε έντυπη μορφή και συμπληρώθηκαν ανώνυμα από τους μαθητές.

Μετά τη συλλογή των δεδομένων, οι απαντήσεις καταχωρήθηκαν χειροκίνητα και η επεξεργασία των απαντήσεων σε υπολογιστικά φύλλα. Η ποσοτική ανάλυση πραγματοποιήθηκε με τη χρήση περιγραφικής στατιστικής και περιλάμβανε υπολογισμό συχνοτήτων, ποσοστών και μέσων όρων. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται με τη μορφή πινάκων και διαγραμμάτων. Τα ποιοτικά δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις αξιοποιήθηκαν συμπληρωματικά για την ερμηνεία των ποσοτικών ευρημάτων και τη διαμόρφωση των τελικών συμπερασμάτων της έρευνας.

² ΦΕΚ 2024, τ.Β', 5130/10.09.2024

1.3 Διεξαγωγή συνεντεύξεων

Στο πλαίσιο της ποιοτικής διερεύνησης του θέματος πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με πρόσωπα που συνδέονται άμεσα με τη δημιουργία, τη λειτουργία και την ψηφιοποίηση του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη. Οι συνεντεύξεις είχαν ημιδομημένο χαρακτήρα, επιτρέποντας τη διερεύνηση συγκεκριμένων θεματικών ενοτήτων αλλά και την ελεύθερη διατύπωση απόψεων και εμπειριών από τους συμμετέχοντες. Η επιλογή των συνεντευξιζόμενων πραγματοποιήθηκε με σκοπό τη συλλογή πρωτογενών πληροφοριών σχετικά με την ιστορία του αρχείου, τη συγκρότηση των συλλογών του, τις διαδικασίες ψηφιοποίησης και τις δυνατότητες εκπαιδευτικής αξιοποίησής του.

Ειδικότερα, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με τρία πρόσωπα που συνδέονται άμεσα με το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη. Με τον Παναγιώτη Κουνάδη, ερευνητή της ελληνικής δισκογραφίας και δημιουργό της συλλογής, από τον οποίο αντλήθηκαν πληροφορίες σχετικά με τη συγκρότηση του αρχείου, τη σημασία της δισκογραφίας των 78 στροφών και τη συμβολή της στη διατήρηση της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς.

Με τον Λεονάρδο Κουνάδη, υπεύθυνο της μη κερδοσκοπικής εταιρείας και του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, με αντικείμενο τη λειτουργία του εικονικού μουσείου, τις δράσεις του οργανισμού και τις προοπτικές ανάπτυξής του.

Με τον Νίκο Διονυσόπουλο, υπεύθυνο για τον καθαρισμό, την αποκατάσταση και την ψηφιοποίηση της δισκογραφίας των 78 στροφών, από τον οποίο προέκυψαν σημαντικά στοιχεία σχετικά με τις τεχνικές διαδικασίες διάσωσης και ψηφιακής τεκμηρίωσης του αρχειακού υλικού.

Τα δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις αξιοποιήθηκαν συμπληρωματικά με τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου, συμβάλλοντας στην πληρέστερη κατανόηση της λειτουργίας, της σημασίας και των εκπαιδευτικών δυνατοτήτων του Εικονικού Μουσείου Κουνάδη.

1.4 Δεοντολογία της Έρευνας

Για την πραγματοποίηση της έρευνας ακολουθήθηκαν όλες οι προβλεπόμενες διαδικασίες που διέπουν την υλοποίηση ερευνητικών δραστηριοτήτων σε σχολικές μονάδες. Εξασφαλίστηκε η έγκριση των Διευθυντών και των Συλλόγων Διδασκόντων

των δύο σχολείων, καθώς και η έγγραφη συναίνεση των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα. Η συμμετοχή των μαθητών ήταν εθελοντική και ανώνυμη, χωρίς καμία συνέπεια σε περίπτωση μη συμμετοχής, ενώ τα δεδομένα χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά για τους σκοπούς της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας τηρήθηκαν οι αρχές της εμπιστευτικότητας, της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, του σεβασμού των δικαιωμάτων των συμμετεχόντων και της δεοντολογίας της επιστημονικής έρευνας.

Κεφάλαιο 2ο

Από τις ιδιωτικές συλλογές της Αρχαιότητας στο σύγχρονο μουσείο

2.1 Ιστορική αναδρομή

Ο θεσμός του μουσείου αποτελεί σημαντική έκφραση της ανθρώπινης ανάγκης για συλλογή, διατήρηση και προβολή αντικειμένων με ιστορική, αισθητική και πολιτιστική αξία. Η εξέλιξή του υπήρξε σταδιακή, από τις ιδιωτικές συλλογές και τα ιερά της Αρχαιότητας έως τα σύγχρονα δημόσια μουσεία. Κατά την ελληνιστική περίοδο, το Μουσείο της Αλεξάνδρειας λειτούργησε ως σημαντικό κέντρο γνώσης και έρευνας, ενώ κατά την Αναγέννηση τα cabinets of curiosities αποτέλεσαν τους προδρόμους των σύγχρονων μουσείων (Hooper-Greenhill, 1992 και Bennett, 1995, σ.17-32 και Νικονάνου, 2024, σ.25).

Η δημιουργία του δημόσιου μουσείου συνδέεται με τις ιδέες του Διαφωτισμού και τη Γαλλική Επανάσταση, οι οποίες προώθησαν την πρόσβαση του κοινού στη γνώση και την πολιτιστική κληρονομιά. Από τον 19ο αιώνα, τα μεγάλα εθνικά μουσεία εξελίχθηκαν σε θεσμούς εκπαίδευσης, πολιτισμού και διαμόρφωσης συλλογικής ταυτότητας (Νάκου, 2001, σ.35-42 και Νικονάνου, 2024, σ.30-38).

Κατά τον 20ό και 21ο αιώνα, το μουσείο μετασχηματίστηκε από χώρο φύλαξης και έκθεσης αντικειμένων σε έναν ανοιχτό κοινωνικό και πολιτιστικό οργανισμό. Οι κοινωνικές, πολιτικές και τεχνολογικές εξελίξεις ενίσχυσαν τον εκπαιδευτικό και επικοινωνιακό του ρόλο, δίνοντας έμφαση στη βιωματική εμπειρία, τη διαδραστικότητα και τη συμμετοχή του κοινού (Νικονάνου, 2015, σ.29–39).

Διεθνείς οργανισμοί, όπως το ICOM, συνέβαλαν καθοριστικά στην ανάδειξη του μουσείου ως θεσμού που υπηρετεί την κοινωνία και την πολιτιστική ανάπτυξη, προωθώντας από τα μέσα του 20ού αιώνα τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό του ρόλο, καθώς και την ανάπτυξη εκπαιδευτικών και μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων (ICOM, 2022).

Η ραγδαία ανάπτυξη των ψηφιακών τεχνολογιών κατά τον 21ο αιώνα μεταμόρφωσε ουσιαστικά τη λειτουργία των μουσείων, διευρύνοντας τις δυνατότητες πρόσβασης στις συλλογές και αναβαθμίζοντας την εμπειρία του επισκέπτη. Τα μουσεία πλέον, λειτουργούν ως χώροι πολιτισμικού διαλόγου, συλλογικής μνήμης και κοινωνικής συμμετοχής (Μπούνια, 2015, σ.71-73), διατηρώντας τον βασικό τους

ρόλο στη διαφύλαξη, τεκμηρίωση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς³. Οι ψηφιακές συλλογές, οι εικονικές περιηγήσεις, οι διαδραστικές οθόνες και οι εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας επιτρέπουν στο κοινό να αλληλεπιδρά με το πολιτιστικό περιεχόμενο με νέους τρόπους, υπερβαίνοντας τους γεωγραφικούς και χρονικούς περιορισμούς του φυσικού χώρου (Parry,2007, σ.1–18 και Νικονάνου,2015, σ.95–103).

Στην Ελλάδα, σημαντικοί σταθμοί για την ανάπτυξη της μουσειοπαιδαγωγικής υπήρξαν η έκθεση “*Η γέννηση της γραφής* και οι πρωτοβουλίες του ελληνικού τμήματος του ICOM. Επίσης από το 1986, η συγκρότηση ειδικής ομάδας εργασίας για τα εκπαιδευτικά προγράμματα ενίσχυσε σημαντικά τη μουσειοπαιδαγωγική δραστηριότητα στη χώρα (Νικονάνου,2024, σ.64,65,72).

2.2 Οι νέες τεχνολογίες στα Μουσεία

Οι ψηφιακές τεχνολογίες μετασχηματίζουν τη λειτουργία των μουσείων και αναδιαμορφώνουν τη σχέση επισκέπτη, εκθέματος και γνώσης, δημιουργώντας νέες δυνατότητες αλληλεπίδρασης, συμμετοχής και μάθησης (Γιαννούτσου, στο Νικονάνου,2015, σ.225). Η ενσωμάτωση ψηφιακών εργαλείων στην παρουσίαση των συλλογών διεύρυνε την πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά, ενίσχυσε την ερμηνεία των εκθεμάτων και επέτρεψε την ανάπτυξη νέων μορφών επικοινωνίας με το κοινό (Parry,2007,σ.19–38 και Tallon & Walker,2008,σ.13–28).

Πολλά από τα ψηφιακά μέσα αξιοποιούνται μέσω του διαδικτύου και είναι προσβάσιμα ανεξάρτητα από τη φυσική επίσκεψη στο μουσείο. Εικονικές περιηγήσεις (virtual tours), ψηφιακά αρχεία, εικονικά μουσεία, κοινωνικά δίκτυα, πολυμεσικές εφαρμογές, εκπαιδευτικά παιχνίδια και κουίζ διευρύνουν τη διάχυση της γνώσης και ενισχύουν τη συμμετοχή του κοινού (Νικονάνου,2015, σ.225–227 και Parry,2007, σ.19–38).

Παράλληλα, οι εφαρμογές που χρησιμοποιούνται εντός των μουσείων μέσω έξυπνων κινητών τηλεφώνων και tablets, όπως οι χωροευαίσθητες εφαρμογές (location-aware applications), προσφέρουν εξατομικευμένη πληροφόρηση ανάλογα

³ “I think the future of museums will be a lot more personalised than the current one-fits-all visitor experience, with technology allowing people with different interests to each have a tailored experience.” JIM RICHARDSON, FOUNDER OF MUSEUM NEXT AND SUMO DESIGN. Από το Arup.com, driversofchange.com (2014), σελ...5

με τη θέση και τα ενδιαφέροντα του επισκέπτη, βελτιώνοντας την εμπειρία περιήγησης.

Μεταξύ των σημαντικότερων τεχνολογιών που αξιοποιούνται σήμερα στα μουσεία συγκαταλέγονται η Εικονική Πραγματικότητα, η Επαυξημένη Πραγματικότητα, η Τεχνητή Νοημοσύνη και τα διαδραστικά συστήματα πολυμέσων. Οι τεχνολογίες αυτές ενισχύουν την εκπαιδευτική λειτουργία των μουσείων και δημιουργούν περισσότερο βιωματικές και εξατομικευμένες εμπειρίες για τον επισκέπτη (Νικονάνου,2015, σ.95–103 και Parry,2007, σ.39–56). Ωστόσο, η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από την ουσιαστική ένταξή τους στο μουσειολογικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο και όχι αποκλειστικά από τις τεχνικές τους δυνατότητες (Hill κ.ά.2018, σ.296-305).

Η Εικονική Πραγματικότητα (Virtual Reality – VR) επιτρέπει στους επισκέπτες, μέσω ειδικών συσκευών, να περιηγούνται σε ψηφιακές αναπαραστάσεις ιστορικών τόπων, αρχαιολογικών χώρων και πολιτιστικών μνημείων που δεν διασώζονται πλέον στη φυσική τους μορφή (Tallon & Walker,2008,σ.13–28).

Η Επαυξημένη Πραγματικότητα (Augmented Reality – AR) επιτρέπει την προβολή ψηφιακών πληροφοριών επάνω σε φυσικά εκθέματα μέσω κινητών συσκευών ή ειδικών γυαλιών, παρέχοντας πρόσθετο πληροφοριακό υλικό, τρισδιάστατες αναπαραστάσεις και διαδραστικά στοιχεία που ενισχύουν την κατανόηση και την εκπαιδευτική αξία της επίσκεψης (Parry,2007,σ.39–56).

Η Τεχνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence – AI) αξιοποιείται στα σύγχρονα μουσεία μέσω ψηφιακών ξεναγών, εξατομικευμένων προτάσεων περιήγησης, αυτόματων μεταφράσεων και εργαλείων τεκμηρίωσης των συλλογών. Παράλληλα, συμβάλλει στην κατηγοριοποίηση και ψηφιακή διαχείριση μεγάλου όγκου πολιτιστικών δεδομένων, διευκολύνοντας το έργο των επιστημόνων και των επαγγελματιών των μουσείων (Parry,2007,σ.57–72).

Τα διαδραστικά συστήματα πολυμέσων, όπως οι οθόνες αφής, τα διαδραστικά τραπέζια, οι ψηφιακοί χάρτες και οι εφαρμογές κινητών συσκευών, ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή του επισκέπτη και προσφέρουν εξατομικευμένες εμπειρίες περιήγησης. Παράλληλα βελτιώνουν την προσβασιμότητα των μουσείων για άτομα με αναπηρία, προωθώντας τη συμπερίληψη και την ισότιμη πρόσβαση στον πολιτισμό (Νικονάνου,2015, σ.223–227).

2.3 Οφέλη και Προκλήσεις της Ψηφιακής Τεχνολογίας στα Μουσεία

Η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών μετασχηματίζει τον τρόπο παρουσίασης, ερμηνείας και διάδοσης της πολιτιστικής κληρονομιάς, δημιουργώντας νέες μορφές επικοινωνίας μεταξύ μουσείου και κοινού. Ενισχύει την ελκυστικότητα των εκθέσεων, αυξάνει τη συμμετοχή των επισκεπτών και υποστηρίζει βιωματικές μορφές μάθησης (Νικονάνου,2015, σ.223–227 και Parry,2007, σ.19–38). Προάγει τη διαδραστικότητα, την εξατομίκευση της μουσειακής εμπειρίας και ενισχύει τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο των μουσείων (Tallon & Walker,2008, σ.13–28).

Ωστόσο, η ενσωμάτωση ψηφιακών τεχνολογιών συνοδεύεται από σημαντικές προκλήσεις. Το υψηλό οικονομικό κόστος εγκατάστασης και συντήρησης, η ανάγκη εξειδικευμένου προσωπικού και η ταχεία τεχνολογική απαξίωση λόγω της συνεχούς τεχνολογικής εξέλιξης, αποτελούν κρίσιμα ζητήματα για πολλούς μουσειακούς οργανισμούς (Parry,2007, σ.57–72). Διατυπώνεται συχνά η ανησυχία ότι η υπερβολική χρήση τεχνολογικών μέσων ενδέχεται να αποσπάσει την προσοχή από την αυθεντικότητα των εκθεμάτων και να επηρεάσει την ουσιαστική πολιτιστική εμπειρία του επισκέπτη (Νάκου,2001,σ.85–96 και Νικονάνου,2015,σ.61–70).

2.4 Εφαρμογές ψηφιακών τεχνολογιών σε σύγχρονα μουσεία

Πολλά μεγάλα μουσεία έχουν ήδη ενσωματώσει ψηφιακές τεχνολογίες στη λειτουργία τους. Το Μουσείο του Λούβρου αξιοποιεί ψηφιακές εφαρμογές και εικονικές ξεναγήσεις για την ενίσχυση της εμπειρίας των επισκεπτών, ενώ το Βρετανικό Μουσείο διαθέτει εκτεταμένες διαδικτυακές συλλογές και ψηφιακά εκπαιδευτικά προγράμματα που διευρύνουν την πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά (Parry,2007,σ.19–38 και Tallon & Walker,2008,σ.13–28). Στην Ελλάδα, το Μουσείο της Ακρόπολης αξιοποιεί διαδραστικά πολυμέσα και ψηφιακές εφαρμογές για την παρουσίαση της αρχαίας ελληνικής ιστορίας και του πολιτισμού, ενισχύοντας την εκπαιδευτική εμπειρία και τη συμμετοχή του κοινού (Νικονάνου,2015, σ.223–227).

2.5 Το Εικονικό Μουσείο

Η ανάπτυξη των εικονικών μουσείων συνδέεται άμεσα με τη ραγδαία εξέλιξη των ψηφιακών τεχνολογιών και την ανάγκη των πολιτιστικών οργανισμών να προσεγγίσουν ευρύτερο κοινό. Συμβάλλουν στη δημοκρατικοποίηση της γνώσης και στη διεύρυνση της πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά, επιτρέποντας στους χρήστες να περιηγούνται σε συλλογές, εκθέματα και αρχειακό υλικό ανεξάρτητα από γεωγραφικούς, οικονομικούς ή κοινωνικούς περιορισμούς. Μέσω διαδικτυακών πλατφορμών παρέχουν πρόσβαση σε κείμενα, εικόνες, ηχητικά ντοκουμέντα, βίντεο και ψηφιοποιημένα τεκμήρια, ενώ αναδεικνύουν τμήματα των συλλογών που συχνά παραμένουν αθέατα στον φυσικό εκθεσιακό χώρο. Διευκολύνουν την πρόσβαση ατόμων με περιορισμένη δυνατότητα μετακίνησης, ενισχύοντας τη συμπερίληψη. Ως περιβάλλοντα εκπαίδευσης και διά βίου μάθησης, προσφέρουν εξατομικευμένη περιήγηση, διαδραστικές εφαρμογές και πολυμεσικές παρουσιάσεις που ενισχύουν την ενεργό συμμετοχή του επισκέπτη και υποστηρίζουν την εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία (Schweibenz,2004,σ.3–7, Νικονάνου,2015,σ.223–227 και Marty,2008,σ.81–97). Ιδιαίτερα στον τομέα της εκπαίδευσης, τα εικονικά μουσεία αξιοποιούνται για τη δημιουργία ψηφιακών μαθησιακών περιβαλλόντων που προάγουν την ενεργή μάθηση και υποστηρίζουν την εξ αποστάσεως εκπαιδευτική εμπειρία

Ωστόσο, παρά τα σημαντικά πλεονεκτήματα που προσφέρουν, τα εικονικά μουσεία δεν μπορούν να υποκαταστήσουν πλήρως την εμπειρία της φυσικής επίσκεψης. Η άμεση επαφή με το αυθεντικό έκθεμα, η αίσθηση του μουσειακού χώρου και η βιωματική εμπειρία αποτελούν στοιχεία που είναι δύσκολο να αναπαραχθούν ψηφιακά (Νάκου,2001,σ.85–96). Για τον λόγο αυτό, τα εικονικά μουσεία λειτουργούν κυρίως συμπληρωματικά προς τα φυσικά μουσεία, ενισχύοντας την προβολή των συλλογών τους και υποστηρίζοντας την εκπαιδευτική και επικοινωνιακή τους αποστολή (Schweibenz,2004,σ.3 και Parry,2007,σ.19–38).

Στη σύγχρονη εποχή, τα εικονικά μουσεία εξελίσσονται διαρκώς, αξιοποιώντας τις νέες ψηφιακές τεχνολογίες για να προσφέρουν περισσότερο διαδραστικές, εξατομικευμένες και συμμετοχικές εμπειρίες. Η συνεχής τεχνολογική πρόοδος διευρύνει τις δυνατότητες επικοινωνίας των μουσείων με το κοινό και οδηγεί στην ανάπτυξη νέων μορφών παρουσίασης και πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά,

προσαρμοσμένων στις απαιτήσεις της ψηφιακής εποχής (Νικονάνου,2015,σ.223–227 και Marty,2008,σ.81–97).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της εξέλιξης αποτελούν τα Pop-up Museums, δηλαδή προσωρινές μουσειακές εγκαταστάσεις ή εκθέσεις που αναπτύσσονται σε δημόσιους χώρους ή ψηφιακά περιβάλλοντα, με στόχο την άμεση προσέγγιση νέων ομάδων κοινού και την ενίσχυση της συμμετοχής τους στον πολιτισμό. Αν και η λειτουργία τους είναι συνήθως περιορισμένη χρονικά, αναδεικνύουν τη στροφή της σύγχρονης μουσειολογίας προς περισσότερο ευέλικτες και συμμετοχικές μορφές παρουσίασης της πολιτιστικής κληρονομιάς (Simon,2010,σ.ii–iv,183–203).

2.6 Μουσείο, Σχολείο και ψηφιακή τεχνολογία

Οι σχολικές επισκέψεις σε μουσεία αποτελούν μια εκπαιδευτική πρακτική που εφαρμόζεται συστηματικά τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα και διεθνώς, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο των μουσείων ως χώρων μάθησης και πολιτιστικής αγωγής. Στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία αναπτύσσεται έντονος προβληματισμός σχετικά με τον εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό ρόλο του μουσείου, καθώς και τις προϋποθέσεις ανάπτυξης της συνεργασίας του με το σχολείο (Γκότσης,2026, σ.91). Στο σχολείο η γνώση μεταδίδεται με τα βιβλία και τη διδασκαλία στην τάξη, στο μουσείο η εκπαιδευτική διαδικασία επικεντρώνεται στα αντικείμενα και στην αξιοποίηση τους σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους που προσφέρουν στους μαθητές τη δυνατότητα να προσεγγίσουν τη γνώση μέσα από βιωματικές και συμμετοχικές διαδικασίες (Γκότσης,2026, σ.93).

Τα μουσεία λειτουργούν συμπληρωματικά προς το σχολείο, καθώς προσφέρουν στους μαθητές τη δυνατότητα άμεσης επαφής με αυθεντικά αντικείμενα και ιστορικά τεκμήρια. Μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα, ξεναγήσεις, εργαστήρια και διαδραστικές δραστηριότητες ενισχύονται η βιωματική μάθηση, η παρατήρηση, η κριτική σκέψη, η δημιουργικότητα και η ενεργός συμμετοχή των μαθητών (Γκότσης,2026, σ.94).

Η επαφή με τα εκθέματα συμβάλλει στην κατανόηση της ιστορίας, του πολιτισμού, της τεχνολογίας και άλλων γνωστικών πεδίων, ενώ ενθαρρύνει τη διαμόρφωση προσωπικών ερμηνειών και συμπερασμάτων (Γκότσης,2026, σ.94,95). Έτσι, η μουσειακή εκπαίδευση συμβάλλει στην κατανόηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, στην καλλιέργεια πολιτιστικής συνείδησης και στον σεβασμό της

πολιτισμικής διαφορετικότητας. Επομένως, η συνεργασία σχολείου και μουσείου θεωρείται βασικό στοιχείο της σύγχρονης εκπαιδευτικής διαδικασίας και της διά βίου μάθησης.

Η ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας δημιούργησε νέες δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ μουσείων και σχολείων. Οι ψηφιακές πλατφόρμες συγκεντρώνουν και διαθέτουν τεκμηριωμένο πολιτιστικό υλικό, όπως φωτογραφίες, έγγραφα, ηχητικά αρχεία, βίντεο και παρτιτούρες, παρέχοντας σε μαθητές και εκπαιδευτικούς άμεση πρόσβαση σε αξιόπιστες πηγές ανεξάρτητα από γεωγραφικούς περιορισμούς (Νικονάνου,2015, σ.223–227). Ενισχύουν επίσης τη διερευνητική και βιωματική μάθηση, καθώς οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά στην αναζήτηση, ανάλυση και ερμηνεία πολιτιστικών τεκμηρίων, αναπτύσσοντας κριτική σκέψη, ψηφιακές δεξιότητες και ιστορική κατανόηση. Στο πλαίσιο αυτό, ο εκπαιδευτικός και ο μουσειοπαιδαγωγός λειτουργούν κυρίως ως εμψυχωτές και συντονιστές της μαθησιακής διαδικασίας (Γκότσης,2026, σ.94 και Hooper-Greenhill).

Κεφάλαιο 3ο

Άυλη πολιτιστική κληρονομιά και το Ρεμπέτικο

Η Σύμβαση της UNESCO (2003)⁴ για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς αποτελεί το βασικό διεθνές πλαίσιο προστασίας των ζωντανών πολιτιστικών εκφράσεων των λαών και κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 3521/2006. Σύμφωνα με την UNESCO, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί “το κληροδότημα του παρελθόντος, αυτό με το οποίο ζούμε σήμερα και αυτό που θα μεταβιβάσουμε στις μελλοντικές γενιές”, καθώς ενσωματώνει πολιτιστική, ιστορική, αισθητική, επιστημονική και ανθρωπολογική αξία για τις κοινωνίες⁵.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά συνιστά θεμελιώδες στοιχείο της πολιτιστικής ταυτότητας των λαών και περιλαμβάνει πρακτικές, γνώσεις, δεξιότητες και εκφράσεις που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Σε αντίθεση με την υλική πολιτιστική κληρονομιά, η οποία αφορά μνημεία, αντικείμενα και ιστορικά κτίρια, η άυλη συνδέεται με ζωντανές πολιτιστικές εκφράσεις και ανθρώπινες δραστηριότητες⁶. Στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνονται οι προφορικές παραδόσεις, οι γλώσσες, η μουσική, οι χοροί, τα έθιμα, οι τελετουργίες, οι κοινωνικές πρακτικές, καθώς και οι παραδοσιακές τεχνικές και γνώσεις που σχετίζονται με τη φύση και τη χειροτεχνία. Τα στοιχεία αυτά διαμορφώνουν τη συλλογική μνήμη και συμβάλλουν στη διατήρηση της πολιτιστικής συνέχειας και της πολιτισμικής ποικιλομορφίας⁷.

3.1 Η Ελληνική Μουσική στον κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

Έως σήμερα, στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας έχουν εγγραφεί, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα στοιχεία μουσικής και λαϊκού πολιτισμού:

⁴ <https://ayla.culture.gr/unesco/i-symvasi-gia-ti-diafylaxi-tis-aylis-politistikis-klironomias/>

⁵ Η Σύμβαση της UNESCO για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2003) ορίζει ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά τις ζωντανές παραδόσεις, γνώσεις και δεξιότητες που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά και αναγνωρίζονται από τις ίδιες τις κοινότητες, προσδιορίζοντας πέντε βασικούς τομείς εκδήλωσής τους (UNESCO, 2003, άρθρο 2). Από το <https://ich.unesco.org/en/convention>

⁶ Ο.π.

⁷ Η Janet Blake (2009, σσ. 45–56) επισημαίνει ότι η Σύμβαση της UNESCO (2003) μετέφερε το ενδιαφέρον από την προστασία της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς στη διαφύλαξη της άυλης, δίνοντας κεντρικό ρόλο στις κοινότητες. Αντίστοιχα, η Laurajane Smith (2006, σσ. 44–57) θεωρεί την πολιτιστική κληρονομιά μια δυναμική κοινωνική διαδικασία και όχι μόνο ένα σύνολο υλικών μνημείων.

Η ψαλτική εγγράφηκε το 2015 στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας, *“ως ζωντανή παραδοσιακή τέχνη και θεωρείται από τα σημαντικότερα πολιτισμικά αγαθά που συμβάλλουν δυναμικά στον αυτοπροσδιορισμό και την αυτογνωσία του νεότερου ελληνισμού”*. Η εγγραφή της Βυζαντινής (Εκκλησιαστικής) Μουσικής/Ψαλτικής στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας αποφασίστηκε στην 14η συνεδρίαση της Διακυβερνητικής Επιτροπής της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στις 11 Δεκεμβρίου 2019⁸.

Το ρεμπέτικο εγγράφηκε το 2016 στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας διότι: *“αποτελεί αστικό λαϊκό μουσικό είδος, που άκμασε το πρώτο μισό του 20ου αι. Με επιρροές από το δημοτικό και το μικρασιάτικο τραγούδι, αντικατοπτρίζει το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής όπου αναπτύχθηκε. Στην πορεία η κοινωνική του βάση επεκτάθηκε στους πρόσφυγες, στην εργατική και τη μεσοαστική τάξη, ενώ σήμερα αναγνωρίζεται ως δημοφιλής πολιτιστική κληρονομιά, που ανήκει σε όλους τους Έλληνες”*. Η εγγραφή του στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς πραγματοποιήθηκε το 2016 και στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO το 2017⁹.

Εκτός από την Ψαλτική και το Ρεμπέτικο, στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς έχουν επίσης εγγραφεί το Θέατρο Σκιών (Καραγκιόζης)¹⁰, το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι¹¹, η λαϊκή κιθάρα¹², το τρίχορδο και τετράχορδο μπουζούκι μαζί με τον τζουρά και τον μπαγλαμά¹³, καθώς και οι φιλαρμονικές της Κέρκυρας¹⁴. Τα στοιχεία αυτά αναδεικνύουν τον πλούτο της ελληνικής μουσικής και λαϊκής παράδοσης και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παρούσα εργασία, καθώς αντιπροσωπευτικά τεκμήριά τους περιλαμβάνονται στις συλλογές του Αρχείου Κουνάδη.

⁸ <https://ich.unesco.org/en/RL/byzantine-chant-01508>

⁹ <https://ayla.culture.gr/catalogue/rempetiko/>

¹⁰ <https://ayla.culture.gr/catalogue/theatro-skion-karagkiozis/>, Η αναφορά στο Θέατρο Σκιών γίνεται επειδή το τραγούδι αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο των παραστάσεων του Καραγκιόζη και αυτοτελές αντικείμενο μουσικολογικής έρευνας. Το σχετικό υλικό περιλαμβάνεται και τεκμηριώνεται στο Αρχείο Κουνάδη

¹¹ <https://ayla.culture.gr/catalogue/ipeirotiko-polyfoniko-tragoydi/>

¹² <https://ayla.culture.gr/catalogue/laiki-kithara/>

¹³ <https://ayla.culture.gr/catalogue/trichordo-tetrachordo-bouzouki-tzouras-mpaglamas-2022/>

¹⁴ <https://ayla.culture.gr/catalogue/oi-filarmonikes-tis-kerkiras-2022/> και <https://ayla.culture.gr/ethniko-evretirio/>

3.2 Ο Παναγιώτης Κουνάδης

Ο Παναγιώτης Κουνάδης γεννήθηκε στα Δειλινάτα Κεφαλονιάς το 1943 και από το 1945 εγκαταστάθηκε στη Νέα Φιλαδέλφεια. Σπούδασε Πολιτικός Μηχανικός στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και συνέχισε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης, όπου ασχολήθηκε με την πολεοδομία, τις κοινωνικές επιστήμες και την εθνομουσικολογία.

Παράλληλα με την επαγγελματική του πορεία ως πολιτικός μηχανικός, αφιερώθηκε από νεαρή ηλικία στη μελέτη της ελληνικής μουσικής και ιδιαίτερα της αστικής λαϊκής μουσικής. Μέσα από πολυετή έρευνα συγκρότησε μία από τις σημαντικότερες ιδιωτικές συλλογές ελληνικής δισκογραφίας, η οποία περιλαμβάνει δίσκους 78 στροφών, ηχογραφήσεις, αφηγήσεις δημιουργών, φωτογραφίες, βιβλία, εφημερίδες και άλλο πολύτιμο αρχειακό υλικό.

Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του Συλλόγου Φίλων Ελληνικής Μουσικής και του Κέντρου Έρευνας και Μελέτης των Ρεμπέτικων Τραγουδιών, ενώ το 1993 ίδρυσε το Αρχείο Ελληνικής Δισκογραφίας. Επιπλέον, συμμετείχε ενεργά σε πολιτιστικούς οργανισμούς και φορείς που σχετίζονται με τη διατήρηση και την ανάδειξη της ελληνικής μουσικής κληρονομιάς (πηγή Αρχείο Κουνάδη). Η ερευνητική αυτή δραστηριότητα αποτέλεσε τη βάση για τη συγκρότηση του Αρχείου Κουνάδη, το οποίο παρουσιάζεται αναλυτικά στο δεύτερο μέρος της εργασίας.

3.3 Το Ρεμπέτικο και ο Παναγιώτης Κουνάδης

Η σημαντική διαφορά από όσους έχουν γράψει για το ρεμπέτικο με τον Παναγιώτη Κουνάδη είναι ότι προσεγγίζει το ρεμπέτικο όχι αποκλειστικά ως ένα μουσικό είδος, αλλά ως ένα πολυδιάστατο κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο, το οποίο συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικές συνθήκες και τις εμπειρίες των λαϊκών στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας. Σύμφωνα με την οπτική αυτή, το ρεμπέτικο λειτουργεί ως “καθρέφτης” της καθημερινής ζωής των ανθρώπων που βίωσαν φτώχεια, κοινωνικό αποκλεισμό, προσφυγιά, εργασία στα λιμάνια και στις λαϊκές συνοικίες, αλλά και τις πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις του 20ου αιώνα.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, το δημοτικό τραγούδι, ως έκφραση της αγροτικής κοινωνίας, δεν μπορούσε πλέον να αποδώσει τον νέο τρόπο ζωής που διαμορφωνόταν στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20ου αιώνα (Κουνάδης, 2003, σ.448, τ.Β'). Η ληστοκρατία της δεκαετίας του 1890, η πρώτη μεταναστευτική

περίοδος προς τις ΗΠΑ, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η Μικρασιατική Καταστροφή, η δικτατορία του Μεταξά, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η Κατοχή, η Εθνική Αντίσταση και ο Εμφύλιος οδήγησαν μεγάλα τμήματα της αγροτιάς, των εσωτερικών μεταναστών και των προσφύγων σε βίαιη αλλαγή του τρόπου ζωής τους. Στο πλαίσιο αυτών των κοινωνικών μετασχηματισμών, διαμορφώθηκε ένα νέο είδος λαϊκού τραγουδιού, απόγονος του δημοτικού τραγουδιού και της εκκλησιαστικής μουσικής, το οποίο ονομάστηκε ρεμπέτικο (Κουνάδης,2003, σ.448,τ.Β').

Η κοινωνική διάσταση του ρεμπέτικου αποτυπώνεται στη θεματολογία των τραγουδιών, με αναφορές στη φτώχεια, την ξενιτιά, την εργασία, τις κοινωνικές ανισότητες και τον έρωτα. Έτσι, το ρεμπέτικο λειτουργεί ως μορφή λαϊκής έκφρασης και κοινωνικού σχολιασμού, καταγράφοντας βιώματα που συχνά απουσιάζουν από την επίσημη ιστοριογραφία.

Ο Κουνάδης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στους στίχους, στις μουσικές επιρροές και στις αφηγήσεις των δημιουργών, μέσα από τις οποίες αναδεικνύονται οι κοινωνικές αλλαγές μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και η συμβολή των προσφύγων στη διαμόρφωση του ρεμπέτικου ως αστικού λαϊκού μουσικού ιδιώματος (Κουνάδης,2010, σ.11-14,τ.7).

Μέσα από τις έρευνες και τις συλλογές του, ανέδειξε τη σημασία της διατήρησης του ρεμπέτικου ως στοιχείου συλλογικής μνήμης. Η συλλογή παλιών δίσκων, φωτογραφιών, χειρογράφων και προφορικών μαρτυριών δεν αποτελεί μόνο αρχειακή εργασία, αλλά και προσπάθεια διάσωσης της πολιτιστικής εμπειρίας των λαϊκών κοινωνικών ομάδων. Με τον τρόπο αυτό, το ρεμπέτικο αντιμετωπίζεται ως φορέας πολιτιστικής ταυτότητας και ιστορικής συνέχειας (Κουνάδης,2000–2003, σ.316-321τ.Β).

Ο Κουνάδης συνέβαλε καθοριστικά στην αποκατάσταση της κοινωνικής και πολιτιστικής αξίας του ρεμπέτικου, αναδεικνύοντάς το ως αυθεντική μορφή λαϊκής δημιουργίας και σημαντικό στοιχείο της νεότερης ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς (Κουνάδης,2010, σ.10τ.1'). Η δημιουργία του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη επέκτεινε αυτή την προσπάθεια στον ψηφιακό χώρο, καθιστώντας το αρχειακό υλικό προσβάσιμο στο ευρύ κοινό και συμβάλλοντας στη διαφύλαξη και διάδοση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. (<https://vmrebetiko.gr/>).

3.4 Απόψεις για το Ρεμπέτικο και μια ομιλία του Μάνου

Χατζιδάκι

Η πορεία του ρεμπέτικου στη δημόσια σφαίρα υπήρξε ιδιαίτερα αντιφατική. Από τις αρχές του 20ού αιώνα έως και τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες αποτέλεσε αντικείμενο έντονων ιδεολογικών, αισθητικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις αποτυπώνονται τόσο στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο όσο και στις παρεμβάσεις λογίων, μουσικών και πνευματικών ανθρώπων της εποχής.

Έχουν γραφτεί πολλά άρθρα για το Ρεμπέτικο. Ο Κουνάδης αναφέρεται στη διαμάχη γύρω από το ρεμπέτικο και την αναφέρει ως “Εκατονταετή Πόλεμο” (Κουνάδης,2010,σ.10,τ.1). Η αρνητική κριτική ξεκίνησε αρχικά από ευρωπαϊοτραφείς, όπως αναφέρει, λόγιους και μουσικούς οι οποίοι πίστευαν ότι το μέλλον της πατρίδας είναι στην Ευρώπη (Κουνάδης,2010,σ.10τ.1). Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του Δημήτρη Ρόδιου στην εφημερίδα *Αι Αθήναι* (1911), όπου επαινούσε την απομάκρυνση του μανέ από την αθηναϊκή μουσική ζωή (Εφ. Αι Αθήναι 1911, από το Κουνάδης,2010,σ.8,τ.2). Αντίστοιχες απόψεις διατύπωσαν και άλλοι λόγιοι της εποχής, όπως ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, θεωρώντας το, ανατολικό μουσικό στοιχείο ξένο προς την ελληνική ταυτότητα (Εφ. Εμπρός 4.7.1917 από το Κουνάδης,2010, σ.8,τ.2.).

Μετά την άφιξη των προσφύγων το 1922, τα τραγούδια που αφορούσαν την φτώχεια, την κοινωνική αδικία και την αναζήτηση καλύτερης τύχης πολλαπλασιάστηκαν εξαιτίας της προσφυγιάς. Οι πολέμοι τα θεωρούσαν ως κατάλοιπο της μακροχρόνιας τουρκικής σκλαβιάς που ήταν αντεθνικά και απεχθή (Κουνάδης,2010,σ.10τ.1).

Μια από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες στο χώρο της μουσικής κριτικής, η Σοφία Σπανούδη το 1931 έγραφε: “Ο αμανές, ο απαίσιος ανατολικός αμανές κυριαρχεί ... ο τούρκικος αμανές ... η μουσική αυτή διαφθορά” (Περ. Μουσική Ζωή,έτος Β’,τ.1, Οκτώβριος 1931 από το Κουνάδης,2010,σ.8,τ.2).

Αντίστοιχα επικριτική υπήρξε και η στάση μέρους της Αριστεράς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το άρθρο του Αλέκου Ξένου στην εφημερίδα “ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ”, όπου μεταξύ άλλων έγραφε: “Τραγουδιέται από τα πιο λούμπεν στρώματα που δημιούργησε η εξαθλιωτική οικονομική τακτική της κεφαλαιοκρατίας. Μέσα στους οίκους ανοχής, σε κάθε είδους κακόφημες ταβέρνες, στους τεκέδες...” (Εφ. Ριζοσπάστης 4.2.1977, από το Κουνάδης,σ.18τ.2.).”

Ωστόσο, οι τύποι του μάγκα, ιδιαίτερα μέσα από τις επιθεωρήσεις του Πέτρου Κυριακού¹⁵, κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930, γνώριζαν μεγάλη αποδοχή από το κοινό, γεγονός που αποτυπώνεται και στην εμπορική επιτυχία των παραστάσεων.

Σε αυτό το πλαίσιο κινήθηκε για αρκετά χρόνια η επίσημη, αν μπορεί να αναφερθεί έτσι, μουσική κριτική και από τις δύο πλευρές των παρατάξεων στην Ελλάδα έως ότου μια ομιλία του τότε 23χρονου Μάνου Χατζιδάκι, στο Θέατρο Τέχνης στις 31 Ιανουαρίου 1949, εκφράζοντας μια ομάδα νέων δημιουργών μεταξύ άλλων είχε πει «*Η ζωτικότητα καίγεται, η ψυχικότητα αρρωσταίνει η ωραιότητα παραμένει. Αυτό είναι το Ρεμπέτικο*»¹⁶.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, με τον *Επιτάφιο* του Μίκη Θεοδωράκη και τη συμβολή μιας νέας γενιάς δημιουργών που συμμετείχαν στον Σύλλογο Φίλων Ελληνικής Μουσικής (ΣΦΕΜ), όπως οι Μάνος Λοΐζος, Χρήστος Λεοντής, Σταύρος Κουγιουμτζής, Γιάννης Μαρκόπουλος και Διονύσης Σαββόπουλος, Νότης Μαυρουδής, Μαρία Φαραντούρη, η στάση απέναντι στο ρεμπέτικο άρχισε να μεταβάλλεται. Η σταδιακή αυτή μεταστροφή συνέβαλε στην καθιέρωση του ρεμπέτικου ως αναπόσπαστου στοιχείου της νεότερης ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, γεγονός που επισφραγίστηκε με την εγγραφή του στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO το 2017.

¹⁵ Πέτρος Κυριακός (1893–1984): Ηθοποιός της επιθεώρησης, της οπερέτας και του κινηματογράφου. Καθιερώθηκε στον ρόλο του μάγκα, ιδιαίτερα μέσα από τους *Απάχηδες των Αθηνών*, συμβάλλοντας στη διάδοση του λαϊκού αυτού τύπου στο ελληνικό θέατρο. <http://www.mixanitouxronou.gr/o-dimofilis-ithopoios-tis-epoxis-pou-ensarkose-ton-magka-tou-metaksourgeiou-vasanistike-gia-ena-skets-apo-to-kathestos-metaksa-i-teleftaia-emfanisi-tou-kyriakou-petrou-dipla-stin-karezi/>

¹⁶ Η ομιλία του Μάνου Χατζιδάκι από το <https://tvxs.gr/istoria/san-simera-istoria/i-perifimi-omilia-toy-manoy-xatzidaki-rempetiko-themelios-lithos-tis-laikis-moysikis/>,

Κεφάλαιο 4ο

Η δισκογραφία των 78 στροφών

και οι εταιρείες ηχογράφησης του ελληνικού τραγουδιού

Οι δίσκοι 78 στροφών αποτέλεσαν το κυρίαρχο μέσο ηχογράφησης και διάδοσης της ελληνικής μουσικής από τα τέλη του 19ου αιώνα έως τη δεκαετία του 1960. Οι πρώτες ελληνικές ηχογραφήσεις πραγματοποιήθηκαν κυρίως εκτός Ελλάδας, σε πόλεις με έντονο ελληνικό στοιχείο, όπως η Νέα Υόρκη, η Σμύρνη, η Κωνσταντινούπολη, η Αλεξάνδρεια και το Κάιρο, απευθυνόμενες τόσο στο ελληνικό κοινό όσο και στην ομογένεια (Κουνάδης, 2000–2003, σ.353, τ.Β).

4.1 Οι δισκογραφικές εταιρείες παραγωγής εκτός Ελλάδας

Οι πρώτες δισκογραφικές εταιρείες που ηχογράφησαν ελληνικό ρεπερτόριο ήταν ξένες πολυεθνικές εταιρείες, οι οποίες δραστηριοποιούνταν στην Ευρώπη και την Αμερική. Ανάμεσα στις σημαντικότερες ήταν οι: Odeon, Columbia Records, His Master's Voice, Victor Talking Machine Company, Polydor και η Pathé. Οι εταιρείες αυτές ηχογραφούσαν Έλληνες μουσικούς και τραγουδιστές είτε στα στούντιό τους στο εξωτερικό είτε μέσω κινητών συνεργείων που επισκέπτονταν περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου και αργότερα την Ελλάδα (Κουνάδης, 2000–2003, σ.354–356, τ.Β).

Στην Αμερική, ιδιαίτερα στη Νέα Υόρκη και το Σικάγο, πραγματοποιήθηκαν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα πολλές ηχογραφήσεις ελληνικών τραγουδιών για τις ανάγκες της ελληνικής ομογένειας. Οι μεγάλες αμερικανικές εταιρείες, όπως η Columbia και η Victor, δημιούργησαν ελληνικούς καταλόγους δίσκων, καταγράφοντας δημοτικά, σμυρναίικα και πρώιμα ρεμπέτικα τραγούδια, τα οποία αποτελούν πολύτιμα τεκμήρια της μουσικής ζωής του ελληνισμού της διασποράς (Κουνάδης, 2000–2003, σ.354–356, τ.Β και 2010, σ.24–33, τ.6).

4.2 Οι Ελληνικές δισκογραφικές εταιρείες παραγωγής

Στην Ελλάδα, η οργανωμένη δισκογραφική δραστηριότητα ξεκινά ουσιαστικά μετά το 1924, όταν ιδρύθηκαν τα πρώτα παραρτήματα ξένων δισκογραφικών εταιρειών στην Αθήνα. Πρώτη εγκαταστάθηκε η Odeon το 1924, ενώ το 1925 ιδρύθηκε παράρτημα της αγγλικής Gramophone με τα σήματα Columbia Records και His Master's Voice. Ακολούθησαν η Polydor, η Pathé, η Homokord-Electro και η Parlophone (Κουνάδης, 2000–2003, σ.356, τ.Β).

Κατά τη δεκαετία του 1930, η ελληνική δισκογραφία γνώρισε σημαντική ανάπτυξη και το ρεμπέτικο πέρασε από τις μικρές λαϊκές κοινότητες στη μαζική κυκλοφορία. Η ίδρυση εργοστασίων παραγωγής δίσκων και σύγχρονων στούντιο ηχογράφησης, με σημαντικότερο το εργοστάσιο της Columbia στον Περισσό, συνέβαλε καθοριστικά στην εξέλιξη της ελληνικής δισκογραφίας. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν δίκτυα παραγωγής και διανομής που διέδωσαν την ελληνική μουσική στην Ελλάδα και στις κοινότητες του εξωτερικού (Κουνάδης, 2000–2003, σ.354–356, τ.Β).

Ο Μίνως Μάτσας, με μια ομάδα συνεργατών, ανέλαβε την ελληνική εκπροσώπηση και διεύθυνση της Odeon–Parlophone, συμβάλλοντας καθοριστικά στην εδραίωση της ελληνικής δισκογραφικής παραγωγής. Οι δύο εταιρείες κυριάρχησαν έως τα τέλη της δεκαετίας του 1950, όταν οι δίσκοι 78 στροφών αντικαταστάθηκαν σταδιακά από τους δίσκους βινυλίου. Στις εταιρείες αυτές ηχογραφήθηκαν έργα κορυφαίων δημιουργών, όπως ο Μάρκος Βαμβακάρης, ο Βασίλης Τσιτσάνης και η Ρόζα Εσκενάζυ (Κουνάδης, 2000–2003, σ.356, τ.Β).

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, οι δίσκοι 78 στροφών άρχισαν σταδιακά να αντικαθίστανται από τους δίσκους βινυλίου 45 και 33 στροφών. Παρόλα αυτά, η δισκογραφία των 78 στροφών παραμένει μέχρι σήμερα ανεκτίμητη ιστορική πηγή για τη μελέτη της ελληνικής μουσικής, της κοινωνικής ιστορίας και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Μέσα από τις ηχογραφήσεις αυτές διασώζονται οι πρώτες αυθεντικές εκτελέσεις του ρεμπέτικου ως του λαϊκού τραγουδιού, καθώς και πολύτιμα στοιχεία για την πολιτιστική ταυτότητα του ελληνισμού.

4.3 Η Columbia

Το εργοστάσιο της Columbia στον Περισσό αποτέλεσε το σημαντικότερο βιομηχανικό συγκρότημα παραγωγής δίσκων στην Ελλάδα και ένα από τα πλέον σύγχρονα της Ευρώπης κατά τον Μεσοπόλεμο. Με τον αριθμό 52 της 10.03.1930 φύλλου του Δελτίου Ανωνύμων Εταιρειών, δημοσιεύτηκε το καταστατικό της Columbia Records. Στην τρίτη συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου, στις 12 Ιουλίου 1930, αποφασίστηκε η ανέγερση του εργοστασίου στον Περισσό, το οποίο ολοκληρώθηκε μέσα σε περίπου τεσσεράμισι μήνες και άρχισε να λειτουργεί στο τέλος του ίδιου έτους. (Φεργάδης, 2018, σ.60–64). Με πρωτοβουλίες των αδελφών Λαμπρόπουλου η εταιρεία αναπτύχθηκε ραγδαία. (Φεργάδης, 2018, σ.63–65).

Κατά την δεκαετία του 1930, στο εργοστάσιο της Columbia στον Περισσό, λειτουργούσαν πιεστήρια, γαλβανοπλαστική, τυπογραφείο, τμήμα ανάμιξης πρώτης ύλης, συντήρησης, ποιοτικού ελέγχου και αποθήκες. Το 1936, δημιουργήθηκε το πρώτο στούντιο στην Ελλάδα και το τρίτο στην Ευρώπη (Φεργάδης,2018, σ.67-70).

Από το 1969 η EMI απέκτησε σταδιακά το σύνολο της Ελληνικής Columbia, ενώ το εργοστάσιο επεκτάθηκε και στην παραγωγή κασετών. Κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 άρχισε η σταδιακή συρρίκνωση της δραστηριότητάς της με το κλείσιμο των στούντιο. Το 1990 εξαγοράστηκε και η Minos από την EMI. Στις 13 Μαΐου 2006, το πρώτο εργοστάσιο παραγωγής δίσκων στην Ελλάδα κατεδαφίζεται (Φεργάδης,2018,σ.83-93).

Η κατεδάφιση των παρακείμενων κτισμάτων πλην του εργοστασίου της Columbia το 2006 σηματοδότησε την απώλεια ενός σημαντικού μνημείου της ελληνικής μουσικής βιομηχανίας. Σημαντικό μέρος του ιστορικού αρχαιικού υλικού δεν διασώθηκε οργανωμένα, γεγονός που έχει επισημανθεί από την έρευνα ως σημαντική απώλεια για τη μουσική και πολιτιστική ιστορία της χώρας (Φεργάδης,2018,σ.335-336). Πέρα από τη δισκογραφική παραγωγή, καθοριστικό ρόλο στη διάδοση της ελληνικής μουσικής διαδραμάτισαν και οι μουσικοί εκδοτικοί οίκοι, μέσω της έκδοσης παρτιτούρων και εκπαιδευτικού υλικού.

4.4 Παρτιτούρες και μουσικοί εκδοτικοί οίκοι

Κυριότεροι φορείς έκδοσης μουσικών παρτιτούρων στην Ελλάδα υπήρξαν ο Μουσικός και Εκδοτικός Οίκος Γαϊτάνου (1916)¹⁷, ο Μουσικός-Εκδοτικός Οίκος Γρ. Κωνσταντινίδη και οι Εκδόσεις Orpheus (1918)¹⁸, ο Μουσικός Οίκος Φίλιππος Νάκας (1937)¹⁹ και ο Μουσικός Εκδοτικός Οίκος Γ. Καχραμάνη²⁰. Οι εκδοτικοί αυτοί οίκοι συνέβαλαν καθοριστικά στη διάδοση της ελληνικής μουσικής μέσω της έκδοσης παρτιτούρων, θεωρητικών εγχειριδίων και εκπαιδευτικού υλικού, διατηρώντας ζωντανή την ελληνική μουσική εκδοτική παράδοση. Σημαντική υπήρξε επίσης η συμβολή ιστορικών εκδοτικών οίκων, όπως οι εκδόσεις Μακρή και Σιδέρη²¹,

¹⁷

<https://kokonetsis.gr/%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%B1/>

¹⁸ <https://music-house.gr/edition-orpheus-music-house/>

¹⁹ <https://www.nakas.gr/el/etaireia/timeline-history/>

²⁰ <https://www.nakas.gr/el/brands/kachramanis/>

²¹ Προφορική μαρτυρία Μάριου Νικολαΐδη (εκδόσεις Orpheus)

οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν στην έκδοση παρτιτούρων, μουσικών μελετών και έργων βυζαντινής και δημοτικής μουσικής.

Οι μουσικοί εκδοτικοί οίκοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διάδοση της ελληνικής μουσικής κατά τον 20^ο αιώνα, μετατρέποντας το εφήμερο άκουσμα σε έντυπο πολιτιστικό τεκμήριο μέσω της έκδοσης παρτιτούρων. Οι εκδόσεις τους κάλυψαν ένα ευρύ φάσμα μουσικών ειδών, από το δημοτικό και το σμυρναϊκό έως το ελαφρό, το λαϊκό και το ρεμπέτικο τραγούδι, ενώ τα καταστήματά τους λειτούργησαν ως χώροι συνάντησης δημιουργών και μουσικών. Πριν από την καθιέρωση των δικαιωμάτων από τη δισκογραφία, η πώληση παρτιτούρων αποτελούσε σημαντική πηγή εισοδήματος για τους δημιουργούς και βασικό μέσο διάδοσης των τραγουδιών. Σήμερα οι παρτιτούρες αποτελούν πολύτιμα τεκμήρια της ελληνικής μουσικής ιστορίας και η ψηφιοποίησή τους συμβάλλει στη διατήρηση και ανάδειξή τους.²²

Οι δίσκοι 78 στροφών, οι μουσικές παρτιτούρες και το συναφές αρχειακό υλικό αποτελούν σήμερα πολύτιμες πρωτογενείς πηγές για τη μελέτη της ελληνικής μουσικής ιστορίας²³. Η συστηματική συλλογή, τεκμηρίωση και ψηφιοποίησή τους από το Αρχείο Κουνάδη συνέβαλε στη δημιουργία ενός από τα σημαντικότερα μουσικά αρχεία της χώρας. Έτσι, οι εκδόσεις των μουσικών οίκων και η δισκογραφική παραγωγή του 20ού αιώνα αποκτούν νέα ζωή μέσα από το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη, το οποίο παρουσιάζεται στο επόμενο κεφάλαιο ως παράδειγμα διατήρησης, τεκμηρίωσης και εκπαιδευτικής αξιοποίησης της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

²² Προφορική μαρτυρία Μάριου Νικολαΐδη (εκδόσεις Orpheus)

²³ Προφορική μαρτυρία Μάριου Νικολαΐδη (εκδόσεις Orpheus)

ΜΕΡΟΣ Β' – ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΚΟΥΝΑΔΗ

Κεφάλαιο 5ο

Η ιστορία και οι συλλογές του Αρχείου Κουνάδη

Η συγκρότηση του Αρχείου Κουνάδη ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 με πρωτοβουλία του Παναγιώτη Κουνάδη, πολιτικού μηχανικού, ερευνητή και μελετητή της ελληνικής μουσικής. Η δημιουργία του αρχείου δεν υπήρξε αποτέλεσμα ενός προκαθορισμένου σχεδίου, αλλά μιας μακρόχρονης ερευνητικής προσπάθειας για τη διάσωση της ελληνικής δισκογραφίας των 78 στροφών και της ιστορικής μνήμης που αυτή αποτυπώνει.

Καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση του ενδιαφέροντος της μεταπολεμικής γενιάς για το ρεμπέτικο άσκησε η ιστορική διάλεξη του Μάνου Χατζιδάκι στις 31 Ιανουαρίου 1949²⁴ (Απέργης, 2025, σ.64-69) η οποία ανέδειξε το είδος ως αντικείμενο σοβαρής καλλιτεχνικής και επιστημονικής μελέτης. Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Κουνάδη, η διάλεξη αυτή, σε συνδυασμό με τον έντονο δημόσιο διάλογο που προκάλεσε γύρω από το ρεμπέτικο²⁵, συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση του προσωπικού του ενδιαφέροντος για τη συστηματική μελέτη της ελληνικής δισκογραφίας (συν. Παν. Κουνάδη).

Σημαντική υπήρξε και η επίδραση του μεγαλύτερου αδελφού του, Γιάννη Κουνάδη, ο οποίος ήδη από το 1953 δημοσίευσε επιφυλλίδες για το ρεμπέτικο και διατηρούσε στενή σχέση με σημαντικούς εκπροσώπους του χώρου, όπως η Σωτηρία Μπέλλου²⁶ ο Βασίλης Τσιτσάνης²⁷ (πήρε την πρώτη χρονολογικά συνέντευξη), ο οποίος συνέβαλε ουσιαστικά στη διαμόρφωση του ενδιαφέροντος του, για τη συστηματική μελέτη της ελληνικής δισκογραφίας (συν. Παν. Κουνάδη).

²⁴ <https://tvxs.gr/istoria/san-simera-istoria/i-perifimi-omilia-toy-manoy-xatzidaki-rempetiko-themelios-lithos-tis-laikis-moysikis/>

²⁵ Γνωστή είναι επίσης και η διαμάχη για το μπουζούκι στην 2^η έκδοση του “Επιταφίου” του Μ. Θεοδωράκη με συμμετοχή του Μ. Χιώτη και του Γρ. Μπιθικώτση (Μυλωνάς, 1985, σ.47-50)

²⁶ <https://www.sansimera.gr/biographies/167>

²⁷ <https://www.sansimera.gr/biographies/163>

5.1 Η συγκρότηση της συλλογής

Ο Νέαρχος Γεωργιάδης²⁸ τον παρότρυνε να ασχοληθούν από κοινού με τη λήψη συνεντεύξεων από τον Μάρκο Βαμβακάρη και άλλους συνθέτες του ρεμπέτικου, οι οποίοι βρίσκονταν ήδη σε προχωρημένη ηλικία. Μέχρι το 1973 η προσωπική του συλλογή περιλάμβανε περίπου 200 επιλεγμένους δίσκους 45 στροφών, 2.500 τραγούδια σε μαγνητοταινίες, που είχαν συγκεντρωθεί από συλλέκτες, καθώς και περίπου 300 δίσκους 78 στροφών που προέρχονταν από τρεις Έλληνες καστανάδες εγκατεστημένους στο Παρίσι (συν. Παν. Κουνάδη).

Η συλλογή εμπλουτίστηκε σημαντικά το 1973 με περίπου 1.200 δίσκους 78 στροφών που συγκεντρώθηκαν από 47 χωριά της Λέσβου, ενώ το 1992 προστέθηκε μία ακόμη σημαντική συλλογή 1.200 δίσκων από τον συλλέκτη Ανδρέα Κρόκο²⁹ (συν. Παν. Κουνάδη). Η αναγνώριση του έργου του Παναγιώτη Κουνάδη ως ενός από τους σημαντικότερους ερευνητές και συλλέκτες της ελληνικής δισκογραφίας συνέβαλε καθοριστικά στη συνεχή διεύρυνση της συλλογής του. Συλλέκτες, μουσικοί, δημιουργοί και ιδιώτες τού εμπιστεύονταν πολύτιμο αρχειακό υλικό και σπάνιους δίσκους, ενώ ιδιαίτερα σημαντικές προσθήκες προήλθαν από την Κωνσταντινούπολη και τις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980, περίοδο κατά την οποία συναντήθηκε και με τον Γιώργο Κατσαρό³⁰ (συν. Παν. Κουνάδη).

5.2 Η επιστημονική αξία του Αρχείου Κουνάδη

Το 2008 το Αρχείο Κουνάδη συστάθηκε ως αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία. Η ίδρυση της εταιρείας σηματοδότησε τη μετάβαση από μια προσωπική συλλεκτική και ερευνητική δραστηριότητα σε έναν οργανωμένο φορέα έρευνας, τεκμηρίωσης, προστασίας και διάδοσης της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Σήμερα το Αρχείο διαθέτει περισσότερους από 10.000 δίσκους 78 στροφών και πλήθος άλλων τεκμηρίων. Βασικοί στόχοι του είναι η έρευνα, η καταγραφή, η διάσωση, η τεκμηρίωση και η διάδοση της ελληνικής μουσικής παραγωγής και της σχετικής ιστορικής πληροφορίας (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

²⁸ <https://www.mixanitouxronou.gr/quot-kapoia-mana-anastenazei-quot-to-tragoydi-toy-tsitsani-poy-parigorise->

²⁹ Ο Ανδρέας Κρόκος υπήρξε μαθηματικός και ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες συλλέκτες δίσκων 78 στροφών. Η συλλογή του, περίπου 1.200 σπάνιων δίσκων, αποκτήθηκε από τον Παναγιώτη Κουνάδη και αποτέλεσε βασικό πυρήνα για την ανάπτυξη του Αρχείου.

³⁰ <https://www.lifo.gr/culture/cinema/giorgos-katsaros-enas-rempetis-fainomeno-mnimis-kai-antohis>

Αν και η συλλογή δημιουργήθηκε με κεντρικό άξονα τη μουσική, σταδιακά εμπλουτίστηκε και με σπάνιο αρχειακό υλικό που τεκμηριώνει πολλές ακόμη πτυχές της καθημερινής ζωής του 20^{ου} αιώνα, όπως γραμμόφωνα, καρτ ποστάλ, μουσικά όργανα, φωτογραφίες, έντυπα και άλλα ιστορικά τεκμήρια. Το υλικό αυτό πλαισιώνει τη μουσική συλλογή και αποτυπώνει πολύπλευρα την κοινωνική και πολιτιστική πραγματικότητα του ελληνικού χώρου.

Η επιστημονική και πολιτιστική αξία του Αρχείου Κουνάδη αναγνωρίζεται τόσο από την ακαδημαϊκή κοινότητα όσο και από φορείς πολιτισμού, καθώς το περιεχόμενό του αποτυπώνει με μοναδικό τρόπο την εξέλιξη της ελληνικής μουσικής δημιουργίας και της κοινωνικής ζωής του 20^{ου} αιώνα, αντανακλώνοντας παράλληλα την προσωπικότητα και τη μακρόχρονη ερευνητική διαδρομή του συλλέκτη. Το Αρχείο αποτελεί πολύτιμη πηγή για επιστημονικές μελέτες, διδακτορικές διατριβές, εκδόσεις και οπτικοακουστικές παραγωγές (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

Ιδιαίτερη διάσταση της επιστημονικής του αξίας αποτελεί η τεκμηρίωση του ελληνισμού της διασποράς, ιδίως σε πολυπολιτισμικά κέντρα όπως η Σμύρνη, η Κωνσταντινούπολη και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Μέσα από την ανάδειξη αυτού του υλικού, το Αρχείο Κουνάδη συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση της διαμόρφωσης της νεοελληνικής ταυτότητας.

5.3 Ηχητικό υλικό

Το ηχητικό υλικό του Αρχείου Κουνάδη αποτελεί τον σημαντικότερο πυρήνα των συλλογών του και συγκαταλέγεται στα πληρέστερα αρχεία της ελληνικής δισκογραφίας. Περιλαμβάνει περισσότερους από 10.000 δίσκους 78 στροφών της περιόδου 1900–1960, καθώς και δίσκους 45 και 33 στροφών, σπάνιους δοκιμαστικούς δίσκους (test records), ηχογραφήσεις της ελληνικής ραδιοφωνίας από την περίοδο της Κατοχής, ξένο μουσικό ρεπερτόριο και εκτενή συλλογή CD.

Ιδιαίτερη επιστημονική αξία έχουν περίπου 150 ώρες μοναδικών ηχητικών τεκμηρίων, που περιλαμβάνουν συνεντεύξεις και αφηγήσεις σημαντικών δημιουργών, ερμηνευτών, μουσικών και στιχουργών του ελληνικού τραγουδιού, όπως ο Μάρκος Βαμβακάρης, ο Σπύρος Καλφόπουλος, ο Δημήτρης Γκόγκος (Μπαγιαντέρας), ο Γιώργος Κατσαρός (Θεολογίτης), η Σωτηρία Μπέλλου, η Αγγέλα Παπάζογλου, ο Μίκης Θεοδωράκης, ο Νίκος Κούνδουρος, η Ευτυχία Παπαγιαννοπούλου, ο Νίκος Στεφανίδης και πολλοί ακόμη. Παράλληλα, το Αρχείο περιλαμβάνει συνεντεύξεις

συγγενών καλλιτεχνών, στελεχών της δισκογραφίας και άλλων προσώπων που συνδέθηκαν άμεσα με την ιστορία της ελληνικής μουσικής.

Εξίσου σημαντικές είναι οι σπάνιες και ανέκδοτες ηχογραφήσεις συναυλιών, ομιλιών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, όπως η συναυλία του Μίκη Θεοδωράκη στις 22-1-1962 στο Θέατρο Κεντρικόν, η πρώτη εμφάνιση του Διονύση Σαββόπουλου το καλοκαίρι του 1964 στο γήπεδο του Αιγάλεω, η συναυλία της Ρόζας Εσκενάζυ στο Ροντέο το 1972, οι Βραδιές Ρεμπέτικου στο Κύνταρο κατά την περίοδο 1972-1973, οι οποίες διασώζουν μοναδικά τεκμήρια της μουσικής ζωής του 20ού αιώνα και αποτελούν πολύτιμη πηγή για τη μουσικολογική και ιστορική έρευνα (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

5.4 Έντυπο Υλικό

Το έντυπο υλικό του Αρχείου περιλαμβάνει εκτεταμένες συλλογές εφημερίδων, περιοδικών, παρτιτούρων, βιβλίων, προγραμμάτων συναυλιών, αφισών, αποκομμάτων τύπου και κινηματογραφικών προγραμμάτων, που καλύπτουν κυρίως την περίοδο από τα τέλη του 19ου έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Ξεχωρίζουν περίπου 2.400 πρωτότυπες χρωμολιθογραφικές παρτιτούρες, περισσότερες από 4.000 σελίδες χειρόγραφων παρτιτούρων και λιμπρέτων, περιοδικά και εφημερίδες της περιόδου 1874-2008 (περίπου 15.000 τεύχη), τα περισσότερα σε πλήρεις σειρές, καθώς και μια ιδιαίτερα αξιόλογη βιβλιοθήκη με περίπου 8.500 τόμους. Το υλικό αυτό αποτελεί πολύτιμη πηγή για τη μελέτη της εξέλιξης της ελληνικής μουσικής δημιουργίας και της πολιτιστικής ζωής (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

5.5 Οπτικό και Οπτικοακουστικό Υλικό

Το οπτικό και οπτικοακουστικό υλικό του Αρχείου περιλαμβάνει πλούσιο φωτογραφικό αρχείο με ντοκουμέντα πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών γεγονότων από τη δεκαετία του 1950 και εξής. Επιπλέον, διαθέτει περίπου 2.000 καρτ ποστάλ της περιόδου 1895–1920 με θέματα από την Ελλάδα, τη Μικρά Ασία, την Κωνσταντινούπολη και τις κοινότητες του ελληνισμού της διασποράς, καθώς και 100 αυθεντικές γκραβούρες της περιόδου 1721–1900. Η συλλογή συμπληρώνεται από εκτεταμένο κινηματογραφικό και τηλεοπτικό υλικό, που περιλαμβάνει ελληνικές και ξένες κινηματογραφικές παραγωγές, ταινίες τεκμηρίωσης, μουσικές εκπομπές και συναυλίες (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

5.6 Μηχανήματα Εγγραφής και Αναπαραγωγής Ήχου

Η συλλογή μηχανημάτων εγγραφής και αναπαραγωγής ήχου περιλαμβάνει 57 γραμμόφωνα διαφόρων τύπων, δύο κυλινδρόφωνα της περιόδου 1900-1910, τριάντα ραδιόφωνα της περιόδου 1920-1950, μαγνητόφωνα μπομπίνας, Juke Box, κονσόλες, συστήματα DAT, καθώς και εξειδικευμένο εξοπλισμό ψηφιοποίησης και αποθρομβοποίησης, ο οποίος χρησιμοποιείται για τη διάσωση και τεκμηρίωση του ηχητικού υλικού (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

5.7 Μουσικά Όργανα, αρχεία και δωρεές

Στα μουσικά όργανα του αρχείου ξεχωρίζουν τα τρία όργανα του Γιοβάν Τσαούς ή Γιάννη Εϊτζιρίδη³¹ (1893-1942), το σάζι του Âşık Veysel³² (1894-1973), του διασημότερου ασίκη της Ανατολίας, καθώς και τα δύο μαντολίνα του Παναγιώτη Τούντα³³. Επιπλέον, το Αρχείο έχει εμπλουτιστεί με σημαντικές δωρεές συλλογών, φωτογραφικών αρχείων, παρτιτούρων και δίσκων από ερευνητές, μουσικούς και συλλέκτες, όπως ο Τάσος Σχορέλης, ο Γιώργος Κατσαρός (Θεολογίτης), ο Θανάσης Φωτιάδης και ο Φώτης Γκόνης. (πηγή Αρχείο Κουνάδη).

³¹ Ο Γιοβάν Τσαούς (πραγματικό όνομα: Γιάννης Εϊτζιρίδης ή Ετσιρείδης, 1893 – 20 Οκτωβρίου 1942) Σπουδαίος μουσικός και δεξιότηχης του ταμπούρα από τη Μικρά Ασία, ο οποίος εμφανίστηκε ακόμη και στην αυλή του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ. Θεωρείται μία από τις σημαντικότερες μορφές του ρεμπέτικου, παρά το μικρό σε έκταση δισκογραφικό του έργο (11 τραγούδια) (Κουνάδης, 2010, τ.11, σ.22), (Κουνάδης, 2010, τ.11, σ.22).και <https://vmrebetiko.gr/item/?id=3590>

³² Ο Âşık Veysel (1894–1973) ήταν ένας Από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της τουρκικής λαϊκής μουσικής και της παράδοσης των **aşık**, ποιητών-τραγουδιστών που συνοδεύουν τα τραγούδια τους με το **saz (bağlama)**.(πηγή αρχείο Κουνάδη)

³³ Ο Παναγιώτης Τούντας (Σμύρνη 1884– Αθήνα 23.05.1942) σημαντικός συνθέτης της Σμυρναϊκής Σχολής και κορυφαία της ελληνικής δισκογραφίας του πρώτου μισού του 20ου αιώνα. Συνέβαλε καθοριστικά στη διάδοση του αστικού λαϊκού τραγουδιού και του ρεμπέτικου, συνθέτοντας περίπου 230 τραγούδια (Κουνάδης, 2010,τ.05,σελ.23)

Κεφάλαιο 6ο

Οι δραστηριότητες του Αρχείου Κουνάδη

Η αξία του Αρχείου Κουνάδη δεν περιορίζεται στη συγκρότηση και διατήρηση των συλλογών του, αλλά εκφράζεται και μέσα από το ευρύ φάσμα των επιστημονικών, εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δράσεων που ανέπτυξε διαχρονικά.

6.1 Δισκογραφικές, ραδιοφωνικές & τηλεοπτικές παραγωγές

Το εκδοτικό και δισκογραφικό έργο του Αρχείου Κουνάδη περιλαμβάνει παραγωγές δίσκων 33 στροφών, εκδόσεις CD σε συνεργασία με δισκογραφικές εταιρείες (MINOS-EMI, EROS, MBI, Legend), καθώς και τη σειρά «Τα Ρεμπέτικα» σε 20 τόμους με 40 CD, η οποία κυκλοφόρησε με την εφημερίδα *Τα Νέα* το 2010. Συνολικά έχει επιμεληθεί τη κυκλοφορία 157 cd και δίσκων LP με πάνω από 10.000 σελίδες ιστορικών σημειώσεων και πληροφοριών.

Σημαντική υπήρξε η συμβολή του Παναγιώτη Κουνάδη και στον χώρο των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών παραγωγών που αφορούν την ελληνική μουσική. Στις σημαντικότερες ραδιοφωνικές συνεργασίες του συγκαταλέγονται οι εκπομπές με τον μουσικοσυνθέτη Γιάννη Μαρκόπουλο στην ΕΡΑ 2 (1992–1993), καθώς και η εκπομπή “*Εις ανάμνησιν στιγμών ελκυστικών*”, στο Κανάλι 1 του Πειραιά (1991–1994), με 750 ώρες εκπομπών.

Παράλληλα, συμμετείχε στην ιστορική και μουσικολογική τεκμηρίωση τηλεοπτικών παραγωγών, αναλαμβάνοντας την επιλογή του μουσικού υλικού και την παραχώρηση αρχειακών τεκμηρίων. Ενδεικτικά αναφέρονται οι σειρές “*Γεια σου περήφανη και αθάνατη εργατιά*” (έξι ωριαία επεισόδια), σε σκηνοθεσία Διονύση Γρηγοράτου³⁴ (ΕΤ1–ΓΣΕΕ, 2002), “*Η Τετράς η ξακουστή του Πειραιώς*” (τέσσερα ωριαία επεισόδια)³⁵ (ΕΡΤ, 1998), αφιερωμένη στους πρωτοπόρους δημιουργούς του ρεμπέτικου, και “*Εις ανάμνησιν στιγμών ελκυστικών*”³⁶ (ΕΡΤ, 1995). Οι παραγωγές αυτές συνέβαλαν καθοριστικά στην ανάδειξη της ιστορίας, της αισθητικής και της πολιτιστικής αξίας του ελληνικού λαϊκού τραγουδιού στο ευρύ κοινό³⁷.

³⁴ <https://archive.ert.gr/64312/>

³⁵ <https://archive.ert.gr/64312/>

³⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=5aF1EO57W5c>, (επεισόδιο 1),
https://www.youtube.com/watch?v=ErB16IUR-_k (επεισόδιο 2),
<https://www.youtube.com/watch?v=SPqQW3fTwY> (επεισόδιο 3) και
<https://www.youtube.com/watch?v=Y-F2FTMj2XU> (επεισόδιο 4),

³⁷ Αρχείο Κουνάδη

6.2 Εκπαιδευτικό έργο

Το Αρχείο Κουνάδη έχει υποστηρίξει την εκπόνηση πτυχιακών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών εργασιών σε ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το Πανεπιστήμιο Κρήτης, το Πανεπιστήμιο Κύπρου, το Universität für Musik und darstellende Kunst Wien (Πανεπιστήμιο Μουσικής και Ερμηνευτικών Τεχνών Βιέννης), το Université Clermont Auvergne (Γαλλία), το Royal Conservatoire Antwerp – University of Antwerp (Βέλγιο), το Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne (Γαλλία), το Technical University of Istanbul (ITU–MIAM) και το University of North Texas. Παράλληλα, έχει αναπτύξει εκπαιδευτικές δράσεις, διαλέξεις και μουσικές παρουσιάσεις σε περισσότερα από εξήντα σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα, συμβάλλοντας στη διάδοση της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

6.3 Εκδόσεις - Δημοσιεύσεις

Το εκδοτικό έργο του Αρχείου Κουνάδη περιλαμβάνει μονογραφίες, επιστημονικές εκδόσεις, και δημοσιεύσεις με τεκμηριωτικό υλικό και δημοσιεύσεις στον επιστημονικό και ημερήσιο Τύπο. Ξεχωρίζουν οι δίτομες εκδόσεις “*Εις ανάμνησιν στιγμών ελκυστικών*”, οι εκδόσεις για τον Μίνω Μάτσα και τον Μάρκο Βαμβακάρη, καθώς και η σειρά “*Τα Ρεμπέτικα*”, η οποία κυκλοφόρησε το 2010 σε συνεργασία με την εφημερίδα Τα Νέα και συνέβαλε ουσιαστικά στη διάδοση της ιστορίας και της δισκογραφίας του ελληνικού τραγουδιού (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

6.4 Συμμετοχή σε συνέδρια, εκθέσεις, ερευνητικά προγράμματα

Το Αρχείο Κουνάδη έχει συμμετάσχει σε σημαντικά επιστημονικά συνέδρια, εκθέσεις και ερευνητικά προγράμματα που αφορούν την ελληνική μουσική και την πολιτιστική κληρονομιά. Ενδεικτικά, συμμετείχε στο συνέδριο για την ελληνική μουσική στο Yale University (ΗΠΑ, 2003)³⁸, στα δύο Παγκόσμια Συνέδρια Μουσικής στους Δελφούς (1986 και 1988), στην έκθεση “*Μικρά Ασία. Λάμψη – Καταστροφή – Ξεριζωμός – Δημιουργία*”, που συνδιοργανώθηκε με το Μουσείο Μπενάκη και το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (2022–2023), καθώς και στην έκθεση “*Από τη*

³⁸ πηγή Αρχείο Κουνάδη.

Μεγάλη... στη Σύγχρονη Ελλάδα (Μέρος Β'): Οι πρόσφυγες" του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (2023–2024). Επιπλέον, συμμετείχε στο ερευνητικό πρόγραμμα "Ψηφιακός Αφηγητής – Προσφυγική Αττική", το οποίο υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Αττική 2014–2020» με συντονιστή το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής (2023), καθώς και σε πλήθος άλλων επιστημονικών και πολιτιστικών διοργανώσεων, που ξεπερνούν τις 500 (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

6.5 Διοργάνωση – καλλιτεχνική επιμέλεια εκδηλώσεων

Το Αρχείο Κουνάδη έχει αναλάβει τη διοργάνωση και την καλλιτεχνική επιμέλεια σημαντικών μουσικών παραστάσεων και εκθέσεων, συμβάλλοντας στην ανάδειξη της ιστορίας του ελληνικού τραγουδιού και ιδιαίτερα του ρεμπέτικου. Ξεχωρίζει η μουσική παράσταση "Σαν τραγούδι μαγεμένο – Αναφορά στο ρεμπέτικο", με ερμηνευτή τον Γιώργο Νταλάρα και σκηνοθεσία Σωτήρη Χατζάκη, (Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, Θέατρο Βράχων και Δημοτικό Θέατρο Βόλου) κατά την περίοδο 2008–2009. Η παράσταση ανέδειξε την ιστορία του ρεμπέτικου τραγουδιού από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως το 1950.

Εξίσου σημαντική υπήρξε η καλλιτεχνική επιμέλεια της μουσικής παράστασης "Όταν συμβεί στα Πέριξ. Τραγούδια για Τσίλιες... και μία Νύχτες", η οποία παρουσιάστηκε στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Αθηνών, στο Ηρώδειο, στις 4 Ιουλίου 2007, με ερμηνευτή τον Γιώργο Νταλάρα. Η παράσταση εστίαζε σε ρεμπέτικα, παραδοσιακά, ελαφρά και λαϊκά τραγούδια, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις τους.

Το Αρχείο Κουνάδη είχε την επιστημονική και καλλιτεχνική επιμέλεια της έκθεσης "Ο Πειραιάς στο ρεμπέτικο τραγούδι την εποχή του γραμμοφώνου", η οποία πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τον Δήμο Πειραιά και τον Οργανισμό Λιμένος Πειραιώς (ΟΛΠ), στην Πέτρινη Αποθήκη, τον Μάιο του 2015 (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

6.6 Συνεργασίες με ερευνητικά Κέντρα και Πανεπιστήμια

Το Αρχείο Κουνάδη έχει αναπτύξει σημαντικές συνεργασίες με πανεπιστημιακά ιδρύματα και ερευνητικούς φορείς, με στόχο την έρευνα, την τεκμηρίωση, την ψηφιοποίηση και την ανάδειξη της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν υπογραφεί πρωτόκολλα συνεργασίας με το Πανεπιστήμιο

Ιωαννίνων, και ειδικότερα με το Εργαστήριο Ψηφιακής και Έντυπης Τεκμηρίωσης της Ελληνικής Μουσικής (Ε.Ψ.Ε.Τ.Μ.) του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, καθώς και με το Εργαστήριο Σχεδίασης Διαδραστικών Συστημάτων του Τμήματος Μηχανικών Σχεδίασης Προϊόντων και Συστημάτων του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Παράλληλα, το Αρχείο συνεργάζεται με τον διεθνή μη κερδοσκοπικό οργανισμό **Association for Cultural Equity**, με έδρα τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενισχύοντας τη διεθνή δικτύωση και την προβολή του ελληνικού μουσικού πολιτισμού (πηγή: Αρχείο Κουνάδη).

Κεφάλαιο 7ο

Το Εικονικό Μουσείο

Η ίδρυση του “**Αρχείου Οικογένειας Κουνάδη – Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρεία Αρχείου Μελετών και Εκδόσεων**” το 2008, αποτέλεσε σημαντικό σταθμό για την οργανωμένη ανάπτυξη του Αρχείου. Η νέα νομική μορφή διεύρυνε τις δυνατότητες συνεργασίας με πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα και πολιτιστικούς φορείς, ενισχύοντας το εκδοτικό, ερευνητικό και εκπαιδευτικό του έργο. Όμως, ο αρχικός στόχος της δημιουργίας ενός φυσικού μουσείου παρέμεινε ανεκπλήρωτος, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης που έπληξε την Ελλάδα κατά την περίοδο 2010–2018.

Η ιδέα της δημιουργίας ενός Εικονικού Μουσείου³⁹ το οποίο θα μπορούσε να αναδείξει το υλικό που υπάρχει και να λειτουργήσει ως μοχλός πίεσης για την δημιουργία στο μέλλον και ενός φυσικού Μουσείου ήταν πιο εφικτή. Η πρόταση και η αποδοχή της από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος το καλοκαίρι του 2018, σηματοδοτεί την έναρξη της υλοποίησης του Εικονικού Μουσείου, η οποία ολοκληρώθηκε το 2020 οπότε και το Μουσείο εμφανίζεται στο διαδίκτυο. Επιθυμία του Παναγιώτη Κουνάδη ήταν να αποτελεί το Μουσείο ένα ζωντανό οικοσύστημα τεκμηρίων το οποίο να ανασυσταίνει μία ολόκληρη εποχή (συν. Λεονάρδου Κουνάδη). Το Εικονικό Μουσείο συνδυάζει καρτ ποστάλ, μουσικά όργανα, μηχανήματα αναπαραγωγής ήχου, δίσκους 78 στροφών, προφορικές μαρτυρίες και παρτιτούρες, δημιουργώντας ένα ενιαίο ψηφιακό περιβάλλον που ανασυνθέτει, στο μέτρο του δυνατού, την πολιτιστική και κοινωνική πραγματικότητα της εποχής.

Το “*Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη*”, προσεγγίζει την εποχή του γραμμοφώνου και της δισκογραφίας των 78 στροφών με τις σύγχρονες ψηφιακές δυνατότητες. Πολύ σύντομα απέκτησε ερευνητικά, εκπαιδευτικά και διαδραστικά χαρακτηριστικά προσβάσιμα από όλους. Κοινό σημείο αναφοράς όλων των τεκμηρίων που παρουσιάζονται είναι η μουσική των Ελλήνων -εντός και εκτός Ελλάδας- της περιόδου από το 1896 έως το 1960.

Οι στόχοι του Εικονικού Μουσείου είναι:

³⁹ Οι εικόνες που περιλαμβάνονται στο παρόν κεφάλαιο προέρχονται από το Αρχείο Κουνάδη και το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη

- η διάσωση, τεκμηρίωση και προβολή της μουσικής κληρονομιάς των Ελλήνων μέσω της δισκογραφίας των 78 στροφών και η ελεύθερη πρόσβαση στο υλικό.
- η στήριξη της έρευνας και της διεπιστημονικής προσέγγισης, η ανταλλαγή πληροφοριών και η αξιοποίηση των πορισμάτων σε όλους τους τομείς των ανθρωπιστικών επιστημών όπως στη μουσικολογία και στην εθνομουσικολογία, στη λαογραφία, στην κοινωνική ανθρωπολογία και γενικότερα στη διαμόρφωση της Εθνικής και κοινωνικής ταυτότητας των Ελλήνων.
- η συμβολή στη διενέργεια διαπολιτισμικού διαλόγου μέσω της σύγκρισης της μουσικής και των τραγουδιών των Ελλήνων με άλλες μουσικές παραδόσεις με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός δικτύου παρόμοιων συνεργαζόμενων μουσείων και σε άλλες χώρες καθώς και η συνεργασία με αντίστοιχους φορείς και Πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού
- η συγκέντρωση και φιλοξενία συναφών αρχείων και συλλογών
- η εξοικείωση των νεότερων γενιών με την ελληνική μουσική και ιστορία του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, με την χρησιμοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας, των πολυμέσων και της εικονικής πραγματικότητας (<https://vmrebetiko.aegean.gr/about-vm-ak/>),

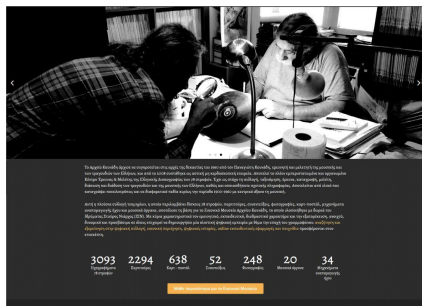
Οι τρεις βασικοί συντελεστές στη δημιουργία και ανάπτυξη του Εικονικού Μουσείου Αρχείου

Παναγιώτης Κουνάδης	Λεονάρδος Κουνάδης	Νίκος Διονυσόπουλος
• Δημιουργία της συλλογής • Τεκμηρίωση • Ιστορική και μουσικολογική έρευνα • Όραμα για τη διάσωση και ανάδειξη του υλικού	• Σχεδιασμός του Εικονικού Μουσείου • Ανάπτυξη ψηφιακών εφαρμογών • Εκπαιδευτική αξιοποίηση • Συντονισμός και εξέλιξη του έργου	• Ψηφιοποίηση δίσκων 78 στροφών • Επεξεργασία και αποκατάσταση ήχου • Τεχνική τεκμηρίωση • Ψηφιακή διαχείριση ηχητικού υλικού

Πίνακας 1 Οι τρεις βασικοί συντελεστές στη δημιουργία και ανάπτυξη του Εικονικού Μουσείου Αρχείου

Η συνεργασία των τριών αυτών συντελεστών συνέβαλε καθοριστικά στη μετατροπή μιας μοναδικής ιδιωτικής συλλογής σε ένα σύγχρονο Εικονικό Μουσείο, προσβάσιμο στην έρευνα, την εκπαίδευση και το ευρύ κοινό.

7.1 Ψηφιακή συλλογή

Εικ. 2 και 3. Η αρχική σελίδα του
Εικονικού Μουσικού Αρχείου Κουνάδη,
στο <https://vmrebetiko.gr/>

Το ψηφιακό περιεχόμενο του Εικονικού Μουσείου (εικ.2&3) εμπλουτίζεται διαρκώς με νέα τεκμήρια. Σήμερα περιλαμβάνει περισσότερα από 6.300 ψηφιοποιημένα τεκμήρια, μεταξύ των οποίων 3.093 ηχογραφήματα δίσκων 78 στροφών, 2.294 παρτιτούρες, 638 καρτ ποστάλ, 52 προφορικές συνεντεύξεις (ηχητικές καταγραφές και απομαγνητοφωνήσεις), 248 φωτογραφίες, 20

ιστορικά μουσικά όργανα δημιουργών όπως του Γιοβάν Τσαούς και του Παναγιώτη Τούντα και 34 μηχανήματα αναπαραγωγής ήχου.

Τα τεκμήρια αυτά συγκροτούν ένα ενιαίο ψηφιακό περιβάλλον τεκμηρίωσης, μέσω της οποίας ο επισκέπτης μπορεί να διερευνήσει τον τρόπο ψυχαγωγίας, έκφρασης και πολιτισμικής ζωής των Ελλήνων κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Παράλληλα, η μουσική λειτουργεί ως καθρέφτης των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων της εποχής, αναδεικνύοντας τις διαδικασίες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της νεοελληνικής ταυτότητας⁴⁰.

Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του Εικονικού Μουσείου, Μέγας Δωρητής του έργου είναι το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, ενώ το μουσείο τελεί υπό την αιγίδα και την οικονομική υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού. Στη λειτουργία και ανάπτυξη του συνεργάζονται το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το Εργαστήριο Σχεδίασης Διαδραστικών Συστημάτων, το Εργαστήριο Ψηφιακής και Έντυπης Τεκμηρίωσης της Ελληνικής Μουσικής και η TINELA DTP – Audio Restoration Music Editions⁴¹.

⁴⁰ <https://vmrebetiko.aegean.gr/>.

⁴¹ <https://vmrebetiko.aegean.gr/>

Δομή του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη

Η ακόλουθη σχηματική απεικόνιση συνοψίζει τις βασικές λειτουργικές ενότητες του Εικονικού Μουσείου.

ΕΙΚΟΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΟΥΝΑΔΗ		
Ψηφιακή Συλλογή	Θεματική Εξερεύνηση	Εκπαιδευτικές & Ψηφιακές Λειτουργίες
• Δίσκοι 78 στροφών • Παρτιτούρες • Φωτογραφίες • Καρτ ποστάλ • Συνεντεύξεις • Μουσικά όργανα	• Μουσικά είδη - Αστικό Λαϊκό - Αμανές - Δημοτικό - Ελαφρό - Θέατρο Σκιών - Οπερέτα - Κινηματογράφος - Πατριωτικό - Εκκλησιαστική • Κοσμοπολιτισμός • Εξωτισμός	• Ψηφιακές ιστορίες • Εικονική περιήγηση • Παιχνίδια • Εκπαιδευτική πύλη • Μουσικά μαθήματα

Πίνακας 2 Βασικές λειτουργικές ενότητες του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, όπως αναλύεται στο Κεφάλαιο 7 της παρούσας εργασίας, <https://vmrebetiko.gr/>

7.2 Περιεχόμενα του Εικονικού Μουσείου

Το Εικονικό Μουσείο χωρίζεται στις παρακάτω κατηγορίες:

- **Ψηφιακή συλλογή:** περιλαμβάνει τα ψηφιοποιημένα τεκμήρια του Αρχείου (δίσκους, παρτιτούρες, συνεντεύξεις, φωτογραφίες, καρτ ποστάλ, μουσικά όργανα και μηχανήματα αναπαραγωγής ήχου), με δυνατότητες αναζήτησης μέσω λέξεων-κλειδιών και φίλτρων.(βλ. συνέντευξη Λ. Κουνάδη.)
- **Θεματική εξερεύνηση:** οργανώνει τα τεκμήρια ανά μουσικό είδος και θεματική ενότητα.
- **Ψηφιακές ιστορίες:** παρουσιάζουν επιλεγμένα τεκμήρια με τη μέθοδο της ψηφιακής αφήγησης (digital storytelling).
- **Εικονική περιήγηση:** επιτρέπει την περιήγηση στους χώρους του Αρχείου και την αλληλεπίδραση με επιλεγμένα εκθέματα.
- **Παιχνίδια:** αξιοποιούν τεχνικές παιχνιδοποίησης (gamification) για τη γνωριμία με τις συλλογές.
- **Εκπαιδευτική πύλη:** παρέχει εκπαιδευτικό υλικό και μαθησιακά σενάρια για εκπαιδευτικούς και μαθητές., προσφέροντας βοήθεια στους εκπαιδευτικούς να διδάξουν συγκεκριμένα θέματα όπως η Μετανάστευση⁴².

⁴² <https://vmrebetiko.aegean.gr/>

7.3 Η σημασία της δισκογραφίας των 78 στροφών

Πριν από την παρουσίαση των θεματικών ενοτήτων του Εικονικού Μουσείου, κρίνεται σκόπιμο να αναδειχθεί η σημασία της ελληνικής δισκογραφίας των 78 στροφών, καθώς αποτελεί τον βασικό πυρήνα των συλλογών του. Η ελληνική δισκογραφία αναπτύχθηκε αρχικά στην Σμύρνη, στην Κωνσταντινούπολη και στις Ηνωμένες Πολιτείες και αργότερα στην Ελλάδα, ιδιαίτερα μετά την ίδρυση του εργοστασίου της Columbia στον Περισσό το 1930, του πρώτου εργοστασίου κάθετης παραγωγής δίσκων γραμμοφώνου στη χώρα (Φεργάδης, 2018, σ.48-49).

Σύμφωνα με τον Νίκο Διονυσόπουλο, υπεύθυνο καθαρισμού και ψηφιοποίησης των δίσκων του Αρχείου Κουνάδη, η ανακάλυψη του φωνογράφου σηματοδότησε μια ιστορική τομή, καθώς για πρώτη φορά η μουσική εκτέλεση μπορούσε να αποτυπωθεί σε υλικό μέσο και να αναπαραχθεί απεριόριστα. Όπως και άλλες τεχνολογικές καινοτομίες των αρχών του 20^{ου} αιώνα, η δισκογραφία μετασχημάτισε τον τρόπο επικοινωνίας, ψυχαγωγίας και μετάδοσης της μουσικής γνώσης, διευρύνοντας σημαντικά το ακροατήριο και μεταβάλλοντας τις μέχρι τότε μορφές μουσικής εμπειρίας (συν. Ν. Διονυσόπουλου).

Η διάδοση των δίσκων 78 στροφών επηρέασε καθοριστικά την προφορική μουσική παράδοση. Οι ηχογραφήσεις κατέγραψαν συγκεκριμένες εκτελεστικές εκδοχές τραγουδιών, οι οποίες μέσω της ευρείας κυκλοφορίας τους συχνά επικράτησαν έναντι άλλων τοπικών παραλλαγών. Παράλληλα, οι τεχνικοί περιορισμοί του μέσου, όπως η διάρκεια των τριών έως τεσσάρων λεπτών ανά πλευρά δίσκου, επηρέασαν τη μορφή και τη δομή των τραγουδιών. Με τον τρόπο αυτό, η δισκογραφία των 78 στροφών συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση ενός πανελλήνιου μουσικού ρεπερτορίου και της αισθητικής της νεοελληνικής μουσικής σκηνής του 20ού αιώνα.

Επιπλέον, κάθε δίσκος 78 στροφών αποτελεί ιδιαίτερο πολιτιστικό τεκμήριο, καθώς συνδέεται με τις εμπειρίες και τις χρήσεις των ανθρώπων που τον απέκτησαν και τον άκουσαν. Οι δίσκοι δεν αποτελούν μόνο φορείς μουσικού περιεχομένου αλλά και σημαντικά συλλεκτικά αντικείμενα, μέσω των οποίων διασώζονται ήχοι, μνήμες και πολιτισμικές εκφράσεις που διαφορετικά θα είχαν χαθεί (συν. Ν. Διονυσόπουλου).

7.4 Ανάπτυξη και χρηματοδότηση του Αρχείου Κουνάδη

Η ανάπτυξη του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη επηρεάστηκε από τον διαθέσιμο προϋπολογισμό, τα ζητήματα πνευματικών δικαιωμάτων και τις τεχνολογικές δυνατότητες της εποχής. Για τον λόγο αυτό, η υλοποίησή του πραγματοποιήθηκε σταδιακά μέσω διαδοχικών χρηματοδοτήσεων και συνεργασιών με πανεπιστημιακά εργαστήρια και δημόσιους φορείς (Γκαντζιάς, 2020, σ.159-171).

Κατά την περίοδο 2017-2020, το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος χρηματοδότησε τη δημιουργία του Εικονικού Μουσείου σε συνεργασία με το Εργαστήριο Σχεδίασης Διαδραστικών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Από το 2021 και έπειτα, η ανάπτυξη και ο συνεχής εμπλουτισμός του μουσείου υποστηρίχθηκαν από τη Διεύθυνση Μουσείων Σύγχρονου Πολιτισμού του Υπουργείου Πολιτισμού, με δράσεις που περιλάμβαναν νέες εικονικές αίθουσες, θεματικές ενότητες και τον συνεχή εμπλουτισμό του ψηφιακού περιεχομένου.

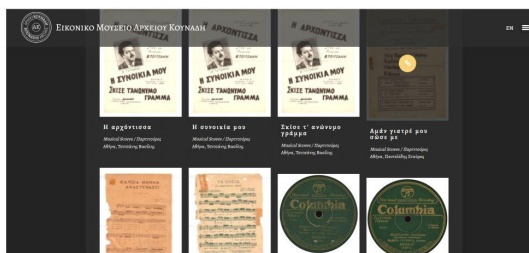
Οι δράσεις αυτές υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με το Εργαστήριο Σχεδίασης Διαδραστικών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Αιγαίου και το Εργαστήριο Ψηφιακής και Έντυπης Τεκμηρίωσης της Ελληνικής Μουσικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, συμβάλλοντας στη συνεχή επιστημονική και τεχνολογική αναβάθμιση του Εικονικού Μουσείου (πηγή Αρχείο Κουνάδη).

7.5 Θεματική Εξερεύνηση

Η ενότητα «Θεματική Εξερεύνηση» αποτελεί έναν από τους βασικούς τρόπους περιήγησης στο Εικονικό Μουσείο. Περιλαμβάνει τρεις βασικές θεματικές κατηγορίες: τα *Μουσικά Είδη*, τον *Κοσμοπολιτισμό στην Ιστορική Δισκογραφία* και τον *Εξωτισμό στα Ελληνόφωνα Ρεπερτόρια*. Από την αρχική σελίδα το Μουσείο καλεί τον επισκέπτη «*Εξερευνήστε τις συλλογές του Αρχείου και γνωρίστε τα ιστορικά τεκμήρια που αφορούν δίσκους, καρτ ποστάλ, παρτιτούρες κ.ά.*»⁴³.

⁴³ <https://vmrebetiko.aegean.gr/explore/>

7.5.1 Μουσικά Είδη

Εικ. 3 και 4 Τεκμήρια από την πρώτη θεματική ενότητα του Εικονικού Μουσείου που αφορά το Ρεμπέτικο, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Η πρώτη θεματική ενότητα του Εικονικού Μουσείου αφορά το Ρεμπέτικο (εικ.4&5), γεγονός που συνδέεται άμεσα με την αφετηρία της συλλογής του Παναγιώτη Κουνάδη. Στο εισαγωγικό σημείωμα της ενότητας⁴⁴ παρουσιάζεται το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε το ρεμπέτικο τραγούδι, με έμφαση στις κοινωνικές και πολιτιστικές μεταβολές που συντελέστηκαν στις ελληνικές κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 658 τεκμήρια, μεταξύ των οποίων παρτιτούρες, ιστορικές φωτογραφίες και δίσκοι 78 στροφών. Κάθε τεκμήριο διαθέτει αναλυτικά στοιχεία που αφορούν τη δημιουργία, τη χρονολόγηση, τον τόπο προέλευσης και τα τεχνικά χαρακτηριστικά του, διευκολύνοντας τόσο την επιστημονική έρευνα όσο και την εκπαιδευτική αξιοποίησή του. Η συστηματική τεκμηρίωση επιτρέπει στον επισκέπτη να προσεγγίσει το ρεμπέτικο όχι μόνο ως μουσικό είδος αλλά και ως ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο. Αποτελεί μία από τις σημαντικότερες και πληρέστερες ενότητες του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη.

Ενδεικτικά παραδείγματα της ψηφιακής τεκμηρίωσης παρουσιάζονται στα ακόλουθα σχήματα.

Εικ. 5. Η παρτιτούρα του τραγουδιού “Αρχόντισσα” του Βασίλη Τσιτσάνη, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Παρτιτούρα του τραγουδιού “Αρχόντισσα” του Βασίλη Τσιτσάνη (εικ.5), από τις εκδόσεις «Αρμονία» του Ι. Διαμαντόπουλου (Χαλκοκονδύλη 40). Η ψηφιακή παρουσίαση συνοδεύεται από πληροφορίες σχετικά με τον δημιουργό, τον

⁴⁴ Ο Παναγιώτης Κουνάδης αναφέρει “Οι μεγάλες αναδιοργανώσεις (Τανζιμάτ) που έλαβαν χώρα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1839, 1856), συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη των ελληνικών κοινοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στη διαμόρφωση νέων αστικών πολιτιστικών και μουσικών προτύπων.

εκδότη και τα βιβλιογραφικά στοιχεία του τεκμηρίου.

Εικ. 6. Ιστορική φωτογραφία από το
νυχτερινό κέντρο «Το Χάραμα» στην
Καισαριανή (περ. 1970), στην οποία
απεικονίζονται ο Γιάννης Παπαϊωάννου, ο
Κίμωνας Φαραντζής, ο Βασίλης Τσιτσάνης
και ο Γιάννης Κυριαζής, στο <https://vmrebetiko.gr/>.

φωτογραφίας.

Ιστορική φωτογραφία (εικ.6), από το
νυχτερινό κέντρο «**Το Χάραμα**» στην
Καισαριανή (περ. 1970), στην οποία
απεικονίζονται ο Γιάννης Παπαϊωάννου, ο
Κίμωνας Φαραντζής, ο Βασίλης Τσιτσάνης
και ο Γιάννης Κυριαζής. Η τεκμηρίωση
συνοδεύεται από πληροφορίες για τα
πρόσωπα, τον χώρο και τη χρονολόγηση της

Εικ. 7 Ετικέτα δίσκου 78 στροφών,
που ηχογραφήθηκε στη Νέα Υόρκη
από την Columbia USA το 1923,
στο <https://vmrebetiko.gr/>

Παράδειγμα δίσκου 78 στροφών, όπου εκτός από
την ψηφιακή αναπαραγωγή παρέχονται αναλυτικά
μεταδεδομένα (εικ.7), όπως ο δημιουργός, οι
ερμηνευτές, οι μουσικοί, ο τόπος και η χρονολογία
ηχογράφησης, ο εκδότης, ο αριθμός καταλόγου και
μήτρας, η διάρκεια και το μουσικό είδος. Η
αναλυτική αυτή τεκμηρίωση αναδεικνύει την
επιστημονική αξία του ψηφιακού αποθετηρίου και
διευκολύνει την έρευνα.

7.5.2 Αστικό Λαϊκό Τραγούδι

Η αστικοποίηση των αγροτικών πληθυσμών, η μετανάστευση και οι
κοινωνικοοικονομικές μεταβολές των αρχών του 20ού αιώνα επέφεραν σημαντικές
αλλαγές στον τρόπο ζωής, στην ψυχαγωγία και στη μουσική έκφραση μεγάλου

Εικ. 8 Ετικέτα
δίσκου 78 στροφών που ηχογραφήθηκε
στη Νέα Υόρκη
από την Columbia USA
το 1923, στο <https://vmrebetiko.gr/>

μέρους του ελληνικού πληθυσμού. Στην ενότητα
αυτή παρουσιάζονται τραγούδια που αποτυπώνουν
τη μετάβαση από την αγροτική στην αστική
κοινωνία και προαναγγέλλουν τη διαμόρφωση του
αστικού λαϊκού τραγουδιού και, αργότερα, του
ρεμπέτικου⁴⁵.

Αντοπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί το
τραγούδι «Όπου δεις δυο κυπαρίσσια» (εικ.8), που
ηχογραφήθηκε στη Νέα Υόρκη από την Columbia

⁴⁵ https://vmrebetiko.aegean.gr/collection/?id=astiko_laiko

USA το 1923. Το τραγούδι συνδυάζει στοιχεία της δημοτικής παράδοσης με θεματικές που αντανakλούν την εμπειρία της αστικής ζωής και της μετανάστευσης, αποτελώντας αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτής της μεταβατικής περιόδου. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 29 τεκμήρια⁴⁶.

7.5.3 Α(μανές)

Ο (α)μανές αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μουσικοποιητικά δημιουργήματα του ελληνισμού και βασίζεται συνήθως στο δεκαπεντασύλλαβο δίστιχο. Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Κουνάδη, υπήρξε για μεγάλο χρονικό διάστημα βασικό μέσο μουσικής έκφρασης των ελληνικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και, αργότερα, του ευρύτερου ελληνισμού. Αν και η προέλευσή του έχει αποτελέσει αντικείμενο διαφορετικών επιστημονικών προσεγγίσεων, η ακμή του συνδέεται κυρίως με τα αστικά κέντρα της Ανατολής.

Κατά τη δεκαετία του 1930, ο μανές απαγορεύτηκε τόσο στην Ελλάδα από το καθεστώς Μεταξά όσο και στην Τουρκία από τον Κεμάλ Ατατούρκ, γεγονός που συνέβαλε στη σταδιακή παρακμή και εξαφάνισή του από τη δισκογραφία. Ωστόσο, κατά την περίοδο 1900–1937 ηχογραφήθηκαν περισσότεροι από 500⁴⁷ αμανέδες. Ανάμεσα στις παλαιότερες σωζόμενες ηχογραφήσεις συγκαταλέγεται εκείνη του 1909 στην Κωνσταντινούπολη με ερμηνευτή τον Ζουνάρα, πιθανότατα τον Πέτρο Ζουναράκη⁴⁸.

7.5.4 Δημοτικό Τραγούδι

Η θεματική ενότητα «Δημοτικό Τραγούδι» αναδεικνύει την ελληνική δημοτική μουσική παράδοση και τη συμβολή της στη διαμόρφωση της νεότερης ελληνικής μουσικής δημιουργίας. Το υλικό οργανώνεται σε τρεις υποενότητες: Δημοτικό Τραγούδι, Λόγια Διασκευή Δημοτικού Τραγουδιού και Δημοτικοφανές, επιτρέποντας στον επισκέπτη να προσεγγίσει διαφορετικές εκφάνσεις και εξελίξεις της δημοτικής μουσικής μέσα από το ψηφιακό υλικό του Αρχείου.

Η ταξινόμηση αυτή αναδεικνύει τη συνέχεια και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ της δημοτικής παράδοσης και των μεταγενέστερων μορφών του ελληνικού αστικού τραγουδιού, διευκολύνοντας παράλληλα τη μελέτη της εξέλιξής τους μέσα από τα τεκμήρια του Αρχείου.

⁴⁶ <https://vmrebetiko.aegean.gr/item/?id=4029>

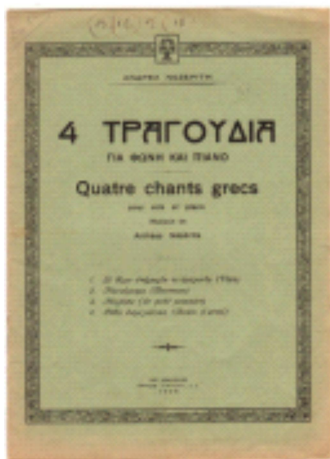
⁴⁷ <https://vmrebetiko.aegean.gr/collection/?id=amanes>.

⁴⁸ <https://vmrebetiko.aegean.gr/item?id=4374>

7.5.4.1 Δημοτικό Τραγούδι

Η υποενότητα «Δημοτικό Τραγούδι» περιλαμβάνει περίπου 900 τεκμήρια, ταξινομημένα σε επιμέρους κατηγορίες, όπως δίσκοι 78 στροφών, παρτιτούρες, φωτογραφίες, καρτ-ποστάλ, συνεντεύξεις και αφηγήσεις, μηχανήματα αναπαραγωγής ήχου, μουσικά όργανα και βιογραφικά στοιχεία καλλιτεχνών. Παράλληλα, παρέχεται η δυνατότητα αναζήτησης του υλικού ανά δεκαετία ηχογράφησης και ανά τόπο ηχογράφησης, όπως η Αθήνα, η Κωνσταντινούπολη, η Νέα Υόρκη, ο Πειραιάς, το Σικάγο, η Σμύρνη, η Αλεξάνδρεια και η Θεσσαλονίκη⁴⁹. Η πολυεπίπεδη αυτή οργάνωση διευκολύνει τη συγκριτική μελέτη της ελληνικής δημοτικής δισκογραφίας και της γεωγραφικής της διάδοσης.

7.5.4.2 Λόγια Διασκευή Δημοτικού Τραγουδιού

Εικ. 9 Παρτιτούρα, 4 τραγούδια (δημοτικά)
για φωνή και πιάνο του Ανδρέα Νεζερίτη,
στο <https://vmrebetiko.gr/>

Η Λόγια Διασκευή Δημοτικού Τραγουδιού αφορά τη μεταγραφή και επεξεργασία δημοτικών τραγουδιών σύμφωνα με τις αισθητικές αρχές της λόγιας (κλασικής) μουσικής. Στο πλαίσιο αυτό, τα δημοτικά τραγούδια αποδίδονται με τεχνικές φωνητικής ερμηνείας και συνοδείας που παραπέμπουν στο ευρωπαϊκό πρότυπο των *lieder*, συνήθως με πιάνο ή ορχήστρα (εικ.9).

Η ανάπτυξη του είδους συνδέεται με την Ελληνική Εθνική Σχολή κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα με το έργο του Μανώλη Καλομοίρη, ο οποίος αξιοποίησε το δημοτικό τραγούδι ως βασική πηγή έμπνευσης, ενσωματώνοντας στοιχεία της ελληνικής μουσικής παράδοσης στη λόγια δημιουργία. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 42 τεκμήρια, τα οποία αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική δημοτική μουσική επηρέασε τη λόγια Ελληνική μουσική δημιουργία κατά τον 20^ο αιώνα⁵⁰.

7.5.4.3 Δημοτικοφανές

Τα δημοτικοφανή τραγούδια αποτελούν λόγιες συνθέσεις που μιμούνται τη θεματολογία, τη μορφή και τα μουσικά χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού. Υιοθετούν στοιχεία όπως ο δεκαπεντασύλλαβος στίχος, οι παραδοσιακοί ρυθμοί και θεματικές που σχετίζονται με την ξενιτιά, την ύπαιθρο και την κλέφτικη παράδοση. Ωστόσο, σε αντίθεση με τα αυθεντικά δημοτικά τραγούδια, χαρακτηρίζονται από

⁴⁹ https://vmrebetiko.gr/dimotiko_tragoudi/

⁵⁰ <https://vmrebetiko.gr/item/?id=3319>.

περισσότερο λόγια επεξεργασία της γλώσσας και εξιδανικευμένη απεικόνιση της αγροτικής ζωής.

Σε μουσικό επίπεδο, βασίζονται κυρίως στην αξιοποίηση χαρακτηριστικών μελωδικών μοτίβων και στερεοτύπων της δημοτικής μουσικής, τα οποία προσαρμόζονται στο αισθητικό πλαίσιο της εποχής τους⁵¹. Η ενότητα «Δημοτικοφανές» περιλαμβάνει συνολικά 29 τεκμήρια, κυρίως δίσκους 78 στροφών, τα οποία αναδεικνύουν τη δημιουργική αφομοίωση στοιχείων της δημοτικής μουσικής από τη λόγια και την αστική μουσική παραγωγή της εποχής⁵².

7.5.5 Ελαφρό Τραγούδι

Το Αθηναϊκό ή ελαφρό τραγούδι γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση από τις αρχές του 20ού αιώνα έως περίπου το 1925, επηρεασμένο σε σημαντικό βαθμό από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά μουσικά πρότυπα (Μυλωνάς, 1984, σελ.14). Πριν από την ανάπτυξη της δισκογραφίας, βασικός χώρος παρουσίασής του ήταν η θεατρική σκηνή και ιδιαίτερα η Αθηναϊκή Επιθεώρηση, η οποία συνέχισε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διάδοση των τραγουδιών και μετά την εμφάνιση των ηχογραφήσεων. Η δισκογραφία συνέβαλε καθοριστικά στη διάδοση και διατήρηση του ρεπερτορίου, προσφέροντας στα τραγούδια μεγαλύτερη διάρκεια ζωής και ευρύτερη απήχηση.

Η θεματολογία του ελαφρού τραγουδιού επικεντρώνεται κυρίως στον έρωτα, τη διασκέδαση, το κρασί, την ταβέρνα και τις κοινωνικές σχέσεις, αξιοποιώντας ποικίλους ευρωπαϊκούς και εξωευρωπαϊκούς μουσικούς ρυθμούς. Η συγκεκριμένη ενότητα περιλαμβάνει 830 τεκμήρια, μεταξύ των οποίων δίσκοι 78 στροφών και παρτιτούρες.

Εικ. 10 Παρτιτούρα τραγουδιού του Αττίκ (Κλέων Τριανταφύλλου), στην ελληνική και στη γαλλική γλώσσα, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Κάθε τεκμήριο συνοδεύεται από αναλυτική τεκμηρίωση σχετικά με τους δημιουργούς, τους στιχουργούς, τον τόπο και τον χρόνο έκδοσης, ενώ παρέχεται η δυνατότητα πρόσβασης σε ψηφιοποιημένο υλικό και σύνδεσης με συναφή τεκμήρια του Αρχείου. Η τεκμηρίωση αυτή διευκολύνει την έρευνα και τη μελέτη του ελληνικού ελαφρού τραγουδιού και των δημιουργών του. Ενδεικτικό τεκμήριο της ενότητας (εικ.10), αποτελεί παρτιτούρα τραγουδιού του Αττίκ (Κλέων

⁵¹ <https://vmrebetiko.gr/collection/?id=elafro>

⁵² <https://vmrebetiko.gr/collection/?id=dimotikofanes>

Τριανταφύλλου), η οποία παρουσιάζεται τόσο στην ελληνική όσο και στη γαλλική γλώσσα.

7.5.5.1 Επτανησιακή και Αθηναϊκή Καντάδα – Αθηναϊκό Τραγούδι

Εικ. 11 Ετικέτα δίσκου 78 στροφών που ηχογραφήθηκε στην Αθήνα, περιέχει το τραγούδι Είς τον αφρό της θάλασσας, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Ο Σπύρος Μοτσενίγος επισημαίνει ότι η μουσική ανάπτυξη των Επτανήσων οφείλεται σε ένα σύνολο παραγόντων, όπως οι επιρροές από τα γειτονικά ευρωπαϊκά κράτη, η βυζαντινή παράδοση, η ανάπτυξη του θεάτρου, η λειτουργία μουσικών σχολών και η παρουσία αξιόλογων μουσικών θιάσων. Παράλληλα, οι Επτανήσιοι διατήρησαν τα ελληνικά πολιτισμικά τους στοιχεία, αφομοιώνοντας δημιουργικά επιρροές από τη δυτικοευρωπαϊκή μουσική παράδοση (Μυλωνάς, 1984, σ.28).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η καντάδα (εικ.11), η οποία κυριάρχησε έως τα τέλη του 19ου αιώνα. Αργότερα, με τη μεταφορά του μουσικού κέντρου βάρους στην Αθήνα και την επίδραση του δημοτικισμού, διαμορφώθηκε σταδιακά το αθηναϊκό τραγούδι⁵³, το οποίο ενσωμάτωσε σημαντικά στοιχεία της ευρωπαϊκής μουσικής και ιδιαίτερα του ιταλικού μπελκάντο.

Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 93 τεκμήρια, κυρίως δίσκους 78 στροφών και άλλο αρχειακό υλικό που τεκμηριώνει την εξέλιξη της επτανησιακής μουσικής παράδοσης και τη συμβολή της στη διαμόρφωση της νεότερης ελληνικής μουσικής⁵⁴.

7.5.5.2 Μουσική και Παραστατικές Τέχνες

Η θεματική ενότητα «Μουσική και Παραστατικές Τέχνες» περιλαμβάνει πέντε υποκατηγορίες: *Κινηματογράφος, Επιθεωρησιακό Τραγούδι, Οπερέτα, Θέατρο Σκιών και Λυρικό Θέατρο στην Ελλάδα*⁵⁵, αναδεικνύοντας τη στενή σχέση της μουσικής με τις παραστατικές τέχνες κατά τον 20^ο αιώνα.

⁵³ https://vmrebetiko.gr/collection/?id=athinaiko_tragoudi.

⁵⁴ <https://vmrebetiko.gr/item?id=5217>

⁵⁵ https://vmrebetiko.gr/musicalgenres/skiniki_mousiki/

7.5.5.3 Κινηματογράφος

Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 190 τεκμήρια, τα οποία αναδεικνύουν τη στενή σχέση της δισκογραφίας με την ανάπτυξη του κινηματογράφου και τη διάδοση του ελληνικού τραγουδιού. Περιλαμβάνει δίσκους 78 στροφών, παρτιτούρες και άλλο αρχειακό υλικό που συνδέεται με τον ελληνικό και τον ξένο κινηματογράφο του Μεσοπολέμου, περιόδου κατά την οποία ο ομιλών κινηματογράφος απέκτησε μαζική απήχηση. Η προβολή τραγουδιών μέσα από τις κινηματογραφικές ταινίες συνέβαλε καθοριστικά στη διάδοσή τους, ενώ πολλά ξενόγλωσσα τραγούδια διασκευάστηκαν με ελληνικούς στίχους και εντάχθηκαν στην ελληνική μουσική πραγματικότητα.

Εικ. 12 Η παρτιτούρα του τραγουδιού
«Αντόνιο Βάργκας Χερέδια»,
από την ταινία *Andalusische Nächte* (1939),
με ελληνικούς στίχους του Μιχάλη Γαϊτάνου,
στο <https://vmrebetiko.gr/>

Ενδεικτική περίπτωση είναι η παρτιτούρα (εικ.12), του τραγουδιού «Αντόνιο Βάργκας Χερέδια»⁵⁶, από την ταινία *Andalusische Nächte* (1939), με ελληνικούς στίχους του Μιχάλη Γαϊτάνου. Η μεγάλη δημοτικότητα του τραγουδιού επηρέασε και την ελληνική δισκογραφία, εμπνέοντας τραγούδια όπως «Ο Αντώνης ο βαρκάρης» του Σπύρου Περιστέρη, «Τηλεγράφημα στην Κάρμεν» του Παναγιώτη Τούντα και «Η Κάρμεν στην Αθήνα», Μουσική: Σπύρος Περιστέρης, στίχοι Μίνως Μάτσας. τα οποία ηχογραφήθηκαν την ίδια περίοδο.

7.5.5.4 Το Επιθεωρησιακό Τραγούδι

Το επιθεωρησιακό τραγούδι αποτελεί ένα είδος που για πολλά χρόνια παρέμεινε στο περιθώριο της θεατρικής και μουσικολογικής έρευνας. Μέχρι τη δημοσίευση του τρίτομου έργου *Αθηναϊκή Επιθεώρηση* των Θόδωρου Χατζηπανταζή και Λίλας Μαράκα (1976), η επιθεώρηση και το τραγούδι τις αντιμετωπίζονταν συχνά ως δευτερεύουσες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης. Ο Παναγιώτης Κουνάδης ανέδειξε τη σημασία του επιθεωρησιακού τραγουδιού, επισημαίνοντας τις σχέσεις του με το ρεμπέτικο και τη συμβολή της δισκογραφίας στη μελέτη των μουσικών, στιχουργικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του⁵⁷.

⁵⁶ Το μουσικό κείμενο αποτελείται από σύστημα τριών πενταγράμμων (δύο για πιάνο και ένα για φωνή) και συνοδεύεται από τους στίχους σε τρεις γλώσσες (ισπανικά, γερμανικά και ελληνικά).

⁵⁷ <https://vmrebetiko.gr/collection/?id=epitheorisi>

Εικ. 13 Ετικέτα δίσκου από το τραγούδι «Το Σιγαρέτο», στο <https://vmrebetiko.gr/>

περιόδου. Η ενότητα τεκμηριώνει τον σημαντικό ρόλο του επιθεωρησιακού τραγουδιού στη διαμόρφωση της ελληνικής αστικής μουσικής κουλτούρας.

7.5.5.5 Οπερέτα

Η οπερέτα αποτέλεσε ένα από τα δημοφιλέστερα μουσικοθεατρικά είδη του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Σύμφωνα με τα τεκμήρια του Αρχείου Κουνάδη, οι ελληνικοί θίασοι οπερέτας ανέπτυξαν έντονη δραστηριότητα σε πόλεις όπως η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, η Σμύρνη, η Κωνσταντινούπολη, η Βιέννη, το Βερολίνο και η Νέα Υόρκη, γεγονός που αναδεικνύει τον διεθνή χαρακτήρα του είδους. Εντυπωσιακό είναι επίσης ότι πολλές ευρωπαϊκές οπερέτες παρουσιάζονταν στην Αθήνα λίγους μόλις μήνες μετά τις πρεμιέρες τους στα μεγάλα μουσικά κέντρα της Ευρώπης. Όπως επισημαίνει ο ερευνητής Daniel Hirschel, συνθέτες όπως ο Θεόφραστος

Σακελλαρίδης μπορούν να τοποθετηθούν δίπλα σε σημαντικούς Ευρωπαίους δημιουργούς της οπερέτας, όπως ο Franz Lehár και ο Emmerich Kálmán⁶⁰.

Χαρακτηριστικό τεκμήριο της ενότητας αποτελεί το τραγούδι «Η καρδιά του μάγκα» (εικ.14), από την ομώνυμη οπερέτα του Ιερόθεου Σκίζα, η οποία παρουσιάστηκε στη Νέα Υόρκη το 1929 από τον θίασο «Ηνωμένοι

Εικ. 14 Ετικέτα δίσκου από το τραγούδι «Η καρδιά του μάγκα» με ερμηνευτή τον Πέτρο Κυριακό, στο <https://vmrebetiko.gr/>

⁵⁸ <https://vmrebetiko.gr/item/?id=4078>

⁵⁹ <https://vmrebetiko.gr/collection/?id=epitheorisi>, σύμφωνα με τον Θόδωρο Χατζηπανταζή⁵⁹ πίσω από το ψευδώνυμο Φαιδρός κρύβεται ο Πολύβιος Δημητρακόπουλος (Χατζηπανταζής, Θ.-Μαράκα, Λ.(1977),σελ.225-243

⁶⁰ <https://vmrebetiko.gr/item/?id=4203>

Οπερέται: Αθηναϊκή – Παντοπούλου». Η ηχογράφηση με ερμηνευτή τον Πέτρο Κυριακό⁶¹ αποτυπώνει τη δημοτικότητα του είδους στον ελληνισμό της διασποράς και τη σύνδεσή του με τη δισκογραφία των 78 στροφών. Η ενότητα «Οπερέτα» περιλαμβάνει συνολικά 454 τεκμήρια, τα οποία αναδεικνύουν τη σημαντική θέση του είδους στην ελληνική μουσική ζωή και τη σύνδεσή του με τη δισκογραφία των 78 στροφών⁶².

7.5.5.6 Θέατρο Σκιών

Το εισαγωγικό κείμενο της θεματικής ενότητας συνδέει τον ελληνικό Καραγκιόζη με τη μακραίωνη παράδοση του Θεάτρου Σκιών της Ανατολής, αναδεικνύοντας τη διαπολιτισμική διαδρομή του πριν από την ενσωμάτωσή του στην ελληνική λαϊκή παράδοση. Το Θέατρο Σκιών⁶³ αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες μορφές λαϊκής ψυχαγωγίας στον ελληνικό χώρο, εξελισσόμενο από θρησκευτικό και διδακτικό θέαμα σε δημοφιλή μορφή λαϊκής διασκέδασης.

Μέσα από τις παραστάσεις του αποτυπώνονται ποικίλες όψεις της ελληνικής κοινωνίας και πολιτισμού. Στα έργα του συνυπάρχουν διαφορετικές μουσικές παραδόσεις, γλωσσικές διάλεκτοι και κοινωνικοί τύποι, προσφέροντας μια

Εικ. 15 Ετικέτα δίσκου από την ηχογράφηση του μονολόγου «Το ταξίδι του Μπαρμπα-Γιώργη» (1907–1908), με τον Αντώνη Μόλλα (Παπούλια), στο <https://vmrebetiko.gr/>

πολυδιάστατη εικόνα της νεοελληνικής πραγματικότητας. Για πολλές δεκαετίες αποτέλεσε το κυριότερο μέσο ψυχαγωγίας των λαϊκών στρωμάτων⁶⁴.

Κεντρική μορφή στην εξέλιξη του ελληνικού Καραγκιόζη υπήρξε ο Αντώνης Μόλλας (Παπούλιας), ο οποίος συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση και διάδοση του είδους, συγγράφοντας μεγάλο αριθμό έργων και αναβαθμίζοντας αισθητικά τις παραστάσεις του⁶⁵.

Χαρακτηριστικό τεκμήριο της ενότητας αποτελεί η ηχογράφηση (εικ.15), του

⁶¹ <https://www.mixanitouxronou.gr/o-dimofilis-ithopoios-tis-epoxis-pou-ensarkose-ton-magka-tou-metaksourgeiou-vasanistike-gia-ena-skets-apo-to-kathestos-metaksa-i-teleftaia-emfanisi-tou-kyriakou-petrou-dipla-stin-karezi>

⁶² <https://vmrebetiko.gr/item?id=4203>

⁶³ Μαυρο-μάτης – Κάρα-γκιόζης, Χατζή-αεί-βαίων – Χατζη-αβάτης, ένα ταξίδι που οι μακρινοί τους πρόγονοι παίζουν με τις σκιές με ανατολικό σύνορο την Κίνα και την Μαλαισία και δυτικό το Μαρόκο

⁶⁴ https://vmrebetiko.gr/collection/?id=theatro_skion

⁶⁵ Ποταμιάνος, Ν.(2015),σελ.151-170 και από το https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9C%CF%8C%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CF%82

μονολόγου «Το ταξίδι του Μπαρμπα-Γιώργη» (1907–1908), μία από τις παλαιότερες σωζόμενες ηχογραφήσεις που συνδέονται με το ελληνικό Θέατρο Σκιών⁶⁶.

7.5.5.6.1 Λυρικό Θέατρο στην Ελλάδα

Η όπερα αποτέλεσε κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ένα από τα δημοφιλέστερα μουσικοθεατρικά είδη, συνδυάζοντας μουσική, θέατρο και χορό. Η παρουσία της στον ελληνικό χώρο συνδέεται κυρίως με τα Επτάνησα, όπου στα τέλη του 18^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν οι πρώτες οργανωμένες μορφές λυρικού θεάτρου. Στο θέατρο San Giacomo της Κέρκυρας αναπτύχθηκε η πρώτη ελληνική οπερατική παράδοση, η οποία αποτέλεσε τη βάση της λόγιας ελληνικής μουσικής δημιουργίας. Κατά τον 20^ο αιώνα το κέντρο της μουσικής δραστηριότητας μεταφέρθηκε σταδιακά στην Αθήνα, με σημαντική μορφή τον Διονύσιο Λαυράγκα, ιδρυτή του Ελληνικού Μελοδράματος, προδρόμου της Εθνικής Λυρικής Σκηνής⁶⁷.

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της σύνδεσης της λόγιας μουσικής με την ελληνική παράδοση αποτελεί η όπερα “Μάρκος Βότζαρης” του Παύλου Καρρέρ. Σε αυτήν ενσωματώθηκε το ποίημα “Ο Δήμος και το καριοφύλι του” (*Ο Γεροδήμος*)

Εικ. 16 Ετικέτα δίσκου
με το τραγούδι ο Γέρο Δήμος
του Παύλου Καρρέρ

της δισκογραφίας των 78 στροφών.

(εικ.16), του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, το οποίο μελοποιήθηκε το 1859 και παρουσιάστηκε ως άρια στην όπερα. Παρά τη λόγια προέλευσή τους, τραγούδια όπως «Ο Γεροδήμος» και «Μια βοσκοπούλα αγάπησα» ενσωματώθηκαν στη λαϊκή μουσική παράδοση και για πολλά χρόνια θεωρούνταν δημοτικά τραγούδια⁶⁸, γεγονός που αναδεικνύει τη διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ της ελληνικής λόγιας μουσικής και της λαϊκής παράδοσης μέσα από χαρακτηριστικά τεκμήρια

⁶⁶ <https://vmrebetiko.gr/item?id=4425>

⁶⁷ <https://vmrebetiko.gr/collection/?id=opera>

⁶⁸ <https://vmrebetiko.gr/item?id=4042>.

7.5.5.7 Διεθνές Ρεπερτόριο

Η ελληνική δισκογραφία των 78 στροφών αναπτύχθηκε όχι μόνο στον ελλαδικό χώρο αλλά και σε σημαντικά κέντρα του ελληνισμού της διασποράς, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Νέα Υόρκη, το Κάιρο, η Βιέννη, το Μιλάνο και το Βερολίνο. Η παρουσία πολυάριθμων ελληνικών κοινοτήτων οδήγησε τις δισκογραφικές εταιρείες στην παραγωγή ηχογραφήσεων ελληνικού ενδιαφέροντος, αλλά και στην προσαρμογή διεθνών μουσικών έργων στο ελληνόφωνο κοινό.

Η κατηγορία περιλαμβάνει τρεις υποενότητες: *Ξένα τραγούδια*, *Ξένα τραγούδια με ελληνικούς στίχους* και *Έλληνες τραγουδιστές σε ξένο ρεπερτόριο*⁶⁹.

Ξένα τραγούδια

Η ενότητα «Ξένα Τραγούδια» αναδεικνύει τη διαπολιτισμική διάσταση της δισκογραφίας των αρχών του 20ού αιώνα και τις επιρροές που δέχθηκε η ελληνική μουσική από το διεθνές ρεπερτόριο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το τραγούδι “Αττικός Ουρανός”, το οποίο αποτελεί ελληνική διασκευή του μεξικανικού τραγουδιού «Cielito lindo». Σύμφωνα με τη βάση δεδομένων Discography of American Historical Recordings, η ηχογράφηση πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη το 1927 από τους Frank Ferera και John K. Paaluh⁷⁰.

Εικ. 17 Αλλοιωμένη ετικέτα
δίσκου με το τραγούδι Αττικός Ουρανός,
στο <https://vmrebetiko.gr/>

Η πολυεθνική κοινωνία των Ηνωμένων Πολιτειών και η παρουσία μεγάλων μεταναστευτικών κοινοτήτων οδήγησαν τις δισκογραφικές εταιρείες στην κυκλοφορία του ίδιου τραγουδιού σε διαφορετικές γλώσσες και με διαφορετικές εκδοχές, προκειμένου να απευθυνθούν σε ποικίλα εθνικά ακροατήρια. Η περίπτωση του “Αττικού Ουρανού” (εικ.17), αποτυπώνει τη διαδικασία πολιτισμικής προσαρμογής και

μεταφοράς μουσικών στοιχείων μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 69 τεκμήρια, τα οποία αναδεικνύουν τις πολιτισμικές ανταλλαγές μεταξύ της ελληνικής και της διεθνούς μουσικής παραγωγής κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα⁷¹.

⁶⁹ https://vmrebetiko.gr/musicalgenres/xena_tragoudia/

⁷⁰ [https://adp.library.ucsb.edu/index.php/matrix/detail/2000207686/W81036-Cielito_lindo\(DAHR\)](https://adp.library.ucsb.edu/index.php/matrix/detail/2000207686/W81036-Cielito_lindo(DAHR))

⁷¹ <https://vmrebetiko.gr/collection/?id=xena>

Ξένα τραγούδια με Ελληνικούς Στίχους

Εικ. 18 Η παρτιτούρα του τραγουδιού «Λα Παλόμα» (*La Paloma*) του Sebastián Yradier, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρτιτούρα του τραγουδιού “Λα Παλόμα” (*La Paloma*) του Ισπανού συνθέτη Sebastián Yradier(εικ.18), η οποία εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη το 1935 από την Apollo Music Co. με ελληνικούς στίχους του Γ. Βουγιούκα. Η έκδοση σε ελληνική και αγγλική γλώσσα αποτυπώνει τη διάδοση του τραγουδιού στις ελληνικές κοινότητες της διασποράς και αναδεικνύει τη διαπολιτισμική κυκλοφορία της μουσικής κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 545 τεκμήρια, τα οποία

τεκμηριώνουν τις αλληλεπιδράσεις της ελληνικής μουσικής με διεθνή μουσικά ρεύματα και ρεπερτόρια.

7.5.5.7.1 Έλληνες τραγουδιστές σε ξένο ρεπερτόριο

Εικ. 19 Ετικέτα δίσκου με την άρια «La donna è mobile» από την όπερα Ριγκολέττο του Giuseppe Verdi, με τον διακεκριμένο Έλληνα τενόρο Κώστα Μυλωνά, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Στην ενότητα ξεχωρίζει η ηχογράφηση της άριας “La donna è mobile” (εικ.19), από την όπερα *Ριγκολέττο* του Giuseppe Verdi, ένα από τα πλέον αναγνωρίσιμα έργα του παγκόσμιου λυρικού ρεπερτορίου. Η ηχογράφηση πραγματοποιήθηκε στο Βερολίνο το 1922 με ερμηνευτή τον διακεκριμένο Έλληνα τενόρο Κώστα Μυλωνά, αποτυπώνοντας τη συμμετοχή Ελλήνων καλλιτεχνών στη διεθνή δισκογραφική

παραγωγή της εποχής. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 40 τεκμήρια⁷², τα οποία αναδεικνύουν τη συμμετοχή Ελλήνων ερμηνευτών στη διεθνή δισκογραφική παραγωγή και τη σύνδεση της ελληνικής μουσικής ζωής με το ευρωπαϊκό λυρικό ρεπερτόριο.

7.5.5.7.2 Λόγια Μουσική

Η εξέλιξη της λόγιας μουσικής στην Ελλάδα συνδέεται κυρίως με την ανάπτυξη της στα Επτάνησα κατά τα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα, ενώ

⁷² <https://www.mixanitouxronou.gr/kostas-milonas-o-megalos-tenoros-apo-tin-keratea-pou-mesouranise-stin-evropi-tou-mesopolemou-giati-ton-apokalousan-karouzo-tis-tsepi/>

συνεχίστηκε με την Ελληνική Εθνική Σχολή κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Η αναφορά αφορά τη συγκρότηση της νεότερης ελληνικής λόγιας μουσικής και όχι την προγενέστερη περίπτωση του Κρητικού συνθέτη και καθολικού ιερέα Φραγκίσκου Λεονταρίτη (περ. 1518–1572), ο οποίος θεωρείται ο πρώτος γνωστός Έλληνας συνθέτης της Αναγέννησης. Η ελληνική λόγια μουσική ακολούθησε μια δυναμική πορεία που οδήγησε στην ανάδειξη σημαντικών δημιουργών, όπως ο Νίκος Σκαλκώτας, ο Ιάννης Ξενάκης και ο Γιάννης Χρήστου, οι οποίοι συνέβαλαν καθοριστικά στη σύνδεση της ελληνικής μουσικής δημιουργίας με τα διεθνή καλλιτεχνικά ρεύματα.

Ενδεικτικό τεκμήριο της ενότητας αποτελεί η παρτιτούρα του έργου «Το Τραγούδι του Αγωγιάτη» του Μάριου Βάρβογλη, εκπροσώπου της Ελληνικής Εθνικής Σχολής, σε ποίηση του Σωτήρη Σκίπη. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 96 τεκμήρια⁷³, τα οποία αναδεικνύουν την εξέλιξη της ελληνικής λόγιας μουσικής και τη συμβολή της στη διαμόρφωση της νεότερης μουσικής ταυτότητας της χώρας.

7.5.5.7.3 Πατριωτικό Τραγούδι

Η ενότητα περιλαμβάνει στρατευμένα τραγούδια με πατριωτικό ή πολιτικό περιεχόμενο, τα οποία αξιοποιούν μελωδικά πρότυπα της δημοτικής και της αστικής λαϊκής μουσικής. Τα τραγούδια αυτά λειτούργησαν ως μέσα πολιτικής και εθνικής προπαγάνδας, αντανακλώντας τις ιδεολογικές και ιστορικές συνθήκες της εποχής τους.

Εικ. 20 Αλλοιωμένη ετικέτα δίσκου
με το τραγούδι «Άσμα Ευζώνου»
(«Φουστανέλα, φέσι»),
στο <https://vmrebetiko.gr/>

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το τραγούδι «Άσμα Ευζώνου» («Φουστανέλα, φέσι») (εικ.20), το οποίο συνδέεται με την επιθεώρηση Πολεμικά Παναθήναια του 1913 που παρουσιάστηκε από τον θίασο της Μαρίκας Κοτοπούλη κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων. Το τραγούδι, γνωστό από τον στίχο «Ιγώ ειμ' ιγώ βζωνάκι γοργό», αναδείχθηκε σε σύμβολο του πατριωτικού τραγουδιού της εποχής. Η ηχογράφησή του πραγματοποιήθηκε

στην Κωνσταντινούπολη από την Ελληνική Εστουδιαντίνα για την εταιρεία Orfeon στις αρχές της δεκαετίας του 1910.

⁷³ <https://vmrebetiko.gr/item?id=36>.

Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 43 τεκμήρια⁷⁴, τα οποία φωτίζουν τη σχέση της μουσικής δημιουργίας με τα πολιτικά και εθνικά γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

7.5.5.8 Εμβατήρια

Τα εμβατήρια αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία της ελληνικής μουσικής παραγωγής, συνδεδεμένη με εθνικά, στρατιωτικά, πολιτικά και αθλητικά γεγονότα. Η διάδοσή τους μέσω της δισκογραφίας συνέβαλε στη διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων και στην έκφραση πατριωτικών αισθημάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ηχογράφηση έργου του Γεωργίου Λαμπελέτ, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη το 1915 για την Columbia USA. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 64 τεκμήρια, τα οποία αναδεικνύουν τον ρόλο των εμβατηρίων στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης και της εθνικής ταυτότητας μέσα από τη δισκογραφία των 78 στροφών⁷⁵.

7.5.5.9 Εκκλησιαστική Μουσική

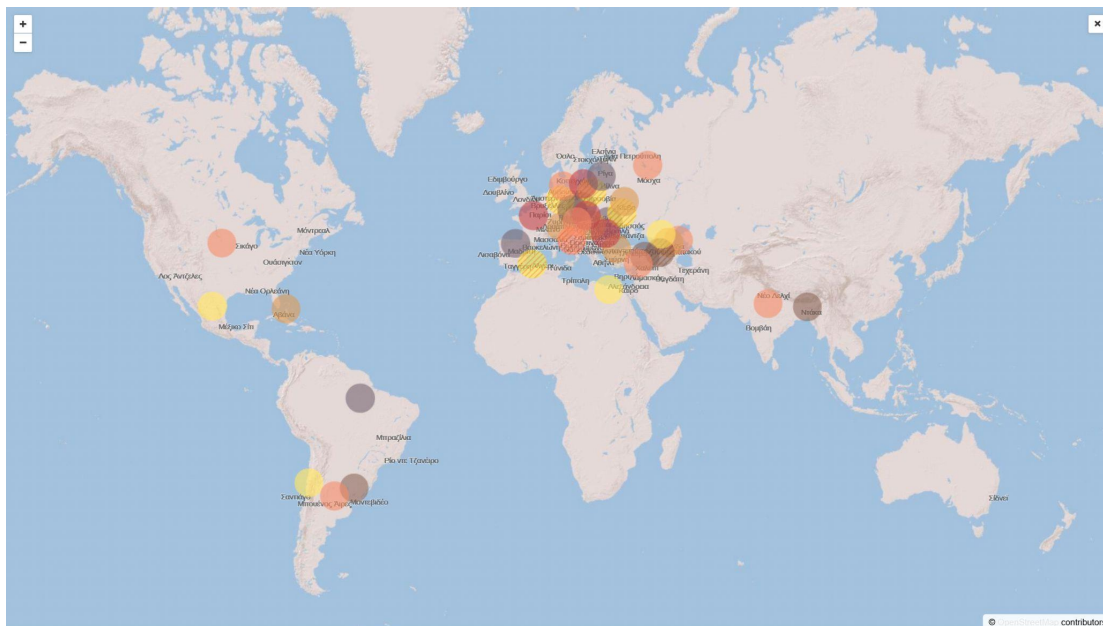
Η ενότητα της Εκκλησιαστικής Μουσικής περιλαμβάνει ηχογραφήσεις βυζαντινής μουσικής από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, την Αθήνα και τις ελληνικές κοινότητες της Αμερικής. Τα τεκμήρια καταγράφουν διαφορετικές εκφάνσεις της ψαλτικής παράδοσης και αναδεικνύουν τον ρόλο της δισκογραφίας των 78 στροφών στη διατήρηση και διάδοση της εκκλησιαστικής μουσικής κληρονομιάς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ηχογράφηση της “Περιφοράς του Επιταφίου” με τη συμμετοχή εκκλησιαστικού χορού και της Μουσικής Φρουράς Αθηνών, που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 1928. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 28 τεκμήρια⁷⁶.

⁷⁴ <https://vmrebetiko.gr/item?id=4457>.

⁷⁵ <https://vmrebetiko.gr/item?id=5418>.

⁷⁶ <https://vmrebetiko.gr/item?id=4811>

7.5.6 Κοσμοπολιτισμός στην Ελληνική Ιστορική Δισκογραφία

Εικ. 21 Διαδραστικός χάρτης που περιλαμβάνει ένα ικανό σώμα ηχογραφημάτων με ελληνικό στίχο. Τραγούδια με μεγαλύτερες ή μικρότερες ομοιότητες με αντίστοιχα ξενόγλωσσα, τα οποία προέρχονται από ένα ευρύ γεωγραφικό φάσμα, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Η ενότητα «Κοσμοπολιτισμός στην ελληνική ιστορική δισκογραφία» (εικ.21), περιλαμβάνει δίσκους 78 στροφών και μουσικά τεκμήρια που αναδεικνύουν τις διαπολιτισμικές επιρροές στη διαμόρφωση της ελληνικής μουσικής κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η ανάπτυξη της διεθνούς δισκογραφικής βιομηχανίας διευκόλυνε τη διάδοση μουσικών ιδεών, ρυθμών και μελωδιών μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών χώρων.⁷⁷

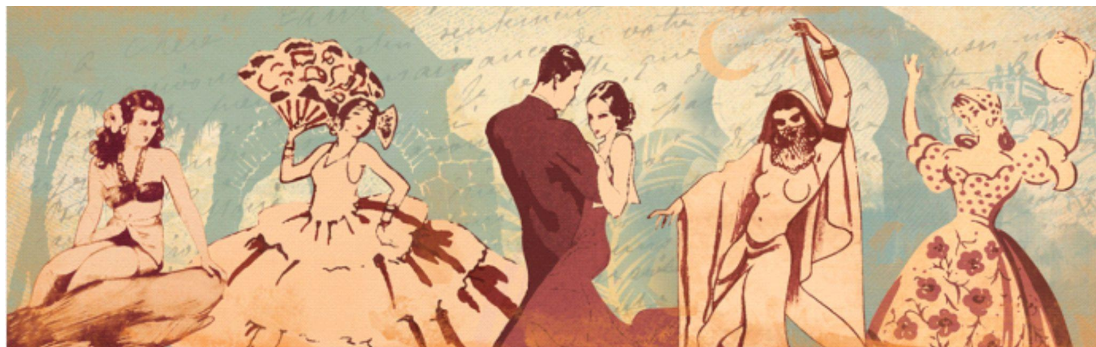
Εικ. 22 Ετικέτα δίσκου με το τραγούδι «Μισιρλού», στο <https://vmrebetiko.gr/>

Ο κοσμοπολιτισμός της εποχής εκφράζεται μέσα από την πολυγλωσσία, την πολιτισμική αλληλεπίδραση και τη δημιουργική αφομοίωση στοιχείων από διαφορετικές μουσικές παραδόσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το τραγούδι “Μισιρλού”, (εικ.22), του οποίου ο τίτλος παραπέμπει στη γυναίκα που κατάγεται από το Μισίρι (Αίγυπτο). Το τραγούδι συνδέθηκε με τον εξωτισμό και τις ανατολικές επιρροές στη μουσική δημιουργία, ενώ η ευρεία διάδοσή

⁷⁷ <https://vmrebetiko.gr/cosmopolitanism/>

του σε διαφορετικές χώρες και γλώσσες, καθώς και η έκδοση τρίγλωσσης παρτιτούρας με ελληνικούς, αγγλικούς και γαλλικούς στίχους, καταδεικνύουν τη διεθνή απήχσή του και τη δυναμική των πολιτισμικών ανταλλαγών της περιόδου. Η ενότητα περιλαμβάνει συνολικά 59 τεκμήρια⁷⁸.

7.5.7 Εξωτισμός στα Ελληνόφωνα Ρεπερτόρια

Εικ. 23 Διαδραστικός χάρτης που περιλαμβάνει ένα ικανό σώμα ηχογραφημάτων που αφορούν τον εξωτισμό στην ελληνική, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Ο όρος «εξωτισμός» αναφέρεται στις αναπαραστάσεις πολιτισμών κατά τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Στη μουσική εκφράστηκε μέσα από εικόνες, στερεότυπα και μουσικά ιδιώματα που παραπέμπουν στην Ανατολή, τη Λατινική Αμερική, την Ισπανία, τη Χαβάη και τον κόσμο των Τσιγγάνων, αξιοποιώντας χαρακτηριστικούς ρυθμούς και μελωδικά μοτίβα που δημιουργούσαν την αίσθηση του “εξωτικού”.

Στο Εικονικό Μουσείο (εικ.23), τα τεκμήρια που σχετίζονται με τον εξωτισμό ταξινομούνται σε πέντε θεματικές κατηγορίες: Ανατολή (56 τεκμήρια), Τσιγγάνοι (41 τεκμήρια), Ισπανία (34 τεκμήρια), Λατινική Αμερική (15 τεκμήρια) και Χαβάη (10 τεκμήρια). Η ενότητα αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική δισκογραφία αφομοίωσε και αναπαρήγαγε διεθνείς μουσικές επιρροές, αντανακλώντας παράλληλα τις πολιτισμικές αντιλήψεις και φαντασιώσεις της εποχής για τον “άλλο” και το “εξωτικό”⁷⁹.

Η πλοήγηση πραγματοποιείται μέσω διαδραστικού χάρτη, ο οποίος επιτρέπει στον επισκέπτη να εξερευνήσει τις γεωγραφικές και πολιτισμικές αναφορές που διαμόρφωσαν τον εξωτισμό στην ελληνική ιστορική δισκογραφία⁸⁰.

⁷⁸ <https://vmrebetiko.gr/item?id=4065> και <https://vmrebetiko.gr/collection/?id=usa>

⁷⁹ <https://vmrebetiko.gr/exoticism/>

⁸⁰ <https://vmrebetiko.gr/exoticism/>

Η θεματική οργάνωση του Εικονικού Μουσείου επιτρέπει την πολύπλευρη προσέγγιση της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς, συνδυάζοντας τη μουσικολογική τεκμηρίωση με το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο κάθε τεκμηρίου. Με τον τρόπο αυτό, το Εικονικό Μουσείο λειτουργεί όχι μόνο ως ψηφιακό μουσείο, αλλά και ως εργαλείο έρευνας, εκπαίδευσης και ερμηνείας της ελληνικής μουσικής ιστορίας.

7.6 Ψηφιακές ιστορίες

Η ενότητα των Ψηφιακών Ιστοριών οργανώνεται σε δύο θεματικές ενότητες: “Δρόμοι παράλληλοι με την ιστορία” και “Μετανάστευση στην Αμερική”⁸¹.

7.6.1 Δρόμοι παράλληλοι με την ιστορία

Σε παράλληλη πορεία με τις ιστορικές εξελίξεις που διαμόρφωσαν τη νεότερη ελληνική κοινωνία, το ελληνικό τραγούδι καταγράφει, ερμηνεύει και σχολιάζει σημαντικά ιστορικά γεγονότα, αλλά και πτυχές της καθημερινής ζωής των Ελλήνων. Μέσα από τη θεματική ενότητα “Δρόμοι παράλληλοι με την ιστορία”, το Εικονικό Μουσείο συνδέει τη μουσική δημιουργία με την ιστορική διαδρομή του ελληνισμού, αναδεικνύοντας τη μουσική ως φορέα συλλογικής μνήμης και πολιτιστικής ταυτότητας⁸².

Η ενότητα περιλαμβάνει θεματικές αφιερωμένες στη μετανάστευση, στους αγώνες των κλεφταρματολών κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, στην Ένωση των Επτανήσων, στην προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας, στον Μακεδονικό Αγώνα, στους Βαλκανικούς Πολέμους, στους αγώνες της Κρήτης, στον Εθνικό Διχασμό, στη Μικρασιατική Καταστροφή, στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο και στην Ένωση της Δωδεκανήσου. Οι ενότητες αυτές συνοδεύονται από ηχητικά αποσπάσματα και ψηφιακά τεκμήρια που συνδέουν τη μουσική με τα ιστορικά γεγονότα⁸³.

7.6.1.1 Μετανάστευση

Η θεματική της μετανάστευσης κατέχει ιδιαίτερη θέση στο Εικονικό Μουσείο, καθώς διατρέχει τη νεότερη ελληνική ιστορία. Τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Δυτική Ευρώπη και την Αυστραλία, αλλά και το

⁸¹ <https://vmrebetiko.gr/istories/>

⁸² https://vmrebetiko.gr/stories/dromoi_paralliloi/

⁸³ https://vmrebetiko.gr/stories/dromoi_paralliloi/

σύγχρονο φαινόμενο του brain drain, αποτυπώθηκαν έντονα στο ελληνικό τραγούδι, συνεχίζοντας την παράδοση των δημοτικών τραγουδιών της ξενιτιάς⁸⁴.

Η ενότητα παρουσιάζει τραγούδια και τεκμήρια που αποτυπώνουν τις αιτίες, τις εμπειρίες και τις συνέπειες της μετανάστευσης, αναδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο η μουσική λειτουργεί ως μέσο διατήρησης της συλλογικής μνήμης και της πολιτιστικής ταυτότητας των Ελλήνων της διασποράς.

7.6.2 Η Μετανάστευση στην Αμερική

Από το 1893 έως το 1924 περισσότεροι από 500.000 Έλληνες μετανάστευσαν

Εικ. 24 Διαφήμιση δισκογραφικής εταιρείας στην Αμερική, στο <https://vmrebetiko.gr/>

στις Ηνωμένες Πολιτείες, κυρίως ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης και της πτώχευσης του ελληνικού κράτους το 1893, αλλά και των επιπτώσεων του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897. Οι ελληνικές κοινότητες που αναπτύχθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες δημιούργησαν έντονη πολιτιστική και μουσική δραστηριότητα (εικ.24), η οποία αποτυπώθηκε και στη δισκογραφία. Οι πρώτες ηχογραφήσεις περιλάμβαναν κυρίως δημοτικά τραγούδια, ενώ από τη δεκαετία του 1920 ιδρύθηκαν ελληνικές δισκογραφικές εταιρείες γεγονός που

συνέβαλε στη σημαντική αύξηση της παραγωγής ελληνικών ηχογραφήσεων.

Σημαντικό μέρος του πρώιμου αυτού ρεπερτορίου αποτελείται από τραγούδια της ανώνυμης λαϊκής δημιουργίας, τα οποία λειτουργούν ως συνδετικός κρίκος μεταξύ του δημοτικού τραγουδιού και του ρεμπέτικου.

Εικ. 25 Γιώργος Κατσαρός, στη φωτογραφία 99 ετών, στο <https://vmrebetiko.gr/>

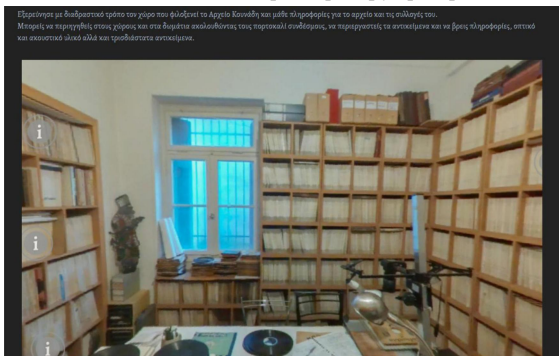
Παράλληλα, η κοινή εμπειρία της μετανάστευσης συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας κοινής πολιτισμικής ταυτότητας μεταξύ των Ελλήνων μεταναστών, ανεξάρτητα από τον τόπο καταγωγής τους.

Η θεματική ενότητα του Εικονικού Μουσείου αναδεικνύει τη μουσική δημιουργία των Ελλήνων της Αμερικής μέσα από ηχογραφήσεις, ιστορικά τεκμήρια και μαρτυρίες. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι συνεντεύξεις του μουσικού Γιώργου Κατσαρού (Θεολογίτη) (εικ.25), ο οποίος σε ηλικία 99 ετών

⁸⁴ https://vmrebetiko.gr/stories/dromoi_paralliloi/

κατέθεσε πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία του ρεμπέτικου και της ελληνικής δισκογραφίας στις Ηνωμένες Πολιτείες, προσφέροντας σημαντικό πρωτογενές υλικό για την ιστορική και μουσικολογική έρευνα⁸⁵.

7.7 Εικονική περιήγηση

Εικ. 26 Μέρος της δισκογραφίας των 78 στροφών, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Εικ. 27 Παλιά ραδιόφωνα, στο <https://vmrebetiko.gr/>

Μέσω της τρισδιάστατης Εικονικής Περιήγησης ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να εξερευνήσει τους φυσικούς χώρους όπου στεγάζεται η συλλογή του Αρχείου Κουνάδη. Παράλληλα παρουσιάζονται περισσότερες από 70 συσκευές αναπαραγωγής ήχου, όπως γραμμόφωνα διαφόρων τύπων, κυλινδρόφωνα και ραδιοφωνικούς δέκτες (εικ.27), που καλύπτουν τη χρονική περίοδο 1890–1990 και αποτυπώνουν την εξέλιξη της τεχνολογίας του ήχου⁸⁶. Επίσης, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να εξερευνήσει διαδραστικά τους φυσικούς χώρους όπου στεγάζεται η συλλογή του Αρχείου Κουνάδη.

Παράλληλα, παρουσιάζονται 240 ντοσιέ με αρχειακό και πληροφοριακό υλικό, καθώς και συνεντεύξεις δημιουργών, ερμηνευτών και μουσικών που συνδέονται με τη δισκογραφία των 78 στροφών (εικ.25). Ο επισκέπτης μπορεί επίσης να περιηγηθεί

Εικ. 28 Μέρος της βιβλιοθήκης, στο <https://vmrebetiko.gr/>

σε μέρος της συλλογής των δίσκων 78 στροφών, οι οποίοι φυλάσσονται σε ειδικούς αρχειακούς φακέλους και είναι ταξινομημένοι ανά δισκογραφική εταιρεία και αριθμό κυκλοφορίας, σύμφωνα με τα αρχειακά πρότυπα τεκμηρίωσης του Αρχείου⁸⁷.

⁸⁵ <https://vmrebetiko.gr/stories/metanasteusi/>

⁸⁶ https://vmrebetiko.gr/virt_exhib/

⁸⁷ https://vmrebetiko.gr/virt_exhib/

7.8 Παιχνίδια

Το Εικονικό Μουσείο περιλαμβάνει δύο διαδραστικά εκπαιδευτικά παιχνίδια που αξιοποιούν το αρχειακό υλικό με σκοπό την ενεργό συμμετοχή των επισκεπτών. Στο πρώτο παιχνίδι παρουσιάζονται πέντε ηχητικά αποσπάσματα από τη συλλογή και ο χρήστης καλείται να αντιστοιχίσει τη σωστή απάντηση με το αντίστοιχο εξώφυλλο δίσκου.

Το δεύτερο παιχνίδι αποτελεί ένα ψηφιακό escape room με θέμα το πειραιώτικο ρεμπέτικο. Μέσα από γρίφους, τραγούδια, συνεντεύξεις και αρχειακά τεκμήρια, ο επισκέπτης αναζητά στοιχεία για να αποκαλύψει την ιστορία μιας παλιάς καρτ ποστάλ. Στην εικονική αυτή περιήγηση, το σπίτι του Αρχείου Κουνάδη μετατρέπεται σε ένα διαδραστικό περιβάλλον μάθησης, όπου ο Παναγιώτης Κουνάδης εμφανίζεται σε μορφή σκίτσου και καθοδηγεί τον χρήστη στην επίλυση των γρίφων⁸⁸.

7.9 Εκπαιδευτική πύλη - Μουσικά μαθήματα

Η Εκπαιδευτική Πύλη του Εικονικού Μουσείου αξιοποιεί οργανωμένα εκπαιδευτικά σενάρια που βασίζονται στο ψηφιακό υλικό του Αρχείου. Μέχρι σήμερα έχει αναπτυχθεί εκπαιδευτικό σενάριο με θέμα τη μετανάστευση των Ελλήνων στην Αμερική, το οποίο απευθύνεται σε μαθητές από την ΣΤ΄ Δημοτικού και άνω.

Βασικός στόχος είναι η σύνδεση της μουσικής με το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργήθηκε, καθώς και η κατανόηση των εμπειριών και των δυσκολιών που συνόδευσαν το φαινόμενο της μετανάστευσης. Παράλληλα, οι μαθητές ενθαρρύνονται να διαμορφώνουν και να εκφράζουν τεκμηριωμένες απόψεις μέσα από προφορικές και γραπτές δραστηριότητες.

Το σενάριο βασίζεται στις αρχές της ενεργού μάθησης και αξιοποιεί τη δισκογραφία των Ελλήνων μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες ως μέσο προσέγγισης της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Σύμφωνα με το Εικονικό Μουσείο, χαρακτηρίζεται από υψηλό επίπεδο διαδραστικότητας και επιλέχθηκε επειδή το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτελεί διαχρονικό στοιχείο της ελληνικής ιστορίας, ενώ η δισκογραφία των Ελλήνων της Αμερικής, σε συνδυασμό με τις ηχογραφήσεις της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης, περιλαμβάνει τις πρώτες μαζικές ηχογραφήσεις ελληνικού ρεπερτορίου των αρχών του 20^{ου} αιώνα⁸⁹.

⁸⁸ <https://vmrebetiko.gr/game/>

⁸⁹ <https://vmrebetiko.gr/edu/courses/greek-immigration-to-usa/>

Κεφάλαιο 8ο

Επισκεψιμότητα και διαδικτυακή παρουσία του Αρχείου

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται τα στοιχεία διαδικτυακής παρουσίας του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, όπως προκύπτουν από τις επισκέψεις, τις εμφανίσεις στις μηχανές αναζήτησης και τη γεωγραφική κατανομή των χρηστών, καθώς και την πρόσβαση μέσω κινητών συσκευών, σταθερών υπολογιστών και tablet. που αποτυπώνουν την επισκεψιμότητα και τη διαδικτυακή παρουσία του Αρχείου στο διαδίκτυο. Στη συνέχεια θα παρουσιαστεί η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στους μαθητές του Πειραματικού Μουσικού Γυμνασίου–Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Σχολείου Ιλίου. Η ανάλυση των ευρημάτων εξετάζει τις γνώσεις, τις στάσεις και τις αντιλήψεις των μαθητών σχετικά με το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη, την ελληνική δισκογραφία των 78 στροφών και τον ρόλο των ψηφιακών τεχνολογιών στη διατήρηση και ανάδειξη της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

8.1 Στοιχεία επισκεψιμότητας του αρχείου

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Google για το χρονικό διάστημα 28 Ιανουαρίου 2025 έως 27 Μαΐου 2026 (στοιχεία που παραχωρήθηκαν από τον υπεύθυνο του Εικονικού Μουσείου, Λεονάρδο Κουνάδη), το Εικονικό Μουσείο κατέγραψε 112.281 επισκέψεις, με μέσο όρο περίπου 232 επισκέψεις ημερησίως και περίπου 8.075 εμφανίσεις ημερησίως στις μηχανές αναζήτησης, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Google Search Console, ως εξής:

Τύπος συσκευής	Κλικ	Εμφανίσεις στις αναζητήσεις	Ποσοστό επιλογής (CTR)
Κινητές συσκευές	66.747	27.149.943	0,246%
Σταθεροί υπολογιστές	41.778	1.092.787	3,823%
Tablet	3.756	108.591	3,459%

Πίνακας 3 Στατιστικά επισκεψιμότητας ανά τύπο συσκευής, Πηγή: Στοιχεία Google Search Console του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη (28.01.2025–27.05.2026).

Η ανάλυση της επισκεψιμότητας ανά τύπο συσκευής παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αν και οι κινητές συσκευές συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο αριθμό

εμφανίσεων στις μηχανές αναζήτησης και τα περισσότερα κλικ, το ποσοστό επιλογής του μουσείου (CTR) παραμένει ιδιαίτερα χαμηλό (0,246%). Αντίθετα, στους σταθερούς υπολογιστές και στα tablets το ποσοστό επιλογής κυμαίνεται μεταξύ 3,5% και 3,8%, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι χρήστες των συσκευών αυτών επιλέγουν συχνότερα να επισκεφθούν το Εικονικό Μουσείο μετά την εμφάνισή του στα αποτελέσματα αναζήτησης (πηγή: αρχείο Κουνάδη).

Το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό επιλογής του μουσείου από κινητές συσκευές υποδηλώνει ότι υπάρχει περιθώριο περαιτέρω βελτιστοποίησης της προβολής και της εμπειρίας χρήσης του Εικονικού Μουσείου σε περιβάλλον κινητών τηλεφώνων, δεδομένου ότι η πλειονότητα των χρηστών του διαδικτύου πραγματοποιεί πλέον αναζητήσεις μέσω φορητών συσκευών.

Η γεωγραφική κατανομή των επισκεπτών καταδεικνύει τη διεθνή απήχηση του Εικονικού Μουσείου. Η Ελλάδα συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο αριθμό επισκέψεων (92.851 κλικ και 3.109.992 εμφανίσεις στις αναζητήσεις), γεγονός αναμενόμενο λόγω της θεματολογίας του μουσείου και της σύνδεσής του με την ελληνική μουσική και πολιτιστική κληρονομιά.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σημαντική επισκεψιμότητα από χώρες με ισχυρή ελληνική διασπορά, όπως η Κύπρος, οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, ο Καναδάς και η Αυστραλία. Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι το μουσείο λειτουργεί και ως μέσο διατήρησης της πολιτιστικής μνήμης και ενίσχυσης των δεσμών του απόδημου ελληνισμού με την ιστορία και τη μουσική παράδοση της πατρίδας.

Παράλληλα, η παρουσία επισκεπτών από χώρες όπως η Γαλλία, η Τουρκία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Ιαπωνία, η Βραζιλία και η Κίνα αποδεικνύει ότι το περιεχόμενο του μουσείου προσελκύει ενδιαφέρον και πέρα από το ελληνόφωνο κοινό. Συνολικά, καταγράφηκαν επισκέψεις από περισσότερες από 50 χώρες, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι οι ψηφιακές τεχνολογίες διευρύνουν σημαντικά την πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά, υπερβαίνοντας γεωγραφικούς και κοινωνικούς περιορισμούς (Πίνακας 3).

Η υψηλή διαδικτυακή ορατότητα του μουσείου, με περισσότερες από 3,1 εκατομμύρια εμφανίσεις στις μηχανές αναζήτησης μόνο στην Ελλάδα και 92.851 επισκέψεις, καταδεικνύει την αποτελεσματική παρουσία του στον ψηφιακό χώρο και επιβεβαιώνει τον ρόλο του ως σημαντικού φορέα προβολής της ελληνικής μουσικής

*Ιωάννη Κοντίση, «Η ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη :
πολιτιστική αξία, επισκεψιμότητα και προοπτικές βελτίωσης»*

και πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι 50 χώρες με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα παρουσιάζονται στον Σε σύνολο 112.281 επισκέψεων, οι 50 χώρες με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα παρουσιάζονται στον Πίνακα 8.2. (πηγή, αρχείο Κουνάδη).:

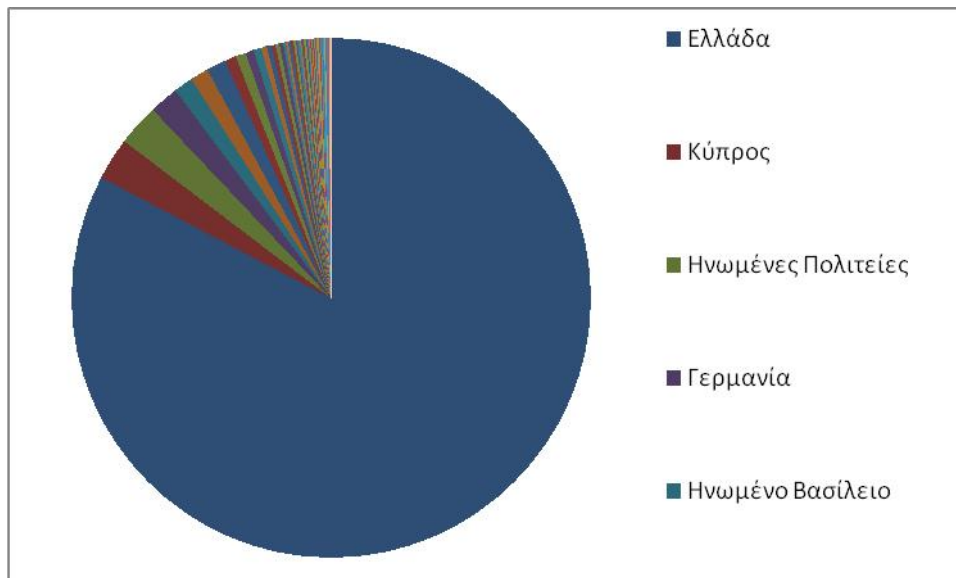
Πίνακας 8.2. Οι 50 χώρες με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα του Εικονικού Μουσείου

Θέση	Χώρα	Κλικ	Εμφανίσεις
1	Ελλάδα	92.851	3.109.992
2	Κύπρος	2.965	110.826
3	Ηνωμένες Πολιτείες	2.922	220.313
4	Γερμανία	2.054	56.722
5	Ηνωμένο Βασίλειο	1.360	51.202
6	Γαλλία	1.269	24.083
7	Τουρκία	1.254	20.497
8	Αυστραλία	813	29.004
9	Ιταλία	731	18.186
10	Κάτω Χώρες	603	16.943
11	Καναδάς	551	24.320
12	Βέλγιο	371	9.791
13	Ελβετία	328	9.589
14	Σουηδία	292	9.453
15	Ισπανία	290	9.076
16	Αυστρία	266	6.259
17	Βουλγαρία	193	6.977
18	Ισραήλ	185	3.813
19	Ρουμανία	171	6.091
20	Σερβία	167	3.936
21	Ρωσία	165	5.990
22	Πολωνία	128	5.679
23	Ουγγαρία	113	3.615
24	Γεωργία	113	1.534
25	Φινλανδία	109	2.900
26	Ιαπωνία	108	4.189
27	Βραζιλία	102	13.231
28	Δανία	93	3.135
29	Αλβανία	87	2.973
30	Νορβηγία	84	2.568
31	Τσεχία	75	2.578
32	Αίγυπτος	72	2.845
33	Ιράν	63	3.169
34	Λίβανος	62	840
35	Αρμενία	58	1.018
36	Λουξεμβούργο	57	1.360
37	Μεξικό	51	3.329
38	Ιρλανδία	49	2.358
39	Νότια Αφρική	44	3.033
40	Νότια Κορέα	41	3.822
41	Πορτογαλία	40	1.913
42	Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα	36	2.025
43	Νέα Ζηλανδία	36	1.498
44	Τουρκμενιστάν	36	684
45	Αργεντινή	35	2.372
46	Κροατία	34	1.342
47	Ινδία	31	13.583
48	Ουκρανία	31	1.797
49	Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της ...	30	1.311
50	Κίνα	29	1.743

Πηγή: Google Search Console – στοιχεία που παραχωρήθηκαν από το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη.

Πίνακας 4 Στοιχεία επισκεψιμότητας Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη

Οι 3.109.992 εκατομμύρια εμφανίσεις στις αναζητήσεις και τα περίπου 92.851 κλικ από την Ελλάδα δείχνουν υψηλή διαδικτυακή ορατότητα και αποτελεσματική παρουσία στις μηχανές αναζήτησης, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για ένα εικονικό μουσείο.

Πίνακας 5 Η επισκεψιμότητα του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη σε ποσοστά. Παρατήρηση τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα εκτός από Ελλάδα και Κύπρο είναι σε χώρες με σημαντικό αριθμό Ελλήνων

8.2 Επίσκεψη στο Πειραματικό Μουσικό Λύκειο Παλλήνης και στο Μουσικό Λύκειο Ιλίου

Για την έρευνα επιλέχθηκαν το Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο–Λύκειο Παλλήνης και το Μουσικό Σχολείο Ιλίου, τα δύο μεγαλύτερα και αρχαιότερα Μουσικά Σχολεία της Αττικής. Το δείγμα επιλέχθηκε με δειγματοληψία ευκολίας (convenience sampling), καθώς τα σχολεία ήταν προσβάσιμα στον ερευνητή και οι μαθητές τους, λόγω της μουσικής τους εκπαίδευσης, συνδέονται άμεσα με το αντικείμενο της έρευνας. Η παρουσίαση του Εικονικού Μουσείου διήρκεσε περίπου 60 λεπτά και ακολούθησε η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Είχε προηγηθεί ενημέρωση των μαθητών λίγες ημέρες νωρίτερα, κατά την οποία τους ζητήθηκε να περιηγηθούν στο Εικονικό Μουσείο μέσω διαδικτύου, ώστε να έχουν αποκτήσει μια πρώτη εξοικείωση με το περιεχόμενο και τις δυνατότητές του.

Πριν από την πραγματοποίηση της έρευνας ακολουθήθηκαν όλες οι προβλεπόμενες από τη νομοθεσία διαδικασίες (βλ. Παράρτημα), όπως έγκριση των σχολείων, αποφάσεις των Συλλόγων Διδασκόντων, έγγραφη συναίνεση γονέων και ενημέρωση της αρμόδιας Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Στο Πειραματικό Μουσικό Λύκειο Παλλήνης, η ενημέρωση των 63 μαθητών Λυκείου πραγματοποιήθηκε από τον υπεύθυνο του Εικονικού Μουσείου, κ. Λεονάρδο Κουνάδη, ο οποίος παρουσίασε το περιεχόμενο και τις δυνατότητες της ψηφιακής πλατφόρμας.

Στο Μουσικό Σχολείο Ιλίου η παρουσίαση πραγματοποιήθηκε από εκπαιδευτικούς του σχολείου, ακολουθώντας την ίδια διαδικασία. Στην έρευνα συμμετείχαν 80 μαθητές Λυκείου. Συνολικά συλλέχθηκαν 143 έγκυρα ερωτηματολόγια.

Λόγω της απαγόρευσης χρήσης κινητών τηλεφώνων στις σχολικές μονάδες, το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε έντυπη μορφή και συμπληρώθηκε χειρόγραφα (βλ. Παράρτημα). Στη συνέχεια, τα δεδομένα κωδικοποιήθηκαν και καταχωρήθηκαν σε λογιστικό φύλλο Microsoft Excel, όπου πραγματοποιήθηκε περιγραφική στατιστική ανάλυση μέσω υπολογισμού συχνοτήτων, ποσοστών και δημιουργίας γραφικών παραστάσεων.

Το ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από ερωτήσεις κλειστού τύπου, ώστε να εξασφαλιστεί η ομοιογένεια των απαντήσεων και η δυνατότητα στατιστικής επεξεργασίας. Babbie, (2018,σελ.459). Η συμμετοχή ήταν εθελοντική, ενώ διασφαλίστηκαν η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα των απαντήσεων (Babbie,2018, σελ.459)

Οι βασικοί τύποι ερωτήσεων που χρησιμοποιήθηκαν στο ερωτηματολόγιο παρουσιάζονται ενδεικτικά στο ακόλουθο σχήμα.

Ερώτηση	Τύπος ερώτησης
A1, A2, A3, A5, A6	Πολλαπλής επιλογής
A4	Σύντομη απάντηση
B1–B2	Κλίμακα Likert (1–5)
Γ1	Πολλαπλής επιλογής
Γ2–Γ3	Κλίμακα Likert (1–5)
Δ1, Δ3	Πολλαπλής επιλογής
Δ2–Δ4	Κλίμακα Likert (1–5)
E1, E3, E5	Πολλαπλής επιλογής
E2–E4	Κλίμακα Likert (1–5)
ΣΤ1–ΣΤ9	Κλίμακα Likert (1–5)
Z1–Z6, Z8, Z10	Σύντομη απάντηση
Z7, Z9	Κλίμακα Likert (1–5)

Πίνακας 6 Τύποι ερωτήσεων του ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, κλίμακες Likert και ερωτήσεις σύντομης απάντησης

8.3 Η άποψη των μαθητών του Πειραματικού Μουσικού Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Λυκείου Ιλίου

Συγκεντρωτικοί πίνακες συχνοτήτων και ποσοστών

Ερώτηση 1: Α1. Φύλο:						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΑΓΟΡΙ	19	30,2%	39	48,8%	58	40,6%
ΚΟΡΙΤΣΙ	44	69,8%	41	51,3%	85	59,4%
ΑΛΛΟ	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Ερώτηση 2: Α2. Τάξη φοίτησης						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
Α' ΛΥΚΕΙΟΥ	23	36,5%	26	32,5%	49	34,3%
Β' ΛΥΚΕΙΟΥ	31	49,2%	38	47,5%	69	48,3%
Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ	9	14,3%	16	20,0%	25	17,5%
Ερώτηση 3: Α3. Κύρια μουσική ειδικότητα.						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΟΡΓ.ΕΠ.	63	100,0%	0	0,0%	63	44,1%
ΠΙΑΝΟ	11	17,5%	20	25,0%	31	21,7%
ΦΛΑΟΥΤΟ	5	7,9%	5	6,3%	10	7,0%
ΒΙΟΛΙ	5	7,9%	0	0,0%	5	3,5%
ΦΩΝΗΤΙΚΗ	5	7,9%	6	7,5%	11	7,7%
ΤΡΟΜΠΕΤΑ	5	7,9%	2	2,5%	7	4,9%
ΚΙΘΑΡΑ	5	7,9%	8	10,0%	13	9,1%
Ερώτηση 4: Α4. Έτη μουσικών σπουδών						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
4	8	12,7%	8	10,0%	16	11,2%
5	12	19,0%	40	50,0%	52	36,4%
6	7	11,1%	4	5,0%	11	7,7%
7	5	7,9%	15	18,8%	20	14,0%
8	8	12,7%	4	5,0%	12	8,4%
9	6	9,5%	4	5,0%	10	7,0%
10	6	9,5%	3	3,8%	9	6,3%
11	6	9,5%	2	2,5%	8	5,6%
12	5	7,9%	0	0,0%	5	3,5%
Ερώτηση 5: Α5. Έχετε ακούσει ποτέ για τον Παναγιώτη Κουνάδη ή το αρχείο του;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΝΑΙ	20	31,7%	32	40,0%	52	36,4%
ΌΧΙ	43	68,3%	48	60,0%	91	63,6%

Ιωάννη Κοντίτση, «Η ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη : πολιτιστική αξία, επισκεψιμότητα και προοπτικές βελτίωσης»

Ερώτηση 6: Α6. Αν ναι, από πού το μάθατε;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
Σχολείο / δάσκαλος	35	55,6%	55	68,8%	90	62,9%
Διαδίκτυο	6	9,5%	9	11,3%	15	10,5%
Οικογένεια / φίλοι	7	11,1%	8	10,0%	15	10,5%
Άλλο:	15	23,8%	8	10,0%	23	16,1%
Ερώτηση 7: Α7. Πόσο σας ενδιαφέρει η άυλη πολιτιστική κληρονομιά και οι ιδιωτικές						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	39	61,9%	54	67,5%	93	65,0%
ΛΙΓΟ	12	19,0%	11	13,8%	23	16,1%
ΜΕΤΡΙΑ	4	6,3%	8	10,0%	12	8,4%
ΠΟΛΥ	3	4,8%	3	3,8%	6	4,2%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	5	7,9%	4	5,0%	9	6,3%
Ερώτηση 8: Β1. Προηγούμενη ενασχόληση με ρεμπέτικο						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	7	11,1%	4	5,0%	11	7,7%
ΛΙΓΟ	9	14,3%	6	7,5%	15	10,5%
ΜΕΤΡΙΑ	10	15,9%	9	11,3%	19	13,3%
ΠΟΛΥ	19	30,2%	36	45,0%	55	38,5%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	18	28,6%	25	31,3%	43	30,1%
Ερώτηση 9: Β2. Έχετε ασχοληθεί πρακτικά με το ρεμπέτικο;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
Ναι, εκτελεστικά	14	22,2%	20	25,0%	34	23,8%
Ναι, θεωρητικά,	16	25,4%	19	23,8%	35	24,5%
Και τα δύο	23	36,5%	26	32,5%	49	34,3%
Όχι	10	15,9%	15	18,8%	25	17,5%
Ερώτηση 10: Γ1. Γνωρίζετε τι είναι μια ιδιωτική μουσική συλλογή πριν από το Αρχείο Κουνάδη;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΝΑΙ	14	22,2%	39	48,8%	53	37,1%
ΟΧΙ	49	77,8%	41	51,3%	90	62,9%
Ερώτηση 11: Γ2. Πιστεύετε ότι οι ιδιωτικές συλλογές συμβάλλουν ουσιαστικά στη						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	4	6,3%	1	1,3%	5	3,5%
ΛΙΓΟ	6	9,5%	5	6,3%	11	7,7%
ΜΕΤΡΙΑ	9	14,3%	12	15,0%	21	14,7%
ΠΟΛΥ	30	47,6%	29	36,3%	59	41,3%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	14	22,2%	33	41,3%	47	32,9%

Ερώτηση 12: Γ3. Γνωρίζετε τους νόμους που αφορούν τα πνευματικά δικαιώματα των δημιουργών;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	11	17,5%	8	10,0%	19	13,3%
ΛΙΓΟ	16	25,4%	10	12,5%	26	18,2%
ΜΕΤΡΙΑ	20	31,7%	17	21,3%	37	25,9%
ΠΟΛΥ	11	17,5%	26	32,5%	37	25,9%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	5	7,9%	19	23,8%	24	16,8%
Ερώτηση 13: Δ1. Έχετε ξανακούσει τον όρο «άυλη πολιτιστική κληρονομιά»;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΝΑΙ	23	36,5%	30	37,5%	53	37,1%
ΟΧΙ	40	63,5%	50	62,5%	90	62,9%
Ερώτηση 14: Δ2 Σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι η ψηφιοποίηση βοηθά στη διάσωση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	1	1,6%	0	0,0%	1	0,7%
ΛΙΓΟ	7	11,1%	3	3,8%	10	7,0%
ΜΕΤΡΙΑ	11	17,5%	20	25,0%	31	21,7%
ΠΟΛΥ	29	46,0%	33	41,3%	62	43,4%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	15	23,8%	24	30,0%	39	27,3%
Ερώτηση 15: Δ3. Ποια από τα παρακάτω ψηφιακά τεκμήρια θεωρείτε πιο χρήσιμο για εσάς ως μαθητές μουσικού σχολείου						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
Ηχογραφήσεις 78 στροφών	29	46,0%	24	30,0%	53	37,1%
Παρτιτούρες	46	73,0%	64	80,0%	110	76,9%
Μουσικοί τραγουδιστές	36	57,1%	45	56,3%	81	56,6%
Προφορικές μαρτυρίες	9	14,3%	14	17,5%	23	16,1%
Μουσικά όργανα / Μηχανήματα αναπαραγωγής ήχου	16	25,4%	14	17,5%	30	21,0%
Άλλο	29	46,0%	13	16,3%	42	29,4%
Ερώτηση 16: Δ4. Πόσο εύχρηστα θεωρείτε τα ψηφιακά πολιτιστικά αρχεία γενικά;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	3	4,8%	0	0,0%	3	2,1%
ΛΙΓΟ	5	7,9%	2	2,5%	7	4,9%
ΜΕΤΡΙΑ	17	27,0%	20	25,0%	37	25,9%
ΠΟΛΥ	27	42,9%	41	51,3%	68	47,6%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	11	17,5%	17	21,3%	28	19,6%

Ερώτηση 17: Ε1. Έχετε επισκεφθεί ψηφιακό μουσικό αρχείο (γενικά);						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΝΑΙ	16	25,4%	31	38,8%	47	32,9%
ΌΧΙ	47	74,6%	49	61,3%	96	67,1%
Ερώτηση 18: Ε2. Αν ναι, πόσο συχνά επισκέπτεστε τέτοιου είδους ψηφιακά αρχεία;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	17	27,0%	22	27,5%	39	27,3%
ΛΙΓΟ	16	25,4%	22	27,5%	38	26,6%
ΜΕΤΡΙΑ	15	23,8%	12	15,0%	27	18,9%
ΠΟΛΥ	14	22,2%	20	25,0%	34	23,8%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	1	1,6%	4	5,0%	5	3,5%
Ερώτηση 19: Ε3. Για ποιον λόγο θα επισκεπτόσασταν ξανά το ψηφιοποιημένο Αρχείο Κουνάδη;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
Σχολική εργασία	15	23,8%	30	37,5%	45	31,5%
Προσωπικό ενδιαφέρον	25	39,7%	21	26,3%	46	32,2%
Μουσική μελέτη / εξάσκηση	12	19,0%	22	27,5%	34	23,8%
Ερευνητικούς λόγους	16	25,4%	13	16,3%	29	20,3%
Δεν θα το επισκεπτόμουν	4	6,3%	7	8,8%	11	7,7%
Ερώτηση 20: Ε4. Πόσο σημαντικό είναι για εσάς ένα ψηφιακό αρχείο να είναι εύχρηστο και φιλικό προς τον χρήστη;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	3	4,8%	3	3,8%	6	4,2%
ΛΙΓΟ	3	4,8%	1	1,3%	4	2,8%
ΜΕΤΡΙΑ	7	11,1%	10	12,5%	17	11,9%
ΠΟΛΥ	23	36,5%	34	42,5%	57	39,9%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	27	42,9%	32	40,0%	59	41,3%
Ερώτηση 21: Ζ1. Το ψηφιακό μουσείο μπορεί να αξιοποιηθεί στο μάθημα:						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
1. Οργάνου	19	30,2%	18	22,5%	37	25,9%
2. Μουσικών Συνόλων	48	76,2%	26	32,5%	74	51,7%
3. Ιστορίας Μουσικής	7	11,1%	49	61,3%	56	39,2%
4. Θεωρίας / Αρμονίας	4	6,3%	15	18,8%	19	13,3%
5. Δεν θεωρώ ότι αξιοποιείται	0	0,0%	4	5,0%	4	2,8%

Ερώτηση 22: ΣΤ1. Η πλατφόρμα είναι φιλική για τον χρήστη και συμβατή με σύγχρονες συσκευές;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	2	3,2%	1	1,3%	3	2,1%
ΛΙΓΟ	5	7,9%	1	1,3%	6	4,2%
ΜΕΤΡΙΑ	9	14,3%	12	15,0%	21	14,7%
ΠΟΛΥ	27	42,9%	47	58,8%	74	51,7%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	20	31,7%	19	23,8%	39	27,3%
Ερώτηση 23: ΣΤ2. Η δομή και η πλοήγηση του μουσείου είναι λειτουργική;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	2	3,2%	1	1,3%	3	2,1%
ΛΙΓΟ	4	6,3%	5	6,3%	9	6,3%
ΜΕΤΡΙΑ	11	17,5%	14	17,5%	25	17,5%
ΠΟΛΥ	22	34,9%	41	51,3%	63	44,1%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	24	38,1%	19	23,8%	43	30,1%
Ερώτηση 24: ΣΤ3. Πόσο ικανοποιητική θεωρείτε την ποιότητα των ψηφιοποιημένων δίσκων 78 στροφών για ακαδημαϊκή μελέτη;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	2	3,2%	1	1,3%	3	2,1%
ΛΙΓΟ	7	11,1%	1	1,3%	8	5,6%
ΜΕΤΡΙΑ	14	22,2%	19	23,8%	33	23,1%
ΠΟΛΥ	20	31,7%	47	58,8%	67	46,9%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	20	31,7%	12	15,0%	32	22,4%
Ερώτηση 25: ΣΤ4. Οι θεματικές συλλογές είναι λειτουργικές;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	2	3,2%	0	0,0%	2	1,4%
ΛΙΓΟ	5	7,9%	0	0,0%	5	3,5%
ΜΕΤΡΙΑ	10	15,9%	12	15,0%	22	15,4%
ΠΟΛΥ	38	60,3%	44	55,0%	82	57,3%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	8	12,7%	24	30,0%	32	22,4%
Ερώτηση 26: ΣΤ5. Η αναζήτηση ανά δεκαετία, τοποθεσία ή είδος είναι κατανοητή και χρήσιμη;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	3	4,8%	1	1,3%	4	2,8%
ΛΙΓΟ	3	4,8%	1	1,3%	4	2,8%
ΜΕΤΡΙΑ	10	15,9%	14	17,5%	24	16,8%
ΠΟΛΥ	19	30,2%	43	53,8%	62	43,4%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	28	44,4%	21	26,3%	49	34,3%

Ερώτηση 27: ΣΤ6. Οι ψηφιακές ιστορίες (digital stories) βοηθούν στην κατανόηση των θεμάτων που παρουσιάζουν;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	3	4,8%	3	3,8%	6	4,2%
ΛΙΓΟ	4	6,3%	3	3,8%	7	4,9%
ΜΕΤΡΙΑ	14	22,2%	13	16,3%	27	18,9%
ΠΟΛΥ	30	47,6%	39	48,8%	69	48,3%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	12	19,0%	22	27,5%	34	23,8%
Ερώτηση 28: ΣΤ7. Τα παιχνίδια βοηθούν στην κατανόηση των ειδών της ελληνικής δισκογραφίας και του ρεμπέτικου;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	2	3,2%	1	1,3%	3	2,1%
ΛΙΓΟ	6	9,5%	2	2,5%	8	5,6%
ΜΕΤΡΙΑ	12	19,0%	10	12,5%	22	15,4%
ΠΟΛΥ	27	42,9%	41	51,3%	68	47,6%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	16	25,4%	26	32,5%	42	29,4%
Ερώτηση 29: ΣΤ8. Τα μαθήματα της εκπαιδευτικής πύλης και το διαδραστικό υλικό βο						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	4	6,3%	2	2,5%	6	4,2%
ΛΙΓΟ	3	4,8%	2	2,5%	5	3,5%
ΜΕΤΡΙΑ	14	22,2%	9	11,3%	23	16,1%
ΠΟΛΥ	30	47,6%	41	51,3%	71	49,7%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	12	19,0%	26	32,5%	38	26,6%
Ερώτηση 30: ΣΤ9. Το ηχητικό (δίσκοι 78στροφών, συνεντεύξεις-αφηγήσεις κ.ά.), έντυπο, οπτικό και οπτικοακουστικό καθώς και η έκθεση μηχανημάτων εγγραφής						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	1	1,6%	1	1,3%	2	1,4%
ΛΙΓΟ	6	9,5%	5	6,3%	11	7,7%
ΜΕΤΡΙΑ	8	12,7%	13	16,3%	21	14,7%
ΠΟΛΥ	29	46,0%	37	46,3%	66	46,2%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	19	30,2%	24	30,0%	43	30,1%
Ερώτηση 31: Ζ1. Τι θα σας ενθάρρυνε να επισκέπτεστε συχνότερα ένα ψηφιακό μουσικό αρχείο;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
Εκπαιδευτικό υλικό για μαθητές	10	15,9%	42	52,5%	52	36,4%
Διαδραστικές εφαρμογές	21	33,3%	14	17,5%	35	24,5%
Βίντεο και ηχητικά παραδείγματα	9	14,3%	30	37,5%	39	27,3%
Σύνδεση με τα κοινωνικά δίκτυα	16	25,4%	12	15,0%	28	19,6%
Άλλο:	7	11,1%	4	5,0%	11	7,7%

Ιωάννη Κοντίτση, «Η ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη : πολιτιστική αξία, επισκεψιμότητα και προοπτικές βελτίωσης»

Ερώτηση 32: Z2. Θεωρείτε ότι το Εικονικό Μουσείο Κουνάδη θα μπορούσε να αξιοποιηθεί στο μάθημα μουσικής;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΝΑΙ	50	79,4%	47	58,8%	97	67,8%
ΌΧΙ	1	1,6%	5	6,3%	6	4,2%
ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ	12	19,0%	28	35,0%	40	28,0%
Ερώτηση 33: Z3. Θεωρείτε ότι η ψηφιοποίηση διασφαλίζει τη βιωσιμότητα της μνήμης της ελληνικής δισκογραφίας 78 στροφών;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	1	1,6%	0	0,0%	1	0,7%
ΛΙΓΟ	2	3,2%	2	2,5%	4	2,8%
ΜΕΤΡΙΑ	8	12,7%	17	21,3%	25	17,5%
ΠΟΛΥ	31	49,2%	43	53,8%	74	51,7%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	21	33,3%	18	22,5%	39	27,3%
Ερώτηση 34: Z7. Το υλικό από το Εικονικό Μουσείο Κουνάδη μπορεί να ενταχθεί πιο ουσιαστικά στο πρόγραμμα του Μουσικού Λυκείου;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	2	3,2%	3	3,8%	5	3,5%
ΛΙΓΟ	6	9,5%	4	5,0%	10	7,0%
ΜΕΤΡΙΑ	14	22,2%	19	23,8%	33	23,1%
ΠΟΛΥ	31	49,2%	32	40,0%	63	44,1%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	10	15,9%	22	27,5%	32	22,4%
Ερώτηση 35: Z9. Θεωρείτε ότι η ψηφιοποίηση διασφαλίζει τη βιωσιμότητα της μνήμης του Ελληνικού τραγουδιού;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΚΑΘΟΛΟΥ	4	6,3%	0	0,0%	4	2,8%
ΛΙΓΟ	8	12,7%	1	1,3%	9	6,3%
ΜΕΤΡΙΑ	16	25,4%	7	8,8%	23	16,1%
ΠΟΛΥ	23	36,5%	51	63,8%	74	51,7%
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	12	19,0%	21	26,3%	33	23,1%
Ερώτηση 36: Z10. Θα σας ενδιέφερε να συμμετάσχετε σε δραστηριότητες ή εκπαιδευτικά προγράμματα που βασίζονται σε ψηφιακά Μουσεία;						
Κατηγορία	Παλλήνη (ν)	Παλλήνη (%)	Ίλιον (ν)	Ίλιον (%)	Σύνολο (ν)	Σύνολο (%)
ΝΑΙ	19	30,2%	34	42,5%	53	37,1%
ΌΧΙ	8	12,7%	7	8,8%	15	10,5%
ΙΣΩΣ	36	57,1%	39	48,8%	75	52,4%

8.4 Ανάλυση των αποτελεσμάτων της άποψης των μαθητών του Πειραματικού Μουσικού Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Λυκείου Ιλίου

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται και ερμηνεύονται τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στους μαθητές του Πειραματικού Μουσικού Γυμνασίου–Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Σχολείου Ιλίου (Mason,2002, σ.27-70). Η ανάλυση επικεντρώνεται στις γνώσεις, τις στάσεις και τις αντιλήψεις των μαθητών σχετικά με το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη, καθώς και στις δυνατότητες αξιοποίησής του στην εκπαιδευτική διαδικασία. Με μικρές μόνο αποκλίσεις, οι απαντήσεις των μαθητών των δύο σχολείων παρουσίασαν ιδιαίτερα υψηλό βαθμό ομοιότητας. Για τον λόγο αυτό, τα αποτελέσματα παρουσιάζονται συγκεντρωτικά.

8.4.1 Στοιχεία της έρευνας

Συμμετείχαν συνολικά 143 μαθητές Λυκείου από τους οποίους οι 63 από το Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο Λύκειο Παλλήνης και οι 80 από το Μουσικό Σχολείο Ιλίου. Στην Α Λυκείου ήταν το 34,3%, στη Β' Λυκείου το 48,3% και στη Γ' Λυκείου το 17,5%. (ερώτημα Α2), Η μικρότερη συμμετοχή των μαθητών της Γ' Λυκείου πιθανόν οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας αρκετοί αξιοποιούσαν τις επιτρεπόμενες απουσίες τους για την προετοιμασία ενόψει των πανελλαδικών εξετάσεων.

Στο δείγμα της έρευνας τα κορίτσια αποτελούσαν το 59,4% και τα αγόρια το 40,6% (ερώτημα Α1).

Ως προς το μουσικό όργανο επιλογής (ερώτημα Α3), μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών φοιτά στο πιάνο (21,7%), ακολουθούμενο από την κιθάρα (9,1%), τη φωνητική (7,7%), το φλάουτο (7,0%), την τρομπέτα (4,5%) και το βιολί (3,5%). Ο πλουραλισμός της επιλογής μουσικών οργάνων στα μουσικά σχολεία, οφείλεται στην ύπαρξη συμφωνικών ορχηστρών, και άλλων παραδοσιακών και ευρωπαϊκών συνόλων.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό (47,6%) έχει ξεκινήσει τις μουσικές του σπουδές από τις πρώτες τάξεις του δημοτικού, ενώ οι υπόλοιποι (52,4%) ξεκίνησαν τη συστηματική ενασχόλησή τους με τη μουσική λίγο πριν ή αμέσως μετά την εισαγωγή τους στο Μουσικό Σχολείο. (ερώτημα Α4).

8.4.2 Προϋπάρχουσα γνώση των μαθητών για το Αρχείο Κουνάδη

Εικ. 29 Ο Λεονάρδος Κουνάδης στην παρουσίαση του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη στους μαθητές του Πειραματικού Μουσικού Λυκείου Παλλήνης

Το 63,6% των μαθητών (ερώτημα Α5), δεν γνώριζε τον Παναγιώτη Κουνάδη ή το αρχείο του πριν από την έρευνα, ενώ το 62,9% (ερώτημα Α6), όσων γνώριζαν το αρχείο το έμαθαν μέσω του σχολείου (κυρίως εξαιτίας της έρευνας) ή εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι, παρά τη σημαντική επιστημονική και πολιτιστική αξία του Αρχείου Κουνάδη, η αναγνωρισιμότητά του στους μαθητές των Μουσικών Σχολείων παραμένει περιορισμένη. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει ότι τα εικονικά μουσεία, ακόμη και όταν διαθέτουν πλούσιο και τεκμηριωμένο περιεχόμενο, δεν γίνονται αυτόματα γνωστά στο μαθητικό κοινό, αλλά απαιτούν οργανωμένες εκπαιδευτικές δράσεις και ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τη διεθνή βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία τα ψηφιακά μουσεία και τα πολιτιστικά αποθετήρια δεν αρκεί να είναι διαθέσιμα διαδικτυακά, αλλά απαιτούν εκπαιδευτικές δράσεις, συνεργασίες με σχολεία και ενεργητικές πρακτικές διάχυσης ώστε να προσεγγίσουν αποτελεσματικά το μαθητικό κοινό (ICOM, 2022, Hooper-Greenhill, 1999 και UNESCO, 2023). Το αποτέλεσμα επίσης, αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο της σχολικής εκπαίδευσης ως διαμεσολαβητή μεταξύ εικονικών μουσείων και μαθητών, επιβεβαιώνοντας ότι η εκπαιδευτική αξιοποίηση των ψηφιακών μουσείων ενισχύει σημαντικά την αναγνωρισιμότητα και τη χρήση τους.

8.4.3 Αξιολόγηση του Αρχείου Κουνάδη

α. Πρόθεση αξιοποίησης

Από τις απαντήσεις προκύπτει ότι το Εικονικό Μουσείο δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως χώρος περιστασιακής περιήγησης, αλλά ως εργαλείο μάθησης. Οι περισσότεροι δήλωσαν ότι θα το επισκέπτονταν ξανά είτε για σχολικές εργασίες είτε

από προσωπικό ενδιαφέρον ή για μουσική μελέτη, γεγονός που υποδηλώνει υψηλό βαθμό αποδοχής και πρόθεση περαιτέρω αξιοποίησης της πλατφόρμας.

Το 31,5% των μαθητών (ερώτημα Ε3), θα επισκεπτόταν ξανά το Αρχείο Κουνάδη για σχολική εργασία, το 32,2% από προσωπικό ενδιαφέρον, το 23,8% για μουσική μελέτη και εξάσκηση και το 20,3% για ερευνητικούς λόγους. Ένα 7,7% δεν επιθυμεί να το επισκεφθεί ξανά. Το 93,1% (ερώτημα Ε4), θεωρεί το αρχείο φιλικό και εύχρηστο για τον χρήστη. Οι μαθητές θέλουν να αξιοποιήσουν το Αρχείο στο μάθημα των μουσικών συνόλων σε ποσοστό 51,7% (ερώτημα Ζ1), στην ιστορία μουσικής (39,2%) και στο μάθημα του μουσικού οργάνου (25,9%).

β. Πρόθεση λειτουργικότητας

Το 93,7% των μαθητών (ερώτημα ΣΤ1), θεωρεί ότι η πλατφόρμα είναι φιλική για τον χρήστη και το 91,7% ότι η δομή και η πλοήγηση του μουσείου είναι λειτουργική.

Τα ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά θετικών απαντήσεων καταδεικνύουν ότι αξιολογούν θετικά τόσο τη λειτουργικότητα όσο και τη δομή του Εικονικού Μουσείου. Η ευχρηστία της πλατφόρμας φαίνεται να αποτελεί βασικό παράγοντα για την αποδοχή της από τους χρήστες, στοιχείο που συμφωνεί με τη διεθνή βιβλιογραφία για τα ψηφιακά μουσεία και την εμπειρία χρήστη.

γ. Ποιότητα ψηφιοποίησης

Σε σχέση με την ψηφιοποίηση των δίσκων, παρότι κατά την παρουσίαση εξηγήθηκαν οι τεχνικοί περιορισμοί των ιστορικών ηχογραφήσεων, χωρίς ψηφιακά μηχανήματα μοντάζ κλπ, το 92,4% των μαθητών (ερώτημα ΣΤ3), θεωρεί ικανοποιητική την ποιότητα των ψηφιοποιημένων δίσκων γραμμοφώνου. Παρά το υψηλό ποσοστό θετικών απαντήσεων, αρκετοί επισήμαναν την επιθυμία τους για ακόμη καλύτερη ποιότητα ήχου. Το εύρημα αυτό ερμηνεύεται και από τη συνέντευξη του Νίκου Διονυσόπουλου. Η παρατήρηση αυτή καταδεικνύει ότι οι μαθητές, λόγω της μουσικής τους εκπαίδευσης, αξιολόγησαν το ηχητικό υλικό με ιδιαίτερα αυστηρά αισθητικά και τεχνικά κριτήρια.

δ. Εκπαιδευτική αξιοποίηση

Το 95,1% των μαθητών (ερώτημα ΣΤ4), θεωρεί τις θεματικές συλλογές λειτουργικές, το 94,5% (ερώτημα ΣΤ5), ότι η αναζήτηση ανά δεκαετία είναι κατανοητή και χρήσιμη, το 91% (ερώτημα ΣΤ6), πιστεύει ότι οι ψηφιακές ιστορίες βοηθούν στην κατανόηση των θεμάτων που παρουσιάζουν, το 92,4% (ερώτημα ΣΤ7),

θεωρεί ότι τα παιχνίδια συμβάλλουν στην κατανόηση των ειδών της ελληνικής δισκογραφίας και του ρεμπέτικου. Επίσης το 92,4% (ερώτημα ΣΤ8), θεωρεί ενδιαφέροντα τα μαθήματα της εκπαιδευτικής πύλης που συνδιάζουν την Ελληνική ιστορία με την μουσική της εποχής ενώ το 91% (ερώτημα ΣΤ9), θεωρεί ότι όλο το ηχητικό υλικό, τα μηχανήματα εγγραφής και αναπαραγωγής ήχου και τα μουσικά όργανα συμβάλλουν στην κατανόηση της ελληνικής μουσικής και της δισκογραφίας των 78 στροφών. Τέλος το 67,8% (ερώτημα Ζ2), θεωρεί ότι το Εικονικό Μουσείο Κουνάδη θα μπορούσε να αξιοποιηθεί στο μάθημα μουσικής.

Το 89,6% (ερώτημα Ζ7), θεωρεί ότι το Εικονικό Μουσείο Κουνάδη μπορεί να ενταχθεί πιο ουσιαστικά στο πρόγραμμα του Μουσικού Λυκείου ενώ με σχεδόν ίδιο ποσοστό το 89,5% θα ενδιαφερόταν να συμμετάσχει σε δραστηριότητες ή εκπαιδευτικά προγράμματα που βασίζονται σε ψηφιακά μουσεία (ερώτημα Ζ10).

Συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι οι μαθητές των δύο Μουσικών Σχολείων αντιλαμβάνονται το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη όχι μόνο ως χώρο διατήρησης της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και ως σύγχρονο εκπαιδευτικό εργαλείο, το οποίο μπορεί να ενταχθεί ουσιαστικά στη διδασκαλία της μουσικής, της ιστορίας και του πολιτισμού. Η ιδιαίτερα υψηλή αποδοχή της εκπαιδευτικής του αξιοποίησης ενισχύει τον βασικό άξονα της παρούσας έρευνας, σύμφωνα με τον οποίο τα ψηφιακά μουσεία μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στη μάθηση και στη βιωματική προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

8.4.4 Η σχέση των μαθητών με το ρεμπέτικο

Το 68,6% των μαθητών έχει ασχοληθεί πολύ και πάρα πολύ με το ρεμπέτικο, ενώ μόνο το 7,7% δεν το γνωρίζει καθόλου (ερώτημα Β1). Το 82,5% (ερώτημα Β2), έχει ασχοληθεί εκτελεστικά και θεωρητικά με το ρεμπέτικο. Το υψηλό ποσοστό εξοικείωσης των μαθητών με το ρεμπέτικο εξηγείται από τη φύση του δείγματος. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μαθητές δύο Μουσικών Σχολείων, οι οποίοι διδάσκονται θεωρητικά και πρακτικά στοιχεία της ελληνικής μουσικής παράδοσης. Η διαπίστωση αυτή συνδέεται άμεσα με τη μεθοδολογία της έρευνας και δεν μπορεί να γενικευθεί στον συνολικό μαθητικό πληθυσμό. Παράλληλα, ενισχύει την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων, καθώς οι μαθητές διέθεταν το απαραίτητο γνωστικό υπόβαθρο για να αξιολογήσουν το περιεχόμενο του Εικονικού Μουσείου.

8.4.5 Η αξία των ιδιωτικών συλλογών

Το 88,9% των μαθητών (ερώτημα Γ2), πιστεύει ότι οι ιδιωτικές συλλογές συμβάλλουν ουσιαστικά στη διατήρηση της μουσικής μας παράδοσης, ενώ μόλις το 37,1% (ερώτημα Γ1), γνώριζε τι είναι μια ιδιωτική συλλογή πριν το Αρχείο Κουνάδη. Η ανάλυση ανέδειξε ότι αναγνωρίζουν τον σημαντικό ρόλο των ιδιωτικών συλλογών στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το εύρημα αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας που εξελίχθηκε σε οργανωμένο ψηφιακό πολιτιστικό αποθετήριο. Το εκπαιδευτικό αποτέλεσμα που προκύπτει είναι επίσης σημαντικό. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι η γνωριμία των μαθητών με το Αρχείο Κουνάδη συνέβαλε στην κατανόηση της σημασίας των ιδιωτικών συλλογών για τη διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

8.4.6 Ψηφιοποίηση

Το 92,4% (ερώτημα Δ2), θεωρεί ότι η ψηφιοποίηση συμβάλλει “πολύ” στη διάσωση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Η σχεδόν καθολική αποδοχή της ψηφιοποίησης συμφωνεί τη διεθνή βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία οι ψηφιακές τεχνολογίες αποτελούν βασικό εργαλείο διατήρησης, τεκμηρίωσης και διάδοσης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (UNESCO, 2023). Το εύρημα αυτό ενισχύει το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας, σύμφωνα με το οποίο τα ψηφιακά μουσεία δεν λειτουργούν απλώς ως αποθετήρια τεκμηρίων αλλά ως δυναμικά περιβάλλοντα μάθησης (Οικονόμου, 2003, σ.83-92). Το 96,5% των μαθητών (ερώτημα Ζ3), θεωρεί ότι η ψηφιοποίηση διασφαλίζει τη βιωσιμότητα της μνήμης της ελληνικής δισκογραφίας 78 στροφών. Οι απαντήσεις τους παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς επιβεβαιώνεται ότι ακόμη και οι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αντιλαμβάνονται τον καθοριστικό ρόλο των ψηφιακών τεχνολογιών στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

8.4.7 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Το 62,9% (ερώτημα Δ1), δεν έχει ξανακούσει για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά ενώ το 65% (ερώτημα Α7), δεν ενδιαφέρεται για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά και τις ιδιωτικές συλλογές. Παρουσιάζεται μία ενδιαφέρουσα αντίφαση. Αν και οι μαθητές φοιτούν σε Μουσικά Σχολεία και ασχολούνται ενεργά με μουσικά είδη που αποτελούν στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, οι περισσότεροι

δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν τον σχετικό όρο ή δεν ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για το αντικείμενο. Το εύρημα αυτό δείχνει ότι η βιωματική επαφή με τη μουσική δεν συνεπάγεται απαραίτητα και θεωρητική εξοικείωση με τις έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει την ανάγκη ενίσχυσης της διδασκαλίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στο πρόγραμμα σπουδών των Μουσικών Σχολείων.

8.4.8 Εκπαιδευτική αξιοποίηση

Το 76,9% των μαθητών (ερώτημα Δ3), θεωρεί τις παρτιτούρες ως το πιο χρήσιμο ψηφιακό τεκμήριο για μαθητές μουσικού σχολείου. Το εύρημα αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς οι μαθητές των Μουσικών Σχολείων είναι εξοικειωμένοι με την ευρωπαϊκή και τη βυζαντινή μουσική σημειογραφία. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη διαθέτει σημαντικές προϋποθέσεις αξιοποίησης στη μουσική εκπαίδευση. Η ύπαρξη ψηφιοποιημένων παρτιτούρων, ηχογραφήσεων, φωτογραφιών, εικονικής περιήγησης, διαδραστικών παιχνιδιών και εκπαιδευτικών σεναρίων δημιουργεί ένα πολυτροπικό περιβάλλον μάθησης που ανταποκρίνεται στις αρχές της σύγχρονης μουσειοπαιδαγωγικής.

8.4.9 Ψηφιακά τεκμήρια

Ενδιαφέρουσες είναι και οι απαντήσεις που αφορούν τα ψηφιακά τεκμήρια (ερώτημα Δ3), που θεωρούν χρήσιμα οι μαθητές των δύο Μουσικών Σχολείων. Στην πρώτη θέση με 76,9% είναι οι παρτιτούρες (για να διαβάσουν), ακολουθούν με 56,6% οι μουσικοί και οι τραγουδιστές (η ιστορία), με 37,1% οι ηχογραφήσεις (το άκουσμα), Ακολουθούν τα μουσικά όργανα, τα μηχανήματα αναπαραγωγής ήχου, οι προφορικές μαρτυρίες και, σε μικρότερα ποσοστά, τα υπόλοιπα τεκμήρια του Αρχείου. Το 93,1% (ερώτημα Δ4), θεωρεί εύχρηστα τα ψηφιακά πολιτιστικά αρχεία, ενώ το 67,1% (ερώτημα Ε1), δεν έχει επισκεφθεί ψηφιακό αρχείο. Το 46,2% αναφέρει ότι από λίγο έως πολύ συχνά επισκέπτεται ψηφιακό αρχείο. Παρατηρείται μία φαινομενική αντίφαση μεταξύ των απαντήσεων, η οποία πιθανόν οφείλεται στην ταχεία συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ή στη διαφορετική αντίληψη των μαθητών ως προς την έννοια του “ψηφιακού αρχείου”.

Ως στοιχεία που θα τους ενθάρρυναν να επισκέπτονται συχνότερα ένα ψηφιακό μουσικό αρχείο, οι μαθητές ανέφεραν κυρίως το εκπαιδευτικό υλικό (36,4%), τα

ηχητικά παραδείγματα και τα βίντεο (27,3%), τις διαδραστικές εφαρμογές (24,5%) και τη σύνδεση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ερώτημα Z1).

Η προτίμηση των μαθητών στις παρτιτούρες, στους δημιουργούς και στις ηχογραφήσεις δείχνει ότι αντιλήφθηκαν το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη πρωτίστως ως εργαλείο μελέτης και μάθησης.

8.4.10 Γενικά συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη μπορεί να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό εργαλείο μουσικής εκπαίδευσης και πολιτιστικής ευαισθητοποίησης των μαθητών των Μουσικών Σχολείων. Η συνολική αξιολόγηση της πλατφόρμας ήταν ιδιαίτερα θετική, καθώς οι μαθητές αναγνώρισαν τη χρηστικότητα της δομής της, την ευκολία πλοήγησης, την αξία των θεματικών συλλογών, των ψηφιακών ιστοριών, των εκπαιδευτικών εφαρμογών και του πλούσιου τεκμηριωμένου αρχειακού υλικού.

Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα της έρευνας είναι η σχεδόν καθολική αποδοχή της ψηφιοποίησης ως μέσου διατήρησης και διάδοσης της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Η συντριπτική πλειονότητα των μαθητών αναγνώρισε ότι η ψηφιοποίηση συμβάλλει ουσιαστικά τόσο στη διάσωση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης της ελληνικής δισκογραφίας των 78 στροφών. Το συμπέρασμα αυτό συμφωνεί με τη σύγχρονη βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία τα εικονικά μουσεία αποτελούν βασικό εργαλείο προστασίας, τεκμηρίωσης και διάχυσης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι μαθητές αντιμετώπισαν το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη όχι ως μία απλή ιστοσελίδα προβολής πληροφοριών, αλλά ως εκπαιδευτικό εργαλείο. Οι περισσότεροι δήλωσαν ότι θα αξιοποιούσαν το αρχείο σε σχολικές εργασίες, στη μελέτη του μουσικού τους οργάνου, στην Ιστορία της Μουσικής και στα μουσικά σύνολα, ενώ εξέφρασαν έντονο ενδιαφέρον για τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα που βασίζονται σε ψηφιακά μουσεία. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει τις δυνατότητες ένταξης του Εικονικού Αρχείου Κουνάδη στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Παράλληλα, η έρευνα ανέδειξε ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον αποτέλεσμα. Παρότι οι περισσότεροι μαθητές ασχολούνται ενεργά με το ρεμπέτικο τραγούδι και διαθέτουν σημαντικό επίπεδο μουσικών γνώσεων, η πλειονότητά τους δήλωσε ότι δεν γνώριζε

την έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ούτε τον ρόλο των ιδιωτικών συλλογών πριν από τη γνωριμία τους με το Αρχείο Κουνάδη. Το εύρημα αυτό δείχνει ότι η βιωματική επαφή με τη μουσική δεν συνοδεύεται απαραίτητα από θεωρητική κατανόηση βασικών εννοιών της πολιτιστικής διαχείρισης και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει την ανάγκη ενίσχυσης της σχετικής θεματολογίας στα προγράμματα σπουδών των Μουσικών Σχολείων.

Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης το γεγονός ότι οι μαθητές αξιολόγησαν ως περισσότερο χρήσιμα τα τεκμήρια που μπορούν να αξιοποιηθούν άμεσα στη μαθησιακή διαδικασία, όπως οι παρτιτούρες, οι ιστορικές ηχογραφήσεις και οι πληροφορίες για τους δημιουργούς και τους ερμηνευτές. Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι το ψηφιακό μουσείο αντιμετωπίζεται από τους μαθητές ως εργαλείο μελέτης, έρευνας και μουσικής μάθησης και όχι αποκλειστικά ως χώρος ψυχαγωγίας.

Συνοψίζοντας, η έρευνα επιβεβαιώνει την αρχική υπόθεση εργασίας εργασίας ότι ένα οργανωμένο ψηφιακό μουσείο μπορεί να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό εργαλείο μουσικής εκπαίδευσης, ιστορικής γνώσης και πολιτιστικής ευαισθητοποίησης των μαθητών των Μουσικών Σχολείων. Παράλληλα, αναδεικνύουν ότι η ενίσχυση της εκπαιδευτικής αξιοποίησης, η ανάπτυξη νέων διαδραστικών εφαρμογών και η ευρύτερη ενσωμάτωση του Εικονικού Αρχείου Κουνάδη στη σχολική εκπαίδευση μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά τόσο στη διάδοση της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και στην ανάπτυξη της ιστορικής και πολιτιστικής συνείδησης των νέων.

Κεφάλαιο 9ο

Προτάσεις βελτίωσης και μελλοντικές προοπτικές

9.1 Εισαγωγή

Οι προτάσεις που ακολουθούν προκύπτουν από την ανάλυση της δομής και της λειτουργίας του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στους μαθητές των Μουσικών Σχολείων, τον παιδαγωγικό ρόλο των μουσείων και τις σύγχρονες τάσεις ανάπτυξης των εικονικών μουσείων.

Ο ορισμός του μουσείου, όπως διατυπώνεται από την Ένωση Μουσείων της Μεγάλης Βρετανίας (Γκαζή,2003,σ.4), περιγράφει ένα ίδρυμα που συλλέγει, προστατεύει τεκμηριώνει και καθιστά προσιτή την πολιτιστική κληρονομιά προς όφελος της κοινωνίας. Η εξέλιξη του Αρχείου Κουνάδη ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό στις αρχές αυτές παρότι δεν δημιουργήθηκε αρχικά στο πλαίσιο ενός οργανωμένου δημόσιου φορέα αλλά εξελίχθηκε σταδιακά μέσα από τη μακρόχρονη συλλεκτική, ερευνητική και εκδοτική δραστηριότητα του Παναγιώτη Κουνάδη. Όπως έχει χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος, *“Το αρχείο είναι τα τσιγάρα που δεν κάπνισα, οι καφέδες που δεν ήπια”*⁹⁰.

Σήμερα, το Αρχείο Κουνάδη διαφυλάσσει, τεκμηριώνει και καθιστά προσβάσιμη την ελληνική μουσική πολιτιστική κληρονομιά, συμβάλλοντας στη γνωριμία των νεότερων γενεών με την ιστορία του ελληνικού τραγουδιού και, ευρύτερα, με τη διαμόρφωση της νεοελληνικής ταυτότητας..

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας έδειξε ότι οι μαθητές ανταποκρίθηκαν ιδιαίτερα θετικά στο Εικονικό Μουσείο. Παρότι γνώρισαν μόνο μέρος της συνολικής συλλογής, αξιολόγησαν θετικά το περιεχόμενο και τις δυνατότητές του και πρότειναν την αξιοποίησή του στη διδασκαλία των μαθημάτων του Μουσικού Σχολείου, ενώ δήλωσαν ότι θα το χρησιμοποιούσαν και στο μέλλον για προσωπική μελέτη και σχολικές εργασίες. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι το Αρχείο Κουνάδη εκπληρώνει τον βασικό σκοπό ενός σύγχρονου μουσείου: τη διατήρηση, την τεκμηρίωση και τη διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς προς όφελος της κοινωνίας και των νεότερων γενεών.

⁹⁰ <https://www.documentonews.gr/article/panagiwths-koynadhs-to-arxeio-einai-ta-tsigara-poy-den-kapnisa-oi-kafedes-poy-den-hpia/>

9.2 Αναβάθμιση της ψηφιακής πλατφόρμας

Το Εικονικό Μουσείο δημιουργήθηκε το 2020 και σχεδιάστηκε με βάση τις τεχνολογικές δυνατότητες της εποχής. Η ταχεία εξέλιξη των ψηφιακών τεχνολογιών, και ιδιαίτερα η ευρεία διάδοση εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης μετά το 2024, δημιουργεί νέες δυνατότητες για την περαιτέρω αναβάθμιση της λειτουργίας του. Όπως επισημαίνει και ο Νίκος Διονυσόπουλος (βλ. συνέντευξη), κατά την ψηφιοποίηση των δίσκων διατηρήθηκαν αρχεία υψηλής ποιότητας, ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν μελλοντικά από νεότερες τεχνολογίες αποκατάστασης ήχου. Με βάση τα παραπάνω προτείνονται οι ακόλουθες παρεμβάσεις:

9.2.1 Ανασχεδιασμός της διεπαφής (interface) με έμφαση στις κινητές συσκευές (mobile-first)

Δεδομένου ότι η πλειονότητα των χρηστών πραγματοποιεί πλέον αναζητήσεις μέσω κινητών συσκευών, κρίνεται σκόπιμη η αναβάθμιση της διεπαφής του Εικονικού Μουσείου με σχεδιασμό προσανατολισμένο πρωτίστως στις φορητές συσκευές (mobile-first). Ένα απλούστερο περιβάλλον πλοήγησης, μεγαλύτερη ευκρίνεια των πληροφοριών και ταχύτερη πρόσβαση στις συλλογές θα μπορούσαν να βελτιώσουν σημαντικά την εμπειρία του χρήστη και να αυξήσουν την επισκεψιμότητα του μουσείου, ιδιαίτερα από νεότερες ηλικιακές ομάδες.

9.2.2 Αξιοποίηση εφαρμογών Τεχνητής Νοημοσύνης

Η αξιοποίηση εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης θα μπορούσε να ενισχύσει σημαντικά τις δυνατότητες του Εικονικού Μουσείου. Ενδεικτικά, η τεχνητή νοημοσύνη μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας των ιστορικών ηχογραφήσεων, στην αυτόματη παραγωγή μεταδεδομένων, στη δημιουργία προσωποποιημένων προτάσεων περιήγησης, καθώς και στην ανάπτυξη ψηφιακού βοηθού που θα απαντά σε ερωτήματα των επισκεπτών σχετικά με τις συλλογές και την ιστορία της ελληνικής δισκογραφίας.

9.2.3 Βελτίωση της αναζήτησης

Η περαιτέρω ανάπτυξη των μηχανισμών αναζήτησης θα διευκόλυνε την αξιοποίηση του αρχειακού υλικού τόσο από ερευνητές όσο και από εκπαιδευτικούς και μαθητές. Η δυνατότητα συνδυαστικών αναζητήσεων, με πολλαπλά κριτήρια, όπως δημιουργός, ερμηνευτής, τόπος ηχογράφησης, χρονολογία, μουσικό είδος ή θεματική ενότητα, θα καθιστούσε την πρόσβαση στις συλλογές περισσότερο

αποτελεσματική και θα ενίσχυε τον ερευνητικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα του μουσείου.

9.2.4 Ανάπτυξη νέων εκπαιδευτικών σεναρίων

Η έρευνα έδειξε ότι οι μαθητές ανταποκρίνονται ιδιαίτερα θετικά στα παιχνίδια, στις ψηφιακές ιστορίες και στα εκπαιδευτικά σενάρια. Η ανάπτυξη πρόσθετων εκπαιδευτικών σεναρίων και διαδραστικών δραστηριοτήτων, προσαρμοσμένων στις ανάγκες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, θα μπορούσε να ενισχύσει ακόμη περισσότερο την εκπαιδευτική αξιοποίηση του Εικονικού Μουσείου.

9.3 Εκπαιδευτική αξιοποίηση

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας αναδεικνύουν σημαντικές δυνατότητες περαιτέρω εκπαιδευτικής αξιοποίησης του Εικονικού Μουσείου. Για τον λόγο αυτό προτείνεται η ανάπτυξη νέων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και σεναρίων, παιχνιδιών και οργανωμένων συνεργασιών με σχολικές μονάδες. Συγκεκριμένα, το 89,6% των μαθητών θεωρεί ότι το Εικονικό Μουσείο μπορεί να ενταχθεί ουσιαστικότερα στο πρόγραμμα σπουδών των Μουσικών Σχολείων, ενώ το 89,5% δηλώνει ότι θα ενδιαφερόταν να συμμετάσχει σε εκπαιδευτικές δράσεις που βασίζονται σε ψηφιακά μουσεία.

Επιπλέον, το 92,4% αξιολόγησε θετικά τα διαδραστικά παιχνίδια και το εκπαιδευτικό υλικό της πλατφόρμας. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι η ανάπτυξη περισσότερων εκπαιδευτικών σεναρίων, νέων παιχνιδιών και οργανωμένων συνεργασιών με σχολεία θα μπορούσε να ενισχύσει σημαντικά την εκπαιδευτική αξιοποίηση του Αρχείου, συμβάλλοντας στη βιωματική μάθηση, στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών και στη διασύνδεση της μουσικής με την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά.

9.4 Ενίσχυση της επιστημονικής διάστασης

Η περαιτέρω ανάπτυξη του Εικονικού Μουσείου θα μπορούσε να περιλαμβάνει την οργανωμένη συγκέντρωση και διάθεση της επιστημονικής παραγωγής που αξιοποιεί το αρχειακό του υλικό. Η δημιουργία ειδικής ενότητας με διδακτορικές διατριβές, μεταπτυχιακές διπλωματικές εργασίες, επιστημονικά άρθρα, ανακοινώσεις σε συνέδρια και άλλο ερευνητικό υλικό θα ενίσχυε τον ρόλο του μουσείου ως κέντρου τεκμηρίωσης και έρευνας. Παράλληλα, η θεματική οργάνωση του υλικού και η σύνδεσή του με τα αντίστοιχα τεκμήρια της συλλογής θα διευκόλυνε την πρόσβαση

των ερευνητών, των εκπαιδευτικών και των φοιτητών σε αξιόπιστες επιστημονικές πηγές, προάγοντας τη διεπιστημονική μελέτη της ελληνικής μουσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διδακτορική διατριβή της Αναστασίας Ζαχαριάδου *“Η ανέκδοτη έρευνα του Νίκου Στεφανίδη για το κανονάκι και ο ρόλος του στη διάδοση και την εξέλιξη του οργάνου”* της Αναστασίας Ζαχαριάδου⁹¹ που όπως αναφέρει *“ εξετάζει το έργο ζωής του Μικρασιάτη κανονίστα Νίκου Στεφανίδη ... αφιέρωσε τη ζωή του στην ανάπτυξη και την εξέλιξη του κανονιού, γεφυρώνοντας θεωρητικές διαφορές και πρακτικές προκλήσεις που προκύπτουν από τη συνύπαρξη μουσικών παραδόσεων, ... της τουρκικής κλασικής και της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής καθώς και της Βυζαντινής μουσικής θεωρίας”*. Η συγκεκριμένη διατριβή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο το υλικό του Αρχείου μπορεί να αποτελέσει αφετηρία νέας επιστημονικής έρευνας και να αναδεικνύει πρόσωπα και πτυχές της ελληνικής μουσικής ιστορίας που έχουν μελετηθεί περιορισμένα.

Παράλληλα, η συγκέντρωση της σχετικής επιστημονικής βιβλιογραφίας θα ενίσχυε τη διασύνδεση του Εικονικού Μουσείου με την ακαδημαϊκή κοινότητα, αναδεικνύοντάς το όχι μόνο ως εικονικό μουσείο, αλλά και ως δυναμικό κέντρο έρευνας και παραγωγής νέας γνώσης.

9.5 Αξιοποίηση νέων τεχνολογιών

Η συνεχής εξέλιξη των ψηφιακών τεχνολογιών δημιουργεί νέες δυνατότητες για την περαιτέρω ανάπτυξη του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη. Η αξιοποίηση τεχνολογιών όπως η Εικονική Πραγματικότητα, η Επαυξημένη Πραγματικότητα, η Τεχνητή Νοημοσύνη, και η τρισδιάστατη ψηφιακή απεικόνιση (3D) μπορεί να ενισχύσει τόσο την εμπειρία του επισκέπτη όσο και τον εκπαιδευτικό και ερευνητικό χαρακτήρα του μουσείου⁹².

Η Εικονική Πραγματικότητα (VR) θα μπορούσε να επιτρέψει την αναπαράσταση ιστορικών χώρων και γεγονότων που συνδέονται με την ελληνική δισκογραφία των 78 στροφών. Ο επισκέπτης θα μπορούσε, για παράδειγμα, να μεταφέρεται σε ένα

⁹¹ <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/59428>

⁹² ICOM 2022 αναφέρεται στην 26η Γενική Διάσκεψη του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) που πραγματοποιήθηκε στην Πράγα)

στούντιο ηχογράφησης της δεκαετίας του 1930, να παρακολουθεί τη διαδικασία μιας ιστορικής ηχογράφησης ή να περιηγείται σε χώρους όπου δημιουργήθηκαν σημαντικά μουσικά έργα. Με τον τρόπο αυτό η μουσική πληροφορία μετατρέπεται σε βιωματική εμπειρία, ενισχύοντας την κατανόηση του ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου της εποχής.

Η Επαυξημένη Πραγματικότητα (AR) θα μπορούσε να εμπλουτίσει τα ψηφιακά τεκμήρια με πρόσθετες πληροφορίες και διαδραστικό περιεχόμενο. Μέσω κινητών συσκευών ή ειδικών εφαρμογών, οι επισκέπτες θα μπορούσαν να προβάλλουν τρισδιάστατες απεικονίσεις μουσικών οργάνων και μηχανημάτων αναπαραγωγής ήχου, να ακούν ηχητικά αποσπάσματα ή να παρακολουθούν σύντομα επεξηγηματικά βίντεο κατά την περιήγησή τους στις συλλογές.

Η Τεχνητή Νοημοσύνη (AI) θα μπορούσε να συμβάλει ουσιαστικά στην περαιτέρω ανάπτυξη του μουσείου. Ενδεικτικά, μπορεί να αξιοποιηθεί για τη βελτίωση της ποιότητας των ιστορικών ηχογραφήσεων, τη δημιουργία αυτόματων μεταδεδομένων, την ανάπτυξη έξυπνων μηχανισμών αναζήτησης, καθώς και την παροχή προσωποποιημένων προτάσεων περιήγησης ανάλογα με τα ενδιαφέροντα του κάθε επισκέπτη. Παράλληλα, ένας ψηφιακός βοηθός βασισμένος στην τεχνητή νοημοσύνη θα μπορούσε να απαντά σε ερωτήματα σχετικά με τους δημιουργούς, τα μουσικά είδη και τα ιστορικά τεκμήρια του αρχείου⁹³.

Η τρισδιάστατη ψηφιακή απεικόνιση (3D) μπορεί να αξιοποιηθεί για την υψηλής ακρίβειας ψηφιοποίηση μουσικών οργάνων, μηχανημάτων αναπαραγωγής ήχου και άλλων αντικειμένων της συλλογής. Η δυνατότητα περιστροφής, μεγέθυνσης και λεπτομερούς παρατήρησης των αντικειμένων θα διευκόλυνε τόσο την επιστημονική μελέτη όσο και την εκπαιδευτική αξιοποίησή τους, επιτρέποντας την πρόσβαση σε τεκμήρια τα οποία υπό φυσιολογικές συνθήκες δεν είναι εύκολο να εκτεθούν ή να χρησιμοποιηθούν (Νικονάνου,2024,σ.97-114).

Η ενσωμάτωση των παραπάνω τεχνολογιών δεν αποσκοπεί στην αντικατάσταση της ιστορικής τεκμηρίωσης, αλλά στην ουσιαστικότερη ανάδειξή της. Οι νέες ψηφιακές δυνατότητες μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά προς το υπάρχον αρχειακό υλικό, ενισχύοντας τη βιωματική μάθηση, την ενεργό συμμετοχή των επισκεπτών και τη διάδοση της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς στις νεότερες γενιές.

⁹³ ICOM 2022 αναφέρεται στην 26η Γενική Διάσκεψη του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) που πραγματοποιήθηκε στην Πράγα)

9.6 Προβολή και διάχυση

Η μακροχρόνια βιωσιμότητα ενός ψηφιακού μουσείου δεν εξαρτάται μόνο από την ποιότητα του περιεχομένου του αλλά και από την προβολή και ευρύτερη διάδοσή του σε διαφορετικές ομάδες κοινού. Παρότι το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη διαθέτει πλούσιο και επιστημονικά τεκμηριωμένο υλικό, η περαιτέρω ενίσχυση της εξωστρέφειάς του θα μπορούσε να αυξήσει σημαντικά την επισκεψιμότητα και την εκπαιδευτική του αξιοποίηση.

Στο πλαίσιο αυτό, κρίνεται σκόπιμη η συστηματική παρουσία του μουσείου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με συχνές δημοσιεύσεις που θα παρουσιάζουν τεκμήρια της συλλογής, ιστορικά γεγονότα, σημαντικές προσωπικότητες της ελληνικής μουσικής και σύντομες ψηφιακές αφηγήσεις. Παράλληλα, η δημιουργία οπτικοακουστικού περιεχομένου μικρής διάρκειας (βίντεο, podcasts και σύντομες παρουσιάσεις) θα μπορούσε να προσελκύσει ιδιαίτερα τις νεότερες ηλικιακές ομάδες.

Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης η ανάπτυξη σταθερών συνεργασιών με σχολεία, πανεπιστήμια, μουσεία, ερευνητικά ιδρύματα και πολιτιστικούς οργανισμούς, ώστε το αρχειακό υλικό να αξιοποιείται συστηματικά σε εκπαιδευτικές και ερευνητικές δράσεις. Η δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων, διαδικτυακών σεμιναρίων και επιμορφωτικών δράσεων για εκπαιδευτικούς θα μπορούσε να ενισχύσει σημαντικά τη διάδοση του μουσείου στην εκπαιδευτική κοινότητα.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας ενισχύουν την αναγκαιότητα αυτής της κατεύθυνσης. Το 89,6% των μαθητών θεωρεί ότι το Εικονικό Μουσείο μπορεί να ενταχθεί ουσιαστικότερα στο πρόγραμμα σπουδών των Μουσικών Σχολείων, ενώ το 89,5% δηλώνει ότι θα επιθυμούσε να συμμετάσχει σε δραστηριότητες και εκπαιδευτικά προγράμματα που βασίζονται σε ψηφιακά μουσεία. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι η συστηματική συνεργασία του μουσείου με την εκπαιδευτική κοινότητα μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά τόσο στην αύξηση της επισκεψιμότητας όσο και στην εκπλήρωση της εκπαιδευτικής, ερευνητικής και κοινωνικής αποστολής του μουσείου.

9.7 Δημιουργία φυσικού μουσείου

Παρά τη σημαντική πρόοδο που σημειώθηκε με τη δημιουργία του Εικονικού Μουσείου, η δημιουργία ενός φυσικού μουσείου εξακολουθεί να αποτελεί

στρατηγικό στόχο του Αρχείου Κουνάδη. Ένας τέτοιος χώρος θα επέτρεπε την έκθεση σημαντικού μέρους των συλλογών, ιδιαίτερα των μηχανημάτων αναπαραγωγής ήχου, των μουσικών οργάνων και των πρωτότυπων τεκμηρίων, προσφέροντας στους επισκέπτες μια ολοκληρωμένη βιωματική εμπειρία.

Η περίπτωση του Μουσείου Ήχου της Πάρμας (casa de la musica parma)⁹⁴ αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αξιοποίησης της ιστορίας της τεχνολογίας του ήχου μέσω σύγχρονων μουσειολογικών πρακτικών. Παρότι οι συλλογές του είναι μικρότερες σε σχέση με εκείνες του Αρχείου Κουνάδη, έχει καταφέρει να δημιουργήσει έναν σύγχρονο εκθεσιακό χώρο με υψηλή επισκεψιμότητα, γεγονός που αναδεικνύει τις δυνατότητες ανάπτυξης ενός αντίστοιχου φυσικού μουσείου στην Ελλάδα.

Η δημιουργία ενός τέτοιου μουσείου δεν θα λειτουργούσε ανταγωνιστικά προς το Εικονικό Μουσείο, αλλά συμπληρωματικά. Ο συνδυασμός φυσικής και ψηφιακής παρουσίας θα επέτρεπε την ολοκληρωμένη ανάδειξη της συλλογής, θα ενίσχυε την εκπαιδευτική της αξιοποίηση και θα δημιουργούσε έναν ζωντανό χώρο πολιτισμού, έρευνας και μουσικής εκπαίδευσης.

Παράλληλα, η δημιουργία ενός μόνιμου εκθεσιακού χώρου θα συνέβαλλε στην ασφαλέστερη διατήρηση και ανάδειξη των συλλογών, θα ενίσχυε την προβολή της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς και θα δημιουργούσε νέες δυνατότητες συνεργασίας με μουσεία, πανεπιστήμια και ερευνητικούς φορείς στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Με τον τρόπο αυτό, το Εικονικό Μουσείο και το φυσικό μουσείο θα λειτουργούσαν συμπληρωματικά, εξυπηρετώντας τον κοινό στόχο της διάσωσης, της μελέτης και της διάδοσης της ελληνικής μουσικής και της δισκογραφίας των 78 στροφών στις επόμενες γενιές.

Οι προτάσεις που διατυπώθηκαν στο παρόν κεφάλαιο δεν αποσκοπούν στην αλλαγή της φυσιογνωμίας του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη, αλλά στην περαιτέρω αξιοποίηση των δυνατοτήτων του. Η ενίσχυση των ψηφιακών τεχνολογιών, η ανάπτυξη της εκπαιδευτικής του διάστασης, η διεύρυνση της επιστημονικής τεκμηρίωσης, η αποτελεσματικότερη προβολή και, μακροπρόθεσμα, η δημιουργία ενός φυσικού μουσείου μπορούν να συμβάλουν στην ανάδειξη του Αρχείου ως πρότυπου κέντρου διατήρησης, έρευνας και διάδοσης της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

⁹⁴ <https://www.lacasadellamusica.it/it-IT/homepage-casa-della-musica.aspx>

9.8 Ανάλυση Swot του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη

Η ανάλυση SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats), ως εργαλείο στρατηγικής αποτίμησης (Μαντικός, 2019, σ. 24), χρησιμοποιείται για τη συνοπτική παρουσίαση των βασικών δυνατών σημείων, αδυναμιών, ευκαιριών και απειλών ενός οργανισμού ή έργου. Στην παρούσα εργασία, η ανάλυση βασίζεται στα ευρήματα της έρευνας πεδίου, στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με τους υπευθύνους του Αρχείου Κουνάδη, καθώς και στις προτάσεις που διατυπώθηκαν στο Κεφάλαιο 9, αποτυπώνοντας συνολικά την υφιστάμενη κατάσταση και τις προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη.

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (Strengths) • Πλούσιο και μοναδικό αρχειακό υλικό • Υψηλή επιστημονική τεκμηρίωση • Ελεύθερη διαδικτυακή πρόσβαση • Εκπαιδευτική αξιοποίηση • Σύγχρονη ψηφιακή πλατφόρμα	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (Weaknesses) • Απουσία μόνιμου εκθεσιακού χώρου • Περιορισμένη αναγνωρισιμότητα • Ανάγκη εμπλουτισμού εκπαιδευτικού υλικού • Εξάρτηση από χρηματοδότηση
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (Opportunities) • Συνεργασίες με σχολεία και πανεπιστήμια • Ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά προγράμματα • Αξιοποίηση εφαρμογών AI και VR • Διεθνής προβολή της ελληνικής μουσικής	ΑΠΕΙΛΕΣ (Threats) • Τεχνολογική απαξίωση • Περιορισμοί πνευματικών δικαιωμάτων • Περιορισμένοι οικονομικοί πόροι • Ανταγωνισμός από άλλες ψηφιακές πλατφόρμες

Πίνακας 7 Η ανάλυση SWOT η οποία βασίζεται στα ευρήματα της παρούσας έρευνας και στις προτάσεις του Κεφαλαίου 9.

Κεφάλαιο 10ο

10.1 Ανακεφαλαίωση της έρευνας

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε με στόχο τη διερεύνηση της συμβολής των εικονικών μουσείων στη διατήρηση, την τεκμηρίωση και την

εκπαιδευτική αξιοποίηση της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς, με αντικείμενο μελέτης το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη. Το Αρχείο επιλέχθηκε καθώς αποτελεί μία από τις σημαντικότερες οργανωμένες ψηφιακές συλλογές που αφορούν την ελληνική ιστορική δισκογραφία, συγκεντρώνοντας σπάνιο αρχειακό υλικό ιδιαίτερης ιστορικής, μουσικολογικής και πολιτιστικής αξίας.

Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας εξετάστηκε η ιστορική εξέλιξη των μουσείων, ο σύγχρονος κοινωνικός και εκπαιδευτικός τους ρόλος, η ανάπτυξη των εικονικών μουσείων και η αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών στη διαφύλαξη και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παράλληλα, παρουσιάστηκαν η ιστορία, η συγκρότηση και η δομή του Αρχείου Κουνάδη, καθώς και οι βασικές θεματικές ενότητες, οι συλλογές και οι εκπαιδευτικές δυνατότητες που προσφέρει το Εικονικό Μουσείο.

Το ερευνητικό μέρος της εργασίας βασίστηκε σε ποσοτική προσέγγιση, με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου που χορηγήθηκε σε 143 μαθητές του Πειραματικού Μουσικού Γυμνασίου–Λυκείου Παλλήνης και του Μουσικού Σχολείου Ιλίου. Επιπλέον, αξιοποιήθηκαν στοιχεία επισκεψιμότητας του Εικονικού Μουσείου, καθώς και συνεντεύξεις και πληροφορίες που παραχωρήθηκαν από τους υπεύθυνους του Αρχείου, ώστε να διαμορφωθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα της λειτουργίας, της απήχησης και της εκπαιδευτικής του αξιοποίησης.

Η παρούσα εργασία συμβάλλει στη μελέτη της ελληνικής ιστορικής δισκογραφίας και στην ανάδειξη του ρόλου των εικονικών μουσείων στη σύγχρονη εκπαίδευση. Παράλληλα, αναδεικνύει το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη ως παράδειγμα καλής πρακτικής για την προστασία, την προβολή και την εκπαιδευτική αξιοποίηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, διατυπώνονται προτάσεις που μπορούν να συμβάλουν στη μελλοντική του εξέλιξη

10.2 Συνολικά συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας επιβεβαιώνουν ότι το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη αποτελεί ένα ολοκληρωμένο εικονικό μουσείο, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως εργαλείο εκπαίδευσης, έρευνας και διάδοσης της ελληνικής μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι μαθητές των δύο Μουσικών Σχολείων αξιολόγησαν ιδιαίτερα θετικά τόσο το περιεχόμενο όσο και τη

λειτουργικότητα της πλατφόρμας, αναγνωρίζοντας την εκπαιδευτική αξία των ψηφιοποιημένων τεκμηρίων, των θεματικών συλλογών, των ψηφιακών ιστοριών, των εκπαιδευτικών σεναρίων και των διαδραστικών εφαρμογών.

Παράλληλα, η έρευνα ανέδειξε την σχεδόν καθολική αποδοχή της ψηφιοποίησης ως βασικού μέσου διατήρησης και ανάδειξης της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι μαθητές αναγνώρισαν ότι η ψηφιακή τεκμηρίωση των δίσκων 78 στροφών, των παρτιτούρων, των φωτογραφιών, των προφορικών μαρτυριών και των υπόλοιπων συλλογών διασφαλίζει τη διατήρηση και τη διάδοση ενός ιδιαίτερα σημαντικού τμήματος της νεότερης ελληνικής πολιτιστικής ιστορίας.

Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα της έρευνας αφορά την αντίφαση που καταγράφηκε μεταξύ της βιωματικής και της θεωρητικής γνώσης των μαθητών. Παρότι οι περισσότεροι μαθητές ασχολούνται συστηματικά με την ελληνική μουσική, γνωρίζουν το ρεμπέτικο και αξιολόγησαν ιδιαίτερα θετικά το Εικονικό Μουσείο, η πλειονότητά τους δήλωσε ότι δεν γνώριζε βασικές έννοιες όπως η άυλη πολιτιστική κληρονομιά και ο ρόλος των ιδιωτικών συλλογών στη διάσωση του πολιτισμού. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει την ανάγκη ουσιαστικότερης ένταξης των σχετικών εννοιών στη μουσική και πολιτιστική εκπαίδευση, ώστε η πρακτική ενασχόληση των μαθητών να συνοδεύεται και από την αντίστοιχη θεωρητική κατανόηση.

Επιπλέον, τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι οι μαθητές δεν αντιμετωπίζουν το Εικονικό Μουσείο ως έναν απλό διαδικτυακό τόπο προβολής πληροφοριών, αλλά ως ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό περιβάλλον, το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί δημιουργικά στη διδασκαλία της μουσικής, της ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ιδιαίτερα θετική στάση τους απέναντι στην ένταξη του μουσείου στη σχολική διαδικασία, καθώς και το ενδιαφέρον τους για συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα που βασίζονται σε ψηφιακά μουσεία, επιβεβαιώνουν τις δυνατότητες αξιοποίησης τέτοιων ψηφιακών αποθετηρίων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Συνολικά, η παρούσα έρευνα επιβεβαιώνει την αρχική υπόθεση εργασίας ότι ένα οργανωμένο ψηφιακό μουσείο μπορεί να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό μέσο διατήρησης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονα ως δυναμικό εργαλείο μουσικής εκπαίδευσης, ιστορικής γνώσης και πολιτιστικής ευαισθητοποίησης. Το Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη αποδεικνύει ότι η αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών μπορεί να γεφυρώσει το παρελθόν με το

παρόν, καθιστώντας την ελληνική μουσική κληρονομιά προσβάσιμη, ελκυστική και εκπαιδευτικά αξιοποιήσιμη για τις νεότερες γενιές.

10.3 Περιορισμοί της έρευνας

Παρά τα ιδιαίτερα χρήσιμα ευρήματα που προέκυψαν, η παρούσα έρευνα παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς, οι οποίοι θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων (Mason,2002, σ.27-70).

Αρχικά, το δείγμα της έρευνας περιορίστηκε σε 143 μαθητές Λυκείου από δύο Μουσικά Σχολεία της Αττικής, τα οποία επιλέχθηκαν με τη μέθοδο της δειγματοληψίας ευκολίας (convenience sampling). Επομένως, τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευθούν στο σύνολο των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ούτε στο σύνολο των Μουσικών Σχολείων της χώρας. Ωστόσο, η επιλογή των συγκεκριμένων σχολείων κρίθηκε κατάλληλη, καθώς αποτελούν δύο από τα μεγαλύτερα και παλαιότερα Μουσικά Σχολεία της Ελλάδας, ενώ οι μαθητές τους διαθέτουν αυξημένη εξοικείωση με τη μουσική εκπαίδευση και το αντικείμενο της έρευνας.

Επιπλέον, η έρευνα βασίστηκε σε απαντήσεις των μαθητών μέσω έντυπου ερωτηματολογίου. Η χρήση κυρίως κλειστών ερωτήσεων συνέβαλε στην ομοιογένεια και τη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων, χωρίς όμως να επιτρέπει τη διερεύνηση σε μεγαλύτερο βάθος των απόψεων, των εμπειριών και των κινήτρων των συμμετεχόντων, όπως θα μπορούσε να επιτευχθεί με ημιδομημένες συνεντεύξεις ή ομάδες εστίασης. Παρά την προσπάθεια να συμπεριληφθούν και ορισμένες ερωτήσεις σύντομης απάντησης, οι απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν παρουσίαζαν μεγάλη ποικιλία και διαφορετικές οπτικές, γεγονός που δυσχέρανε την ομαδοποίησή τους και την εξαγωγή συνολικών συμπερασμάτων.

Ένας ακόμη περιορισμός αφορά τον χρόνο διεξαγωγής της έρευνας. Οι μαθητές είχαν ενημερωθεί να περιηγηθούν μόνοι τους στο Εικονικό Μουσείο πριν από την επίσκεψη του ερευνητή και στη συνέχεια παρακολούθησαν οργανωμένη παρουσίαση του μουσείου, μετά την οποία συμπλήρωσαν άμεσα το ερωτηματολόγιο. Κατά συνέπεια, η έρευνα αποτυπώνει κυρίως τις άμεσες εντυπώσεις και αντιλήψεις των μαθητών και δεν εξετάζει τη μακροχρόνια εκπαιδευτική επίδραση ή τη συστηματική αξιοποίηση του Εικονικού Μουσείου στη διδακτική διαδικασία.

Τέλος, η επεξεργασία των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με περιγραφική στατιστική ανάλυση, μέσω υπολογισμού συχνοτήτων, ποσοστών και γραφικών παραστάσεων. Η επιλογή αυτή ήταν επαρκής για την επίτευξη των στόχων της παρούσας έρευνας, χωρίς όμως να πραγματοποιηθούν στατιστικοί έλεγχοι συσχέτισης ή συγκρίσεις μεταξύ επιμέρους ομάδων του δείγματος, οι οποίοι θα μπορούσαν να προσφέρουν επιπλέον ερευνητικά συμπεράσματα.

Παρά τους παραπάνω περιορισμούς, τα αποτελέσματα της έρευνας παρέχουν αξιόπιστες ενδείξεις για τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές των Μουσικών Σχολείων αντιλαμβάνονται την εκπαιδευτική αξία του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη. Παράλληλα, αποτελούν μια πρώτη συστηματική προσπάθεια διερεύνησης της αξιοποίησης ενός ελληνικού ψηφιακού μουσείου στη μουσική εκπαίδευση και συμβάλλουν στην κατανόηση του ρόλου που μπορούν να διαδραματίσουν τα εικονικά μουσεία στη διατήρηση και τη διάδοση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

10.4 Προοπτικές για μελλοντική έρευνα

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας αναδεικνύουν νέα πεδία διερεύνησης σχετικά με τη συμβολή των ψηφιακών μουσείων στη μουσική εκπαίδευση και στη διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Αρχικά, θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η επέκταση της έρευνας σε μεγαλύτερο αριθμό Μουσικών Σχολείων από διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας, ώστε να διερευνηθεί κατά πόσο οι στάσεις και οι αντιλήψεις των μαθητών διαφοροποιούνται ανάλογα με το εκπαιδευτικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον. Παράλληλα, μία αντίστοιχη έρευνα σε μαθητές Γενικών Λυκείων θα επέτρεπε τη σύγκριση του βαθμού εξοικείωσης διαφορετικών μαθητικών πληθυσμών με τα ψηφιακά μουσεία και την ελληνική μουσική πολιτιστική κληρονομιά.

Επιπλέον, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση της αξιοποίησης του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη από τους εκπαιδευτικούς. Η μελέτη των απόψεων και των πρακτικών των εκπαιδευτικών θα μπορούσε να αναδείξει τις δυνατότητες αλλά και τις δυσκολίες ένταξης των εικονικών μουσείων στη διδακτική διαδικασία, συμβάλλοντας στον σχεδιασμό αποτελεσματικότερων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων.

Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν επίσης να εξετάσουν την επίδραση της μακροχρόνιας αξιοποίησης του Εικονικού Μουσείου στη μαθησιακή διαδικασία,

διερευνώντας κατά πόσο η συστηματική χρήση του ενισχύει τη μουσική παιδεία, την ιστορική γνώση και την κατανόηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Παράλληλα, η συνεχής εξέλιξη των ψηφιακών τεχνολογιών δημιουργεί νέα ερευνητικά πεδία. Η αξιοποίηση εφαρμογών Τεχνητής Νοημοσύνης, Επαυξημένης και Εικονικής Πραγματικότητας, καθώς και τρισδιάστατων διαδραστικών αναπαραστάσεων, μπορεί να μεταβάλει ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο οι χρήστες προσεγγίζουν και βιώνουν το πολιτιστικό περιεχόμενο των ψηφιακών μουσείων. Η αξιολόγηση της εκπαιδευτικής αποτελεσματικότητας αυτών των τεχνολογιών αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον αντικείμενο για μελλοντική έρευνα.

Τέλος, η παρούσα εργασία μπορεί να αποτελέσει αφετηρία για περαιτέρω μελέτες σχετικά με την αξιοποίηση της ελληνικής ιστορικής δισκογραφίας ως εκπαιδευτικού εργαλείου στη διδασκαλία της μουσικής, της ιστορίας και του πολιτισμού. Η σύνδεση της μουσικής με ιστορικά τεκμήρια, προσωπικές μαρτυρίες και ψηφιακά αρχεία προσφέρει νέες δυνατότητες ανάπτυξης διεπιστημονικών εκπαιδευτικών προσεγγίσεων, οι οποίες μπορούν να ενισχύσουν τη βιωματική μάθηση και την καλλιέργεια της πολιτιστικής συνείδησης των μαθητών.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

1. Babbie, E. (2018), *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογική Έρευνα*, επιμέλεια, Κατερέλος Ι., Χατζηφωτίου Σ. (2η έκδοση), Αθήνα: Κριτική

2. Black, G. (2018). *Το ελκυστικό μουσείο. Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς
3. Hill, L., Sullivan, C., Sullivan, T., Whitehead, B. (2018). *Το Μάρκετινγκ στην Τέχνη*, επ. επιμ. Γιώργος Γκαντζιάς. Αθήνα: Παπασωτηρίου
4. Mason, J. (2002). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, επιστ. Επιμ. Κυριαζή, Ν. Αθήνα: πεδίο
5. Αντωνιάδου, Σ., Μαυραγάνη, Ε., Πούλιος, Ι. (2015). *Πολιτισμός και Προοπτική. Η σημασία της στρατηγικής σε τέσσερις τομείς του πολιτισμού*. Αθήνα: Καστανιώτης
6. Απέργης, Φ. (2025). *Η σχέση με το Ρεμπέτικο*. Στο Δ. Μαρίνος (επιμ.), *100 χρόνια Μάνος Χατζιδάκις* (σ.64-71). Αθήνα: Η Καθημερινή.
7. Γκαντζιάς, Γ. (2020). *Πολιτιστική πολιτική, χορηγία και εταιρική κοινωνική ευθύνη*. Αθήνα: Παπασωτηρίου
8. Γκότσης, Σ. (2026). *Μουσείο Εκπαίδευση Κοινωνία*, Αθήνα: Τόπος
9. Γκαζή, Α. (2003). *Μουσεία για τον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Τετράδια Μουσειολογίας, (1), 3–12
10. Κουνάδης, Π., (2000-2003). *Εις Ανάμνησιν Στιγμών Ελκυστικών: κείμενα γύρω από το Ρεμπέτικο*, τ.Α', Αθήνα: Κατάρτι
11. Κουνάδης, Π. (2000-2003). *Εις Ανάμνησιν Στιγμών Ελκυστικών: κείμενα γύρω από το Ρεμπέτικο*, τ.Β', Αθήνα: Κατάρτι
12. Κουνάδης, Π. (2010). *Τα ρεμπέτικα: Ένα ταξίδι στο λαϊκό αστικό τραγούδι των Ελλήνων*: τόμοι 1-20. Αθήνα: Τα Νέα
13. Κυριαζή, Ν. (2011). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*. Αθήνα: Πεδίο
14. Λασκαράτος, Κ. (2021). *Πολιτισμός και Εξωστρέφεια. Ο Ρόλος των Μουσείων και Άλλων Πολιτισμικών Φορέων στην Πολιτιστική Διπλωματία και τη Διεθνή Αλληλοκατανόηση*. Αθήνα: Ι.Σιδέρης
15. Μαντικός, Μ. (2019). *Swot Analysis*. Θεσσαλονίκη – Αθήνα: iWrite
16. Μπαντιμαρούδης, Φ. (2011). *Πολιτιστική επικοινωνία. Οργανισμοί, θεωρίες, μέσα*. Αθήνα: Κριτική
17. Μυλωνάς, Κ. (1984). *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού (1824-1960)*. Αθήνα: Κέδρος
18. Μυλωνάς, Κ. (1985). *Ιστορία του Ελληνικού Τραγουδιού (1860-1970)*. Αθήνα: Κέδρος
19. Μοτσενίγος, Σ. (1958). *Νεοελληνική Μουσική, Συμβολή εις την Ιστορίαν της*, Αθήνα
20. Νάκου, Ε. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*, Αθήνα: Νήσος

21. Νικονάνου, Ν., Μπούνια, Α., Φιλίππουπολίτη, Α., Χουρμουζιάδης, Α. & Γιαννούτσου, Ν. (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: ΣΕΑΒ, (Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, (Κάλλιπος), Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
22. Νικονάνου, Ν. (2024). *Μουσειοπαιδαγωγική, από τη θεωρία στην Πράξη*, Αθήνα: Πατάκης
23. Νικονάνου, Ν. (2015). *Μουσειακή αγωγή και εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
24. Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;* Αθήνα: Κριτική
25. Οικονόμου, Μ. (2003). *Έρευνα ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Στο Πολιτιστική Πολιτική και Διοίκηση, Πολιτιστική Διαχείριση*, επιμ. Βελοπούλου, Α. Πάτρα: ΕΑΠ
26. Ποταμιάνος, Ν. (2015). “Το μικροαστικό κοινό, το λαϊκό μυθιστόρημα και ο μετασχηματισμός του Καραγκιόζη στις αρχές του 20ού αιώνα”. Στο: Γεωργιάδη, Κ. επιμ. *Για μια επιστημονική προσέγγιση του Καραγκιόζη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
27. Φεργάδης, Δ. (2018). *Με αφορμή την Columbia, η βιομηχανία της δισκογραφίας στην Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα*. Αθήνα: ΚΨΜ
28. ΦΕΚ 2024, Β' 5130/10.09.2024
29. Χατζηπανταζής, Θ.- Μαρακά, Λ. (1977). *Αθηναϊκή Επιθεώρηση, Α' τόμος*, Αθήνα: Εκδοτική "Ερμής" ΕΠΕ

Ξενόγλωσση

1. Bennett, T. (1995). *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. London: Routledge

2. Cohen, L. Manion, L. & Morrison, K. (2018). *Research Methods in Education* (8η έκδ.),
3. Creswell, J.W. & Creswell, J.D. (2018). *Research Design* (5η έκδ.)
4. Foresight (2014), *Museums in the Digital Age*, Arup. Greyling L-Z, Sedgwick A., Hargrave, J. Arup.com, driversofchange.com
5. Hooper-Greenhill, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. London: Routledge
6. Marty, P.F. (2008). *Museum Management and Curatorship* 23(1) 81-99, College of Information, USA
7. Parry, R. (2007). *Recoding the Museum*. London: Routledge
8. Robson, C. & McCartan, K. (2016). *Real World Research*.
9. Schweibenz, W. (2004). *The Development of Virtual Museums*. ICOM News No3

Θεσμικές διαδικτυακές πηγές

1. Unesco, Ας Οραματιστούμε και πάλι το μέλλον μας μαζί, ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο για την εκπαίδευση, στο <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000393718.locale=en>, προσπελάστηκε στις 01.06.2026
2. Η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς έχει κυρωθεί στην Ελλάδα με τον Ν. 3521 (Φ.Ε.Κ. 275/τ.Α'/22.12.2006), στο <https://ayla.culture.gr/unesco/i-symvasi-gia-ti-diafylaxi-tis-aylis-politistikis-klironomias/>, προσπελάστηκε στις 15.06.2026
3. Απόδοση του νέου ορισμού του Μουσείου στα Ελληνικά, στο ICOM Greece <https://icom-greece.mini.icom.museum>, προσπελάστηκε στις 12.06.2026
4. Η διεθνής σύμβαση της UNESCO (2003) που ορίζει την άυλη πολιτιστική στο <https://ich.unesco.org/en/convention>, προσπελάστηκε στις 12.06.2026
5. Η εγγραφή της Βυζαντινής Μουσικής/Ψαλτικής στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας στο <https://ich.unesco.org/en/RL/byzantine-chant-01508>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
6. Η εγγραφή του Ρεμπέτικου στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO στο <https://ayla.culture.gr/catalogue/rempetiko/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026

7. Η εγγραφή του Καραγκιόζη στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας στο <https://ayla.culture.gr/catalogue/theatro-skion-karagkiozis/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
8. Η εγγραφή του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας στο <https://ayla.culture.gr/catalogue/ipeirotiko-polyfoniko-tragoydi/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
9. Η εγγραφή της λαϊκής κιθάρας στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας στο <https://ayla.culture.gr/catalogue/laiki-kithara/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
10. Η εγγραφή του τρίχορδου και του τετράχορδου μπουζουκιού, του τζουρά και του μπαλαμά στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο <https://ayla.culture.gr/catalogue/laiki-kithara/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
11. Η εγγραφή των φιλαρμονικών της Κέρκυρας στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο <https://ayla.culture.gr/catalogue/oi-filarmonikes-tis-kerkiras-2022/>) και στο <https://ayla.culture.gr/ethniko-evretirio/> προσπελάστηκε στις 25.05.2026
12. ICOM. (2022). *ICOM Museum Definition*. Paris: *International Council of Museums*, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
13. Ας οραματιστούμε και πάλι το μέλλον μας μαζί, ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο για την εκπαίδευση, έκθεση της διεθνούς επιτρ.για το μέλλον της εκπαίδευσης, στο, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000393718.locale=en/σελ.118-129>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026

Ιστοσελίδες οργανισμών

1. Casa della musica, Πάρμα, Ιταλία, στο <https://www.lacasadellamusica.it/it-IT/homepage-casa-della-musica.aspx>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026

2. DAHR, Discography of American Historical Recording στο https://adp.library.ucsb.edu/index.php/matrix/detail/2000207686/W81036-ielito_lindo, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
3. Για τον Μουσικό Εκδοτικό Οίκο Γαϊτάνου-Κοκονέτση στο <https://kokonetsis.gr/%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%B1/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
4. Για τον Μουσικό Εκδοτικό Οίκο Κωνσταντίνιση-Νικολαΐδη στο <https://music-house.gr/edition-orpheus-music-house/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
5. Για τον Μουσικό Εκδοτικό Οίκο Φίλιππος Νάκας στο <https://www.nakas.gr/el/etaireia/timeline-history/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
6. Για τον Αντώνη Μόλλα στο http://www.karagkiozis.com/gr_players_bio.pdf και στο <https://vmrebetiko.gr/item/?id=3813> και στο https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9C%CF%8C%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CF%82, προσπελάστηκε στις 30 Μαΐου 2026
7. Από ιστοσελίδα <https://vmrebetiko.gr/>, χρησιμοποιήθηκαν πολλές υποσημειώσεις όπου αναφέρεται το ακριβές σημείο αναφοράς, προσπελάστηκε στις 29 Ιουνίου 2026
8. Για τον Ανδρέα Κρόκο στο Kounadis Archive Virtual Museum και στο <https://www.lifo.gr/culture/cinema/giorgos-katsaros-enas-rempetis-fainomeno-mnimis-kai-antohis>, προσπελάστηκε στις 15 Μαΐου 2026

Διαδικτυακά άρθρα

1. Για τον Πέτρο Κυριακό από το <http://www.mixanitouxronou.gr/o-dimofilis-ithopoiois-tis-epoxis-pou-ensarkose-ton-magka-tou-metaksourgeiou-vasanistike-gia-ena-skets->

apo-to-kathestos-metaksa-i-teleftaia-emfanisi-tou-kyriakou-petrou-dipla-stin-karezi/, προσπελάστηκε στις 25.05.2026

2. Η περίφημη ομιλία του Μάνου Χατζιδάκι/Το Ρεμπέτικο, θεμέλιος λίθος της λαϊκής μουσικής (1949) στο <https://tvxs.gr/istoria/san-simera-istoria/i-perifimi-omilia-toy-manoy-xatzidaki-rempetiko-themelios-lithos-tis-laikis-moysikis/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
3. Βιογραφία της Σωτηρίας Μπέλλου, <https://www.sansimera.gr/biographies/167>, προσπελάστηκε στις 15 Μαΐου 2026
4. Βιογραφία του Βασίλη Τσιτσάνη στο <https://www.sansimera.gr/biographies/163>, προσπελάστηκε στις 15 Μαΐου 2026
5. Για το τραγούδι “Κάποια μάνα αναστενάζει” του Βασίλη Τσιτσάνη, που παρηγόρησε αντάρτες και κυβερνητικούς στρατιώτες στον Εμφύλιο, στο <http://www.mixanitouxronou.gr/quot-kaipoia-mana-anastenazei-quot-to-tragoydi-toy-tsitsani-poy-parigorise-antartes-kai-kyvernitikoys-stratiotes-ston-emfylio/>, προσπελάστηκε στις 30 Μαΐου 2026
6. Σελίδα του Εικονικού Μουσείου Αρχείου Κουνάδη στο Facebook: <https://www.documentonews.gr/article/panagiwths-koynadhs-to-arxeio-einai-ta-tsigara-poy-den-karnisa-oi-kafedes-poy-den-hpia/>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026

Λοιπές διαδικτυακές πηγές

1. Simon, N. (2010). The Participatory Museum. Santa Cruz, CA: Museum 2.0. στο <https://participatorymuseum.org/read/>, προσπελάστηκε στις 01.06.2026
2. Κοκολάκη Μ., Χρυσάλα Ρ. (2019). Δυνατότητες και προοπτικές διαφύλαξης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω της χρήσης των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση: Ένα παράδειγμα, στο Academia.edu, προσπελάστηκε στις 01.06.2026
3. Παρασκευόπουλος, Ι. (1993). Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας, στο Academia.edu.pdf, προσπελάστηκε στις 10.06.2026
4. Η διδακτορική διατριβή “Η ανέκδοτη έρευνα του Νίκου Στεφανίδη για το κανονάκι και ο ρόλος του στη διάδοση και την εξέλιξη του οργάνου” της Αναστασίας Ζαχαριάδου από το <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/59428>, προσπελάστηκε στις 25.05.2026
5. Το αρχείο Κουνάδη στο facebook, <https://www.facebook.com/search/top?q=%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%>

*Ιωιάννη Κοντίση, «Η ψηφιοποίηση του Αρχείου Κουνάδη :
πολιτιστική αξία, επισκεψιμότητα και προοπτικές βελτίωσης»*

CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83
%CE%B5%CE%AF%CE%BF%20%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF
%CE%BF%CF%85%20%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%BD%CE%AC%CE%B
4%CE%B7%20%2F%20kounadis%20archive%20virtual...&locale=el_GR,
προσπελάστηκε στις 25.06.2026